

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

**TAHİR HARİMÎ BALCIOĞLU'NUN HAYATI, ESERLERİ VE
DÜŞÜNCE DÜNYASI**

Yüksek Lisans Tezi

Yunis BALTA

Sivas

Ağustos 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

**TAHİR HARİMÎ BALCIOĞLU'NUN HAYATI, ESERLERİ VE
DÜŞÜNCE DÜNYASI**

Yüksek Lisans Tezi

Yunis BALTA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Sivas

Ağustos 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Tezin Başlığı : Tahir Harimî Balcıoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Düşünce
Dünyası
Savunma Tarihi : 10.06.2019
Danışmanı : Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Üye : Prof. Dr. Mehmet BAKTİR

Üye : Doç. Dr. Ali AVCU

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Yunis BALTA tarafından hazırlanan Tahir Harimî Balcıoğlu'nun Hayatı,
Eserleri ve Düşünce Dünyası başlıklı tez, kabul edilmiştir. 10.06.2019

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

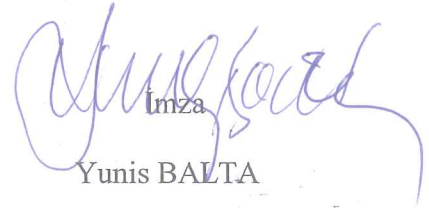
1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

imza
Yunis BALTA

ÖNSÖZ

Tahir Harimî, Osmanlı devletinin son dönemi ile Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında yaşamış ve her iki dönemin tanığı değerli bir bilim ve fikir adamıdır. Bu tez çalışması, Tahir Harimî'nin hayatı, eserleri ve düşünce dünyasını konu almaktadır. Bu tez, O'nun kendi milletine ve insanlığa sunduğı bilimsel katkıları tanıtma amacıyla hazırlanmıştır.

Her iki dönemin tanığı olan Tahir Harimî, İslâm, tarih, dinler tarihi, inanç tarihi, kültür ve medeniyet tarihi gibi pek çok alanda önemli görüşleri olan birisidir. Biz bu çalışmamızda O'nun çeşitli konulara dair önemli bulduğumuz görüşlerini İslâm Mezhepleri Tarihi bilim dalının yaklaşımı ile belli başlıklar altında ele alacağız.

Tahir Harimî, sosyal, siyasal, ekonomik ve toplumsal değişikliklerin yoğun olduğı bir dönemde yaşamıştır. Bu çerçevede yeni dönemin siyasal, sosyal gelişmelerinden uzak, ömrünü okumaya, araştırmaya ve yazmaya adanmış münzevi, unutulmuş bir âlimdir. Ele aldığı konular incelendiğinde O'nun düşünce dünyasının çıkış noktasını İslâm inanç sistemi oluşturmaktadır. O, yaşadığı dönemin, yetiştiğı ortamın, şahit olduğı olayların ve aldığı eğitimin etkisiyle İslâm dini, İslâm tarihi, kelâm ve inanç tarihi, tarih, dinler tarihi, kültür ve medeniyet tarihi, Türk tarihi, Türk inanç tarihi ve Türk-İslâm tarihi konularında eserler yazmıştır.

Tahir Harimî, İslâm'da birçok nedene bağılı olarak ortaya çıkan, İslâm düşünce ekollerinin Türklerin İslâmlaşma sürecinde Türklere etkisini, tarihi süreç içerisinde incelemiştir. Bu bağlamda O, İslâm tarihinde meydana gelen olayları birçok açıdan ele almış ve incelemiştir. Türklerin İslâm düşüncesine katkısını ve İslâm'ın Türk toplumlarına manevi etkisini de tarihi süreç içerisinde incelemiştir. Tahir Harimî, görüşlerini İslâm düşünce ekolleri içerisinde, İslâm düşüncesinin ana omurgasını oluşturan Ehl-i Sünnet bakış açısıyla değerlendirmiştir. O, bilgi ve tecrübesini eserler yazarak ülkesine ve milletine faydalı olmaya çalışmış, millî ve manevi değerlerin güçlenmesine katkıları sunmuştur.

Tahir Harimî, İslâm'a gönülden bağlı, milliyetçi-muhafazakâr birisidir. Bundan dolayı, Müslümanlara ve Türk milletine karşı daima sorumluluk bilinciyle hareket etmiştir. Çalışmamız giriş, iki bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır.

Giriş kısmında tezin amacı, metodu ve sınırlılıkları gibi metodolojik bilgileri sunduk, ardından Tahir Harimî'nin hayatı, ailesi, çocukluğu, tahsili, hocaları, üstlendiği görevler, ilmi çalışmaları ve eserlerini tanıttık.

Birinci bölümde; Tahir Harimî'nin düşünce dünyasını anlama bağlamında, Din, İslâm, Kur'an, Peygamber, hadis/sünnet, fihhi-ameli mezhepler, Hanefilik, Malikilik, Şafilik ve Hanbelilik ile ilgili fikirlerine yer verdik. Daha önce tez önerisi olarak belirlediğimiz konu başlıklarını, O'nun önemli eseri olan *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler* adlı kitabından da yararlanarak oluşturduk. Seçtiğimiz başlıklar, İslâm Mezhepler Tarihi bağlamında Tahir Harimî'nin üzerinde önemle durduğu ve O'nun düşünce dünyasını anlamamıza yardımcı olan konulardan seçilmiştir. Bu bölümde yer alan konu başlıklarını O'nun fikirleri doğrultusunda tespite çalıştık.

İkinci bölümde; Tahir Harimî'nin İslâm Mezhepleri Tarihi bilim anlayışına uygun olarak seçmiş olduğumuz başlıklar altında düşüncelerini tespite çalıştık. Bu başlıkları önemli eserlerinden *Türkler Arasında Şîlik Cereyanları*, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları* ile *Konya Selçuklu Sultanları ve Batinîler* adlı kitaplarından oluşturduk. O'nun Siyasi-itikadi mezheplere bakışı, bu mezheplerin çıkış sebepleri, Sünnilik, Şîlik, Batinîlik, Tasavvuf, Batinîlik-Tasavvuf ilişkisi, Şîlik/Batinîlik ilişkisi ile Tasavvufun Türklere etkisi gibi temel konulara dair görüşlerini tespite çalıştık.

Sonuç bölümünde ise tezin genel bir değerlendirmesi yanında kendi düşüncelerimi de ekleyerek çalışmamı tamamladım.

Tezimle ilgili bilgi ve belgelerin temini konusunda bana yardımcı olan, Necmettin Karataş hocama ve Emine Kocabalcıoğlu Hanım efendiye teşekkür ederim.

Emine Kocabalcıoğlu Mısır Hanım, Tahir Harimî'nin evladı maneviye olarak aldığı ağabeyi Ahmet Beyin oğlu Sabahattin Kocabalcıoğlu'nun kızıdır. Necmettin Karataş, Balıkesir-Edremit'te öğretmen olarak çalışan, Emine Kocabalcıoğlu Mısır Hanımla görüşmemize vesile olan, İmam Hatip Lisesi'nden sınıf arkadaşım.

Tez konunun tespiti, şekillenmesi ve düzeninde emeği geçen hocam Prof. Dr. Metin Bozkuş'a, aynı şekilde görüşlerinden faydalandığım ve yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Ali Avcu hocama ve her zaman bana desteğini esirgemeyen eşıme teşekkür ederim.

Yunis BALTA

Sivas 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	ix
1.ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ METODOLOJİK BİLGİLER VE TAHİR HARİMİ BALCIOĞLU’NUN HAYATI, ESERLERİ VE DÜŞÜNCE DÜNYASI.....	1
1.1. Araştırma İle İlgili Metodolojik Bilgiler.....	1
1.1.1.Araştırmanın Konusu	1
1.1.2.Araştırmanın Amacı	2
1.1.3. Araştırmanın Metodu ve Sınırlılıkları	2
1.1.4.Araştırmanın Kaynakları	3
1.2. Tahir Harimi Balcıoğlu’nun Hayatı, İlmi Kişiliği Ve Eserleri	5
1.2.1. Ailesi	5
1.2.2. Soyu.....	5
1.2.3. Çocukluğu ve İlk Tahsili	6
1.2.4. Medrese Tahsil Hayatı.....	7
1.2.5. Hocaları	8
1.2.6. Üstlendiği Görevler	9
1.2.7. Edremit Kütüphanesinin Tesisi	10
1.3. Tahir Harimi Balcıoğlu’nun Eserleri	12
1.3.1. Yayımlanmış Telif Eserleri	12
1.3.2. Yayınlanmamış Telif Eserleri	17
1.3.3. Makale ve Yazılarının Yayımlandığı Gazete ve Dergiler	18
1.3.4. Yayımlanmış Makaleleri	18
1.3.5. Hayatı ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar	22
BİRİNCİ BÖLÜM.....	25
1.TAHİR HARİMİ BALCIOĞLU’NUN DİNİ DÜŞÜNCE DÜNYASI	25
1.1. Din Anlayışı	25

1.2. İslâm Anlayışı.....	28
1.3. Kur'an Anlayışı	30
1.4. Peygamber Anlayışı	33
1.5. Hadis/Sünnet Anlayışı.....	35
1.6. Fıkhı-Ameli Mezheplere Bakışı	37
1.6.1. Hanefilik.....	40
1.6.2. Malikilik.....	41
1.6.3. Şafilik.....	42
1.6.4. Hanbelilik.....	42
İKİNCİ BÖLÜM.....	44
2.TAHİR HARİMİ BALCIOĞLU'NUN SİYASİ-İTİKADİ MEZHEPLERE	
BAKIŞI.....	44
2.1. Siyasi-İtikadi Mezheplere Bakışı	44
2.2. Siyasi-İtikadi Mezheplerin Çıkış Sebepleri.....	46
2.3. Sünnilik Anlayışı.....	49
2.4. Şîlik Anlayışı.....	51
2.5. Batinîlik Anlayışı	53
2.6. Tasavvuf Anlayışı.....	56
2.7. Tasavvuf-Batinîlik İlişkisi	59
2.8. Şîlik-Batinîlik ile Tasavvufun Türklere Etkisi	61
SONUÇ.....	65
KAYNAKÇA	70
EKLER.....	72
Ek.1.Tahir Harimî Balcıoğlu'na Ait Resimler	73

KISALTMALAR

bs.	: basım, baskı
y.y.	: basım yeri yok
yay.	: yayınları
s.	: sayfa
c.	: cilt
haz.	: hazırlayan
md.	: madde
nr.	: numara
nşr. / nşr.	: neşreden
thk. / thk	: tahkik eden
trh.	: tarih
ö.	: ölümü, vefat tarihi
sy.	: sayı
vb.	: ve benzeri
v.dğr.	: ve diğerleri
Prof.	: Profesör
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
b.	: bin, ibn
hz.	: hazreti
sav.	: sallallahu aleyhi vesellem

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

ÖZET

Tahir Harimî Osmanlı devletinin son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yaşamış, dinî ve millî değerlere bağlı, önemli bir ilim adamıdır. Medrese eğitimi görmüş olan Tahir Harimî, birçok konu ve alanda fikirlerini ifade etmiştir. Tahir Harimî, özellikle din, tarih, medeniyet tarihi, inanç tarihi, İslâm ve İslâm medeniyeti üzerinde yoğunlaşmış, geleceğe ışık tutan kalıcı ve değerli eserler ortaya koymuştur. O, millî ve dinî değerlerin muhafazasının milletin birliği, beraberliği ve devamı açısından önemini vurgulayan görüşler beyan etmiştir. Tahir Harimî, dinin ve dinî değerlerin sahih kaynaklardan öğrenilmesi ve öğretilmesi konusunu milletin geleceği açısından önemli bulmuş ve buna dönük örnekler ortaya koymuştur.

Ben bu tezde önce Tahir Harimî'nin ailesi, çocukluğu, öğrenimi, hayatını ve eserlerini inceledim. Ardından O'nun düşünce dünyasını, kitaplarından seçtiğim başlıklar çerçevesinde tespite çalıştım. Elde ettiğim değerlendirmeleri ve tespitleri hem tezimin ilgili bölümlerinde ve hem de sonuç bölümünde özetlemeye çalıştım.

Anahtar Sözcükler: Tahir Harimî, Din, İslâm, Tarih, Mezhep, Sünnilik, Şîilik, Batinîlik, Tasavvuf.

ABSCTRACT

Tahir Harimî, lived in the last period of the Ottoman Empire and the Republic of Turkey in the first year, depending on the religious and national values, it is an important scholar. Tahir Harimî who was educated in madrasah, expressed his ideas in many subjects and fields. Tahir Harimî focused on religion, history, history of civilization, history of faith, Islam and Islamic civizilation and produced permanent and valuable works that shed light on the future. He experssed opinions emphasizing the importance of the preservation of national and religious values for the unity, solidarity and continuity of the nation. Tahir Harimî found the issue of learning and teaching religion and religious values from authentic sources important for the future of the nation and revealed examples for this. In this thesis,

I first examined Tahir Harimî's family, childhood, education, life and works. Then I tried to determine his world of thought within the framework of the titles I chose from his books. I have tried to summarize the evaluations and determinations I have obtained both in the related chapters of my thesis and in the conclusion section.

Key Words: Tahir Harimî, Religion, Islam, History, Denomination, Sunnism, Shiism, Batnism, Sufism.

GİRİŞ

1.ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ METODOLOJİK BİLGİLER VE TAHİR HARİMÎ BALCIOĞLU'NUN HAYATI, ESERLERİ VE DÜŞÜNCE DÜNYASI

1.1. Araştırma İle İlgili Metodolojik Bilgiler

1.1.1. Araştırmanın Konusu

Tahir Harimî (ö. 1952), Osmanlının son döneminde yetişmiş, medrese eğitimi görmüş, dönemin sosyal ve siyasal olaylarına şahit olmuş, Cumhuriyetin kuruluş döneminde fikirleri olgunlaşmış, bu dönemde kıymetli eserler vermiş, geniş bilgi birikimine sahip, millî ve dinî hassasiyeti yüksek, değerli bir âlimdir. Tahir Harimî, millî ve dinî konularda hassasiyeti olan ve İslâm Mezhepleri Tarihi bağlamında İslâm düşüncesinin ana omurgasını oluşturan Ehl-i Sünnet anlayışını savunan ve bu alanda önemli tespitleri olan biridir. Tezimizi de bu kapsamda oluşturma gereği duyduk. Tahir Harimî, İslâm toplumunun şekillenmesinde ve İslâm medeniyetinin oluşmasında etkili olan iç ve dış unsurlara dikkat çekmiş, daha sonra bu unsurların İslâm düşünce ekollerinin ortaya çıkmasında öneminin büyük olduğunu vurgulamıştır. Yine bu çerçevede İslâm'ın Türkler arasında yayılma sürecini ele almış, Türklerin de İslâm düşünce ve medeniyetine katkılarını ifade etmiştir. Tahir Harimî, Şîlik/Batinîlik anlayışının tarihi süreç içerisinde İslâm düşüncesine özellikle de Türklere olan yıkıcı etkilerine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla düşünürümüzün görüşlerini değerlendirirken bu konularla ilgili fikirlerini ön planda tutmaya çalıştık

Tahir Harimî, bu tür akımların tarih içerisinde İslâm düşüncesini ve Türk-İslâm anlayışını olumsuz etkilediğini, bu anlayışların günümüze yansımalarının olduğunu ve gelecekte de olacağını ifade etmiştir. Araştırma konusu olarak seçmemizde etkili olan bu düşüncelerinin çağımızın değişen şartları çerçevesinde istikbâlimize öncü ve yol gösterici olarak bir rol üstleneceği düşüncesindeyiz.

Bu çalışma Tahir Harimî'nin Hayatı, Eserleri ve Düşünce Dünyası başlığı altında ve alt başlıklarla detaylandıracağımız bir çalışma olacaktır. Tahir Harimî'nin

İslam inanç tarihi ve Türk inanç tarihi açısından geleceğe ışık tutan fikirlerini eserlerinden ve onunla ilgili kaynaklardan toparlayarak ifade etmeye çalışacağız.

1.2. Araştırmanın Amacı

Tahir Harimî Balcıoğlu, ömrünü ilmi çalışmalara adanmış, bu alanda değerli eserler vermiş, Medeniyet tarihi, İslâm tarihi, Türk tarihi, Türk inanç tarihi gibi konularda geleceğe ışık tutacak fikirler ortaya koymuştur. İslâm düşüncesinde Ehl-i Sünnet anlayışının ana omurga olduğunu belirtmiş, Türklerin İslâmiyet'i kabulünden sonra kurdukları devletlerin Ehl-i Sünnet anlayışını benimsediğini ifade etmiştir. Tahir Harimî, Türk-İslam geleneği bağlamında millete ve devlete bağlılığın önemine dikkat çekmiş bir şahsiyettir. Amacı İslâm tarihinde meydana gelen olayların ve bu olaylara sebep olan iç ve dış amillerin, Müslüman milletlerin tarihine, inancına, kültürüne ve medeniyetine etkilerini incelemiştir. Biz de O'nun geçmişe, şimdiki duruma ve geleceğe dair düşüncelerini bir araya getirip bir tez olarak sunmaya çalışacağız.

Tezimizi, Tahir Harimî bir âlim, tarihçi ve inanç tarihi uzmanı bakışıyla İslâm dininin tarih, medeniyet, kültür ve inançlarla nasıl karşılaştığını, bunlarla ilişki biçimini, bu karşılaşmadan İslâm'ın medeniyetinin nasıl etkilendiğini, İslâm kültür ve medeniyetinin karşı tarafı nasıl etkilediğini ve bunların sonucu olarak İslâm medeniyetinde belli yapıların ortaya çıktığını ifade etmiştir. İslâm medeniyetinde bu sürece bağlı olarak ortaya çıkan mezhep, Sünnilik, Şîlik, Batinîlik, Tasavvuf, Tarikat vb. yapılar bağlamında dinin nasıl algılandığını, toplumla dinin ilişkisini nasıl değerlendirdiğini ifade edebilmek için oluşturduk. Araştırmalarımız neticesinde akademik bir çalışma yapılmamış olan Tahir Harimî'nin hayatını, ilmi çalışmalarını, eserlerini ve fikirlerini tanıtarak böyle değerli bir şahsiyeti topluma anlatmak için bu çalışmayı hazırladık. Bu bağlamda öncelikle O'nun kitapları, makaleleri, yazılarından yararlandık. Bir yüksek lisans çalışması içerisinde konular ve fikirler ele alınacaktır.

1.3. Araştırmanın Metodu ve Sınırlılıkları

Bu çalışma da belge, bilgi ve tarihi verilere dayalı araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yani kullanılan metod öncelikle orijinal kaynaklara ulaşmak olmuştur.

Bu sebeple tezin konusu Tahir Harimî'nin Hayatı, Eserleri ve Düşünce Dünyası olduğundan, ana kaynak olarak O'nun yazdığı eserlere öncelik verdik. Bununla birlikte Tahir Harimî'nin farklı zamanlarda farklı dergilerde yayımlanan makalelerinden de faydalandık. Ayrıca O'nun hakkında yazan kişilerin yazı ve makalelerinden elde ettiğimiz bilgileri aktarmaya çalıştık. Bugüne kadar Tahir Harimî'nin hayatı, eserleri ve fikirleriyle ilgili lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde bir çalışmanın yapılmadığını tespit ettik. Bu durum bizi zorlasa da, ailesinden ve kendi eserlerinden hayatıyla ilgili bilgileri derleyerek aktarmaya gayret ettik.

Çalışmamızı oluştururken asılsız eleştirilerden uzak durmaya gayret gösterdik. Bilimsel ve objektif verilere göre olanı olduğu gibi değerlendirmeye çalıştık. Tahir Harimî'nin görüşlerini ve önerilerini tezimizde oluşturduğumuz başlıklar çerçevesinde bir bütün olarak düzenli bir şekilde aktarmaya gayret ettik. Ulaşabildiğimiz tüm kaynakları inceleyip objektif bir şekilde tezimizde sunmaya çalıştık.

1.4. Araştırmanın Kaynakları

Yapılan çalışmanın geçerli ve değerli olabilmesi için yararlanılan kaynaklar çok önemlidir. Bunun için kaynaklara ulaşmak ve kaynakları yerinde kullanmak büyük önem arz etmektedir. Bir şahsı tanıtırken ve o kişinin görüşlerini tarafsız bir şekilde aktarırken, sağlıklı verilere ulaşabilmemiz açısından kaynakların önemi bir kat daha artmaktadır. Biz de tezimizi oluştururken bu ilkelere bağlı kalarak, doğru bir sonuca ulaşmaya gayret ettik.

Tezimizin konusu, Tahir Harimî Balcıoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Düşünce Dünyası, başlığı altında olduğu için, öncelikle Tahir Harimî'nin yazdığı ve ulaştığımız eserlerini ana kaynak olarak belirledik. Çalışmamızın konusu ile ilgili olarak, O'nun İslâm medeniyeti başlığı altında İslâm dininin temel esaslarını ve kaynaklarını ele aldığı ve görüşlerini ifade ettiği, tezimizde birinci bölümün oluşumunda en çok faydalandığımız *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler* adlı eseri kaynağımız olmuştur. Bu kitabın yanında, ikinci bölümünün oluşumunda yine aynı değerde olan mezhep, Sünnilik, Şîilik, Batinîlik, Tasavvuf, Tarikat ve bunların özellikle Müslüman Türklere etkisi noktasında çokça faydalandığımız *Türkler*

Arasında Şîlik Cereyanları ile konu ve içerik olarak aynı olan, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları* adlı kitapları da ana kaynak olarak görmekteyiz.

Tahir Harimî'nin kaynak eser niteliğinde ve birçok konu başlığı altında Balıkesir–Edremit ilçesinin tarihini, kültürünü vb. yönleri ile incelediği ve kendisinin çocukluğu, ailesiyle ilgili bilgilerin yer aldığı *Tarihte Edremit Şehri* adlı kitabı da kaynaklarımız arasında olmuştur. Batinîliğin Türk-İslâm anlayışına etkilerini tarihi roman niteliğinde yazdığı *Konya Selçuklu Sultanları ve Batinîler* adlı kitabı da kaynaklarımız arasındadır. Diğer bir kaynağımız Tahir Harimî'nin ruhi deneyimini Mısır medeniyeti üzerinden küçük bir risale şeklinde anlattığı *Karnak Mabedinde Bir Gece* adlı kitabıdır.

Yeni Sebülürreşad dergisinde yayımlanan makaleleri de kaynaklarımız arasındadır.

Kaynak olarak kullandığımız Tahir Harimî ile ilgili bilgiler veren eserlerden biri olan Zekeriya Özdemir'e ait *Adramyttion'dan Efeler Toprağı Edremit'e* adlı kitabıdır.

Yine Ethem Ruhi Fığlalı'nın *Günümüz İslam Mezhepleri* ile Sönmez Kutlu'nun *Mezhepler Tarihine Giriş* isimli kitaplarından da yararlandık.

Ayrıca tezimizin içerisindeki terim ve kavramların açıklamasını yapmak için Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi'ndeki maddelerden faydalandık.

Tahir Harimî'nin, *Haşhaşiler-Konya Selçuklu Suntanları ve Batinîler* ile *Türkler Arasında Şîlik Cereyanları* adlı eserlerini Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine çeviren Ali Birbiçer'in, Tahir Harimî hakkında vermiş olduğu bilgilerden de yararlandık.

Ekte sunduğumuz Tahir Harimi Balcıoğlu'nun hayatının değişik dönemlerine ait resimler Emine Kocabalcıoğlu Mısır Hanım efendiden alınmıştır.

Yukarıda kısaca bahsetmeye gayret ettiğimiz, kitap, makale ve maddeler gibi kaynaklardan başka kullandıklarımız, tezimizin içerisinde ve kaynakça bölümünde gösterilmiştir.

1.2. Tahir Harimi Balcıoğlu'nun Hayatı, İlmî Kişiliği Ve Eserleri

1.2.1. Ailesi

Osmanlı Devletinin son dönemi ile Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yaşamış, iki döneme tanıklık etmiş ve geçiş döneminin önemli bir şahidi olarak Tahir Harimî'nin hayatı, eserleri ve düşünce dünyası tarihimiz, kültürümüz, milletimiz ve geleceğimiz açısından önem arz etmektedir.

Ülkemizin yetiştirmiş olduğu değerli âlim, tarihçi, ilim, fikir ve düşünce adamı olan Tahir Harimî, 22 Şubat 1935 tarih ve Tahir Harimî imzalı "tercüme-i haline" göre 23 Nisan 1893 Pazar günü Balıkesir iline bağlı Edremit ilçesinde dünyaya gelmiştir. Tahir Harimî'nin babası Balcızade Hacı Ethem Efendidir.¹

Hacı Ethem Efendi üç evlilik yapmış, ilk eşi Sıdıka Hanımdan Ahmet, Tahir Harimî ve Selami adlı çocukları dünyaya gelmiştir. İkinci evliliği bilinmemektedir. Hacı Ethem Efendi üçüncü evliliğini Mediha Hanımla yapmış, bu evlilikten de Meliha adlı kızı dünyaya gelmiştir. Tahir Harimî ise babasının aksine hiç evlenmemiş, ömrünü ilmi çalışmalara adanmıştır. Tahir Harimî ağabeyi Ahmet Beyin ikinci evladı olan Sebahattin Kocabalcıoğlu'nu kendisine evladı maneviye olarak almıştır.²

Tahir Harimî, doğduğu, büyüdüğu, yaşadığı ve ilmi çalışmalarını sürdürdüğu Edremit'te 1952 yılında vefat etmiştir. Tahir Harimî'nin adı Edremit Akçay'da bir sokağa verilerek yaşatılmaktadır.³

1.2.2. Soyu

Tahir Harimî'nin, soyu/ceddi ile ilgili iki kaynakta bilgi verilmektedir. Bunlardan birisi, Tahir Harimî'nin *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları* adlı eserini

¹ Tahir Harimî Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, nşr. Ali Birbiçer, 1. Baskı (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017), 11.

² Bu görüşmedeki bilgiler, Tahir Harimî Balcıoğlu'nun ağabeyi Ahmet beyin kız torunu, Sebahattin Kocabalcıoğlu'nun kızı Emine Kocabalcıoğlu Mısır hanım efendi ile Edremit'te 18 Ağustos 2016 tarihinde yapılan görüşmede şifahen alınmıştır. Görüşmenin resimde eklerdedir.

³ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 12.

neşreden Ali Birbiçer'in Tahir Harimî'ye ait vermiş olduğu "tercüme-i halidir".⁴ Diğer de, Tahir Harimî'nin *Tarihte Edremit Şehri* adlı eserinde vermiş olduğu bilgiye göre; Tahir Harimî'nin nesebi/soyu asrın büyük âlimlerinden ve Osmanlı Devletinin ilk Şeyhülislâmı olan Molla Şemseddin Fenâri'ye dayanmaktadır.⁵

Asıl adı Şemseddin Muhammed b. Hamza olan Molla Fenâri (ö. 834/1431) yılının Safer ayında doğmuştur. Fenari nisbesinin Maverâünnehir bölgesinde ya da Bursa civarında Yenişehir ile İnegöl yakınlarındaki Fenâr köyünden geldiğini söyleyenler olduğu gibi babasının fencilik mesleğiyle alakalı olduğunu düşünenler de vardır. Molla Fenâri ilk eğitimini babasının yanında tamamladıktan sonra eğitim için İznik'e gitmiştir. Daha sonra Amasya'da Cemaleddin Aksarayı'den (ö. 778/1376) yılında icazet almıştır. Seyyid Şerif el-Cürcani ile Kahire'ye gitmiş, çeşitli âlimlerden şer'i ilimleri tahsil etmiştir. Ekmeleddin el-Baberti'den icazet alarak Bursa'ya dönmüştür. Yıldırım Bayezid tarafından (795/1393) yılında Manastır Medresesi müderrisliği ile Bursa kadılığı görevine getirilir. Çelebi Mehmet tarafından (818/1415) yılında ikinci defa Bursa kadılığına getirildi. Sultan II. Murat tarafından (828/1425) yılında müftülük vazifesine tayin edildi. İslâmî ilimlerde ve tasavvuf alanında büyük etkileri olan birçok eser bırakan, devrinin büyük âlimi Molla Fenâri, (834/1431) yılında Bursa'da vefat etti.⁶

1.2.3. Çocukluğu ve İlk Tahsili

1893 yılında dünyaya gelen Tahir Harimî'nin çocukluğu Anadolu'nun güzel, şirin, zeytinlikleri ile meşhur, efeler diyarı ve tarihi bir şehir olan Edremit'te geçmiştir. O, milli mücadele yıllarında Edremit'e dönmüş, milli mücadeleye katılmıştır. O, bu tarihten ölümüne kadar hayatını Edremit'te mütevâzi ve münzevi bir şekilde geçirmiştir. Tahir Harimi çok sevdiği ve çocukluk yıllarını geçirdiği Edremit'teki anılarını şöyle anlatmıştır: "Edremit'teki yatır efsaneleri çerçevesinde ilk hıfza başlayan çocuklar İbrahimce/Musevilere ait mezarlıklar arasındaki yol üzerinde Hafız Dede'nin başına elinden tutulup götürülür. Kabirden alınan bir taş çocuğun hıfzı dinletmesinden sonra iade edilir." Tahir Harimî'nin annesi de O'nu ilk

⁴ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 11.

⁵ Tahir Harimî Balcıoğlu, *Tarihte Edremit Şehri*, (Balıkesir: Vilayet Matbaası, 1937), 69.

⁶ İbrahim Hakkı Aydın, "Molla Fenari", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 245-247.

hıfza başladığı zaman aynı geleneğe göre Hafız Dede'ye götürüp niyet ettirmiştir. Altı yaşında hafızlığa başlayan Tahir Harimî annesi ile yaşadığı bu çocukluk anısını unutamadığını ifade etmiştir.⁷

Yine Tahir Harimî, çocukluk yıllarında Edremit'te bir düğün merasiminde, ara sıra tükürükle ağızları dolan zurnacılara bir muziplik olmak üzere cebine doldurduğu ekşi erikleri yüzünü karıştırarak karşılarında yemeğe başladığını, ağızları su kesilen zurnacıların iki de bir havayı keserek tükürmek mecburiyetinde kalmalarından dolayı çıkan öfkelerini seyretmeyi pek sevdiğini belirlemiştir.⁸

Tahir Harimî, ilk tahsilini Edremit'te Prineci Hafız namıyla tanınan şahıstan almıştır. Yine Edremit'te Müderris Demircizade'nin derslerine devam etmiştir.⁹

1.2.4. Medrese Tahsil Hayatı

Tahir Harimî, ilk tahsilini Edremit'te tamamladıktan sonra, 1909 yılında kendi ifadesiyle “mekâtip ve medâris-i âliyyede ikmâl-i tahsil” için ilmin, kültürün, sanatın ve devletin başkenti olan İstanbul'a gelmiştir. Harimî, İstanbul'da yaklaşık üç yıl eğitim görmüştür.¹⁰

Tahir Harimî, *Hak Dini Ku'ran Dili* adlı tefsirin yazarı meşhur âlim, mülga Evkaf Nazırı müderris Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'dan ders almıştır.¹¹

Tahir Harimî daha sonra hocası Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın teşvikiyle İstanbul'daki eğitimini tamamladıktan sonra, İslâmî ilimlerde ihtisas kazanmak için 1912 yılında Mısır'ın Kahire şehrine gitmiştir. Tahir Harimî Kahire'ye giderek, şarkın en büyük İlahiyat fakültesinin bulunduğu Ezher Üniversitesine dâhil olmuştur. O'nun amacı, İslâmî İlimleri, alanında yetkin olan âlimlerden tahsil etmektir. Tahir Harimî, Ezher Üniversitesinde yaklaşık iki yıl tahsil görmüştür. Bu sürede, İngilizceyi mana verecek düzeyde, Arapça ve Farsçayı ise çok iyi derecede öğrenmiştir.¹²

⁷ Balcıoğlu, *Tarihte Edremit Şehri*, 137.

⁸ Balcıoğlu, *Tarihte Edremit Şehri*, 151.

⁹ Zekeriya Özdemir, *Adramyttion'dan Efeler Toprağı Edremit'e*, (Ankara: Edremit Belediyesi, 2002), 544.

¹⁰ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 11.

¹¹ Özdemir, *Adramyttion'dan Efeler Toprağı Edremit'e*, 544.

¹² Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 11-12.

1.2.5. Hocaları

Tahir Harimî Edremit'te ilk tahsilini ve hafızlığını Prineci Hafız namıyla bilinen hocadan tamamlarken, bir yandan da Müderris Demircizâde adlı hoca efendinin derslerine devam etmiştir. Araştırma yapmamıza rağmen Tahir Harimî'nin çocukluk ve tahsil hayatında etkili olan bu isimler hakkında daha geniş bilgiye ulaşamadık.¹³

Tahir Harimî'nin İstanbul'daki eğitim hayatında önemli bir yeri olan ve daha sonra Kahire Ezher Üniversitesine yönlendiren Elmalı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1878-1942) Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğmuştur. Babası Numan Efendi, annesi Fatma Hanımdır. Hamdi ilk ve orta tahsiliyle beraber hıfzını Elmalı'da tamamladı. Küçük Ayasofya medresesine yerleşti. Beyazıt Camii'ndeki Kayserili Mahmut Hamdi Efendinin derslerine devam ederek, ondan icazet aldı. Bundan sonra hocası Büyük Hamdi, kendisi de Küçük Hamdi diye anılmaya başlandı. 1904 yılında girdiği ruûs (Osmanlı Devleti'nde, vezir beylerbeyi, tımar ve zeamet sahipleri dışında kalan bütün devlet memurlarına ait tâyin kâğıdı/ilmiye rütbesi) imtihanını kazandı. Bu sırada devam ettiği Mekteb-i Nüvvab'ı (Tanzimat döneminde kadılık yerine oluşturulan ve "naib" denilen şer'i hâkimlerin yetiştirilmesi amacı ile kurulan mektep) birincilikle bitirdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilmiye şubesine üye oldu. 1908 tarihinde II. Meşrutiyetin ilk meclisine Antalya mebusu olarak girdi. 1918'de kurulan Darü'l-Hikmeti'l-İslamiyye azalığına bir müddet sonra da reisliğine getirildi. Damat Ferit Paşa'nın birinci ve ikinci hükümetlerinde Evkaf Nazırı olarak görev yaptı. 15 Eylül 1919'da ayan heyeti üyeliğine; ilmi rütbesi de Süleymaniye Medresesi müderrisliğine yükseltildi. Milli Mücadele sırasında İstanbul hükümetlerinde görev yaptığı için İstiklal Mahkemesi'nce idama mahkûm edildi. Daha sonra Ankara'ya götürüldü ve kırk gün tutuklu kaldı. Mahkeme sonunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olması sebebiyle serbest bırakıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkçe bir tefsir yazılması kararı alınınca, Diyanet İşleri Başkanlığı bu işi kendisine teklif etti. Elmalı teklifi kabul ederek, "*Hak Dini Kur'an Dili*" adını

¹³ Özdemir, *Adramyttion'dan Efeler Toprağı Edremit'e*, 544.

verdiği eserini vefatından önce bitirdi. 27 Mayıs 1942 yılında kalp yetmezliğinden vefat etti.¹⁴

Tahir Harimî'nin Mısır'da tahsil gördüğü dönemde “tercüme-i halinde” naklettiğine göre ders aldığı diğer hocaları, Mısır Müftüsü Muhaddisi Şehir Şeyh Behid, Makarr-ı meşhur şeyh Samluni ve Arap Edebiyatı mütehasıslarından Şükri Kürdi'dir. Tahir Harimî'nin ders gördüğü bu hocaları hakkında da daha geniş bilgiye ulaşamadık.¹⁵

1.2.6. Üstlendiği Görevler

Tahsil için Mısır'da bulunan ve memleket hasretiyle gönlü yanan Tahir Harimî, Birinci Dünya Harbinin başlamasıyla memlekete dönmüş ve ihtiyat zabiti olarak orduya katılmıştır.¹⁶

Akademisyen Zekeriya Özdemir'e göre; Tahir Harimî 19 Eylül 1916 yılında Filistin Cephesinde (İngilizlere) esir düşer. 30 Eylül 1917 yılında esaretten döner ve terhis edilir. Yaklaşık bu esaret bir yıl sürmüştür. Düşmanın Anadolu'yu işgaline karşı yurdun her bölgesinde Milli Mücadele başlamıştır. Tahir Harimî de Milli Mücadelede Ayvalık Cephesinde Köprülülü Hamdi Beyin ö.1920 emrinde Edremit Taburu Takım Subaylığı görevinde bulunmuştur. İşgal sırasında uzak bir dağ köyünde imam-hatiplik yapmıştır. Milli Mücadelenin sona ermesiyle Edremit Evkaf dairesi ikinci kâtipliğine başlamış, 1926 yılında Balıkesir Vilayet Meclis-i Umumi azalığına seçilmiştir. Edremit Avcılar köyü yukarı mahallesinde bir müddet imam-hatiplik yaptıktan sonra 1938 yılında Edremit vaizliğine ataması yapılmıştır. İkinci Dünya Harbinin başlamasıyla 1940 yılında yedek piyade asteğmen olarak askere alınmış ve iki ay sonra terhis edilerek yeniden Edremit vaizliği görevine devam etmiştir. 31 Ağustos 1948 yılında vaizlik görevinden emekli olmuştur. Son yıllarda İzmirliilerin ısrarlı ricaları üzerine Ramazan aylarında vaaz için İzmir'e giderek, vefatına kadar gezici vaizliğe devam etmiştir.¹⁷

¹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Elmalı Muhammed Hamdi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 9: 57-62.

¹⁵ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 12.

¹⁶ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 12.

¹⁷ Özdemir, *Adramyttion'dan Efeler Toprağı Edremit'e*, 545.

1.2.7. Edremit Kütüphanesinin Tesisi

Tahir Harimî'ye göre; Selçuklulardan bu güne gelinceye kadar Edremit'teki ilim ve bilgi hayatı hiçbir dönem önemini kaybetmemiştir. Fakat Birinci Dünya savaşı ve ardından Yunan işgali sebebiyle kısa bir süre de olsa kesintiye uğramıştır.¹⁸

Vatanın düşman işgalinden kurtarılmasından sonra, Edremit'teki bu kütüphane, ilmin, kitap ve kütüphanenin değerini bilen bir âlim olarak, Tahir Harimî'nin teşebbüsü ile Milli Mücadelede vefat eden Köprülülü Hamdi Bey'in Edremit–Ayvalık Cephesindeki fedakârlığının hatırasına binaen tesis edilmiştir. Bu bağlamda Tahir Harimî de, çoğu matbu, bir kısmı da yazma olmak üzere 4700 ciltlik bir kütüphanesinin olduğunu ifade eder. Tahir Harimî, babasının annesinin babası (büyük dedesi) olan, mevâliden (vilâyet kadısı) İsmail Bahaüddin Efendi'nin de mühim bir kütüphanesinin vefasız ve kıymet bilmeyen ellerde mahvolduğunu büyük annesinden dinlediğini belirtir. Tahir Harimî'ye göre; İsmail Bahaüddin Efendi münevver bir kişiliğe sahip olduğundan, Beşiktaş'ta o dönemin seçkin şahsiyetlerinden oluşan bir cemiyet teşkil etmişlerdir. Ulemadan Kethüda zâde Arif Efendi de bunlardan birisidir. II. Mahmut döneminde (1808-1839) Yeniçeri ocağının kaldırılması ve Bektaşî tekkelerinin kapatılması üzerine bu kişiler de şüpheli bulduklarından İsmail Bahaüddin Efendi Biga'ya, Kethüda zâde Arif Efendi de Manisa'ya sürgün edilmişlerdir. İsmail Bahaüddin Efendi Biga'da zorunlu ikameti esnasında vefat etmiştir.¹⁹

Özdemir; Tahir Harimî'nin 4700 ciltlik kütüphanesinin (3041'i matbu ve 659'u yazma) Edremit'te Köprülülü Hamdi Bey adına kurulan kütüphaneye bağışlandığını belirtir. Bu kitapların daha sonra Tahir Harimî'nin vasiyetine uyularak Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesine bağışlandığını ifade eder.²⁰

18 Ağustos 2016 tarihinde Edremit'teki görüşmemizde Emine Kocabalcıoğlu da Tahir Harimî'nin kütüphanesinin kendisinin vasiyetine uyularak, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesine “Tahir Harimî Balcıoğlu” adıyla bir bölüm oluşturulması

¹⁸ Balcıoğlu, *Tarihte Edremit Şehri*, 166.

¹⁹ Tahir Harimî Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, (Balıkesir: Vilâyet Matbaası, 1931), 479.

²⁰ Özdemir, *Adramyttion'dan Efeler Toprağı Edremit'e*, 545.

şartıyla bağışlandığını belirtti.²¹ Hatta bu konuyu benden araştırmamı istedi. Edremit dönüşünde kaynaklara ulaşmak ve sağlıklı bilgiler elde etmek için, Ankara Kocatepe Camii Kütüphanesine uğradım. Durumu kütüphane görevlisine izah ettim. Kütüphane görevlisi, Tahir Harimî'ye ve kitaplarına dair herhangi bir bilginin olmadığını belirtti.

²¹ Emine Kocabalıoğlu, Görüşme Tarihi, Edremit, 18 Ağustos 2016.

1.3. Tahir Harimi Balcıoğlu'nun Eserleri

Elde ettiğimiz bilgiler ışığında değerli müellifimiz Tahir Harimî'ye ait çeşitli kaynaklarda geçen bir kısmı yayımlanmış bir kısmı da yayımlanmamış 14 adet eserini tespit ettik. Kaynaklar arasındaki farklılıkları ve kaynaklar arasındaki tekrarları gidermek için müellifimize ait eserleri şu şekilde sıralamayı uygun gördük.

1.3.1. Yayımlanmış Telif Eserleri

1. *Konya Selçuklu Sultanları ve Batinîler*, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2015, ss.352.

Tahir Harimî'nin Millet Kütüphanesine bağışladığı bu eseri, Ali Emiri Trh. 1243 demirbaş numarasında kayıtlıdır. Tahir Harimî'nin 1927 tarihli ve Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olan eseri, Dr. Ali Birbiçer tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek yayıma hazırlanmış ve “*Haşhaşiler–Konya Selçuklu Sultanları ve Batiniler*” adıyla Bilge Kültür Sanat Yayınevi tarafından baskısı yapılmıştır.

Tahir Harimî, 352 sayfadan oluşan bu eserinde, Müslüman Türk Milletinin birlik ve beraberliğine zarar vermiş, o dönemin gizli yapılarından biri olan batinîliği incelemiştir. O dönem her yerde olduğu gibi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin içinde de yuvalanan bu yapı, devleti zaafa uğratarak yıkılmasına sebep olmuştur. Tahir Harimî, bu çerçevede Komnenos hanedanına mensup Prens İsak Komnenos'un Bizans tahtını Latinlerden geri almak için, doğuda birçok hükümdarı, devlet adamını ve bilginleri hançerleyerek dehşet saçan Batinîler'in yuvası olan Almut'a yolculuğunu ele almıştır. Prens İsak'ın daha sonra belli batinî eğitimlerinden geçerek önemli bir batinî daisi olarak işlediği cinayetleri anlatmıştır. Tahir Harimî'nin bu eseri, Prens İsak'ın “Baba İshak” (ö. 637/1240) namıyla Konya Selçuklu Devleti içerisinde ve Anadolu'da batinî faaliyetlerine başlamasını, çıkardığı isyanı ve bu isyanın sonuçlarını gözler önüne seren tarihi bir romandır.

2. *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, Vilâyet Matbaası, Balıkesir 1931, ss.555.

Tahir Harimî, daha önce Mihrap Mecmuasında iki üç makalesinin yayımlanmasının etrafta uyandırdığı alaka üzerine, böyle zahmetli bir çalışmaya

karar verdiğini belirtmiştir. Bu alanda O'nun çalışmasına ışık tutacak her hangi bir çalışma yapılmamış ve bir eser de yoktur. O'na göre; bundan daha mükemmel bir eser, şark ve garp bilgi birikimi uzun seneler gözden geçirilerek yazılabilir. Tahir Harimî, bu eseri yazarken karşılaştığı sıkıntıları tarif edemeyeceğini, binlerce sayfalık eserleri incelediği halde konusuna temas edecek fazla bir bilgiye ulaşamadığını vurgulamıştır. Tahir Harimî, böyle bir eseri yazabilmek için onlarca cilt kaynak eserleri gözden geçirdiğini, adeta kütüphanedeki eserlerin içine gömüldüğünü belirtmiştir.²²

Tahir Harimî, bu değerli eserini ilk medeniyetlerden başlayarak yirminci yüzyıla kadar medeniyet tarihini birçok konu başlığı altında ele alarak temel başvuru ve kaynak bir eser niteliğinde işlemiştir. Tahir Harimî'nin en önemli eserlerinden biri olan bu kitabın bütünü incelediğimizde, İçinde Yaşadığımız Medeniyetin İlk Devirleri, Lisanlar, Yazının Tarihi, Hututu Kadime Şekillerinin Envai, Babilliler, Mısırlılar, Asuriler, Yunanlılarda Müellifat ve Kütüphaneler, Bizans'ta Hareketi Fikriye, Kadim Şarkın Mukaddes Metinleri, Babillilerin Mukaddes Kitapları, Çinin Mukaddes Kitapları, İran'ı Kadimin Mukaddes Kitapları, Hindi Kadimin Mukaddes Kitapları, İbraniler ve Tevrat, İncil, Kur'an, Kur'an'ın Avrupa'da Tabı, Şark ve Garp Lisanlarına Tercümesi, Hristiyanlığın Zuhuru ve Asarı Kadimenin Uğradığı Tahribat, İran Medeniyeti; Ulum ve Kütüphaneleri, Hint Medeniyeti; Ulum ve Kütüphaneleri, Süryaniler; Ulum ve Fünuna Hizmetleri, Eserleri ve Kütüphaneleri, Kadim Türk Medeniyeti, Kütüphaneler ve İlmi Eserler, Büyük İslam Medeniyeti, İslamiyet'ten Evvel Arap Medeniyeti, Kadim Araplarda İlim, İslam Harsı İlmisi, İslam'da Ulûmun Tekâmül Tarihi ...vb. başlıklar altında birçok konuyu inceleyerek, önemli tespitlerde bulunmuştur.

3. *Tarihte Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2017, ss.216.

Tahir Harimî'nin Millet Kütüphanesine bağışladığı, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Trh. Bölümü 01243 demirbaş numarasında kayıtlı ve 1936 tarihli olan bu eseri, 101 sayfa olup, Osmanlı Türkçesi rika ile yazılmıştır. Tahir Harimî'nin bu eseri de yine Dr. Ali Birbiçer tarafından günümüz Türkçesiyle yayıma

²² Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 3-4.

hazırlanmış, “*Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*” adıyla Bilge Kültür Sanat Yayınevi tarafından baskısı yapılmıştır.

Tahir Harimî, bu eserinde Türklerin umumi itikatlar tarihinde geçirdikleri mühim seyirleri ve o seyirlerin doğurduğu dehşetli amillerin iç yüzlerini irdelemiştir. Tahir Harimî, Orta Asya’dan hareket eden bu milletin birçok bölgede değişik isimlerle tarihin huzuruna çıktıklarını belirtmiştir. O’na göre; “dünya tarihinin açılan bütün sahifelerinde Turanîlerin (Türklerin) muhakkak izleri görülmektedir.”²³

Tahir Harimî, Hz. Ömer döneminde (634-644) fethedilen İran’ın İslâm’ı tam anlamıyla benimsemediğini, Arapların hezimetini karşısında kendi ruhî hususiyetinin tam bir işareti olan Şialığı çıkardığını ifade etmiştir. İslâm’ın geniş coğrafyaya yayılması, çeşitli kültür ve inançlarla karşılaşmasının neticesi olarak İslâm içerisinde farklı görüş ve yorumlar ortaya çıkmıştır. Tahir Harimî’ye göre; yine İran’ın milli ruhunun var ettiği diğer bir olgu da batinîliktir. Tahir Harimî bu eserinde, Orta Asya’da ve Anadolu’da var olan batinîlerin Şiilik cereyanlarıyla birleşerek Türk ruhunun kudretini eme eme milli varlığımızı tamamıyla bozmak için nasıl çalıştıklarını incelemiştir. Tahir Harimî’nin bu eseri, Türkler Arasında İslâmiyet’in İntişarı ve Şiilik Cereyanları, Alevilerin Mühim Faaliyete Geçmeleri ve Türkistan’a Alevi Dailerinin Yayılmaları, Selçukiler Devrinde Şia-i Batinîye’nin Mühim Faaliyetleri, Şia-i Batinîye’nin Moğol ve Türk Aşiretleri Arasındaki Telkinleri, İlhaniler Devrinde Şia-i Batinîye ...vb. başlıklar altında birçok konuyu inceleyerek tespitlerde bulunmuştur.²⁴

4. *Tarihte Edremit Şehri*, Vilâyet Matbaası, Balıkesir 1937, ss.167.

Tahir Harimî’ye göre; bir tarihçi yazacağı esere henüz başlamadan evvel bütün vesikalardan ve o vesikalara ait yeniden yeniye yapılmış olan tetkiklerin neticelerinden haberdar olmalıdır. Bir ırkın, bir memleketin, bir kıtanın, bir ulusun, bir şehrin tarihini yazmak demek mevzua uzak ve yakından temas eden bütün kaynakları araştırdıktan sonra yola çıkmak demektir.²⁵

²³ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 19-20.

²⁴ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 5-23.

²⁵ Balcıoğlu, *Tarihte Edremit Şehri*, 6.

Tahir Harimî, Edremit gibi eski bir şehrin tarihini yazmak için, eski ve yeni kitapları gözden geçirmiştir. Bu coğrafyanın tarihini oluşturan dönemler ve milletlere ait kaynakları incelemiştir. İngiliz ve Alman arkeoloji âlimlerinin eserlerinden yararlanmışır. Bizans, Selçuklu ve Osmanlı tarihlerini incelemiştir. Edremit'in tarihinde, tarih boyu rol alan milletleri ve o milletlere ait dönemleri kaynak eser niteliğinde ele alarak, geleceğe ışık tutacak bilgiler sunmuştur.²⁶

Tahir Harimî, her şeye rağmen bu eserin tam ve noksansız olmadığını belirtmiştir. O'na göre; Edremit'in önemi için söylenecek bir söz varsa o da son İstiklal harbinde Edremit'in kazandığı şanlı şöret Ayvalık cephesinde ilk kuşunun kendi tüfeğinden çıkmasıdır ki o şerefi bir kat daha yükseltmiştir.²⁷

Tahir Harimî'nin, uzun ve yorucu çalışmasının sonucu olan bu değerli kaynak eseri, Edremit tarihi ile ilgili birçok konuyu verilen başlıklar altında incelemiştir. Asya Kıtasının Coğrafi Taksimatı, Edremit'in Eski Coğrafyası, Edremit, Edremit'in Yanındaki Eski Şehirler, Tap Şehri, Lidyalılar Devrinde Edremit, Eski Edremit Ahalisi, Anadolu'nun Irki Mahiyeti, Büyük Anadolu Medeniyeti Etiler, Yunanlılar, İranlılar, Romalılar Devrinde Edremit, Konya Selçukileri Devrinde Edremit, Osmanlı Devrinde Edremit ...vb. başlıklar altında bir çok konuda tespitleri olmuştur.

5. *Karnak Mabedinde Bir Gece*, Vilâyet Matbaası, Balıkesir 1938, ss.27.

Tahir Harimî, 1912 yılında Mısır'da bulunduğu dönemde, spirtüalizmle (ruhçuluk) meşgul olmayı sevdiğini, materyalist (materyalizmi benimseyen/maddeci) olmadığını vurgulayarak, ruhun bin bir hakikatin sırlarını taşıdığına inanan bir insan olduğunu ifade etmiştir. Bunu bilen dostları O'nun "Kahire-Ruhiyun Cemiyeti"ne girmesine delalet etmişlerdir. Tahir Harimî, Psikoloji ile Ruhiye mezhebinin ilgilendiği konu ve alanların farklı olduğunu belirtmiş ve Ruhiye mezhebinin tabiatın hükmü dışında olan ve tabii kanunlarla ölçülemeyen bir takım hadiselerin oluşuna sebep olan kuvveti ve bu kuvvetin meydana getirdiği benzersiz vakıaları incelediğini vurgulamıştır. Tahir Harimî bu eserinde, ruhi tekâmülün manevi yolculuğunu eski

²⁶ Balcıoğlu, *Tarihte Edremit Şehri*, 8.

²⁷ Balcıoğlu, *Tarihte Edremit Şehri*, 8.

Mısır medeniyeti üzerinden izaha çalışmıştır. Yani kulun mabette ibadet vasıtasıyla mabuduna ermesini hikâye tarzında açıklamaya çalışan bir risalesidir. Tahir Harimî, İnsanın ruhi-manevi yönünün hayatın bir hakikati olduğunu belirterek, ilmin, aklın ve iradenin ötesinde bir gerçekliğe işaret ettiğini vurgulamıştır.

6. *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1940, ss.271.

Tahir Harimî'nin bu eseri, Hilmi Ziya Ülken'in Mukaddime ve Notlarıyla, İstanbul 1940 yılında, Kanaat Kitabevi tarafından 271 sayfa olarak yayımlanmıştır. *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, Tahir Harimî'nin diğer bir eseri olan *Türkler Arasında Şîlik Cereyanları* ile bazı kelime ve kavram değişiklikleri hariç hemen hemen aynı konu başlıklarıyla aynı konuları incelemektedir.

Hilmi Ziya Ülken'e göre; Tahir Harimî'nin bu eseri umumun istifadesini temin edecek tarzda yazılmış, İslâmiyet ve Türk âleminin münasebetlerini, bilhassa itikat ve fikir tarihi bakımından izah eden bir eserdir. O'na göre; Tahir Harimî kıymetli malumat ihtiva eden bu eserinde İslâm mezhepleri hakkında eski bir tezi müdafaa etmektedir. Bu teze göre, Şîlik ve Bâtînlilik İslâm'ın ruhuna muhalif olup, sırf onu içinden baltalamak için İran'ın yapmış olduğu intikam hareketidir. Ülken, yazmış olduğu mukaddimede İslâm tarihinde bu tezin aksi örneklerini sunarak, bu eski kanaatin hiç de kabili müdafaa olmadığını belirtmiştir. Ülken, Şîliği İran'da münferit ve muhtelif küçük mezhepler halinden çıkararak, büyük bir güç haline getiren Safevilerin Türk olduğunu belirtmiştir.²⁸

Ülken, aziz dostum dediği Tahir Harimî'ye ait bu eseri neşrederek, kitabın İslâm medeniyeti ve Türk itikatlar âlemini tetkik etmek isteyenler için kıymetli bir rehber olduğunu ifade etmiştir. O'na göre bu eserde, İslâm fikir ve itikat tarihinin en önemli olayları açıklanmış ve herkese hitap edebilecek tarzda yazılmıştır.²⁹

²⁸ Tahir Harimî Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1940), 3-12.

²⁹ Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, 12.

1.3.2. Yayınlanmamış Telif Eserleri

Tahir Harimî'nin kendi eserlerinde ve diğer başka kaynaklarda isimleri geçen fakat haklarında geniş bilgiye ulaşamadığımız eserleri de bulunmaktadır. Bunlar hakkında ulaşabildiğimiz kadarıyla bilgi vereceğiz.

1. *Mezamir-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, 1927, Yazma, Ali Emiri, Tedrisat 00060, Tedrisat 00061, 2 Cilt.

Bu eser ile ilgili, M. Emin Özafşar İslâmiyât dergisi'nde bilgi vermiştir.³⁰ Ali Birbiçer de Tahir Harimî'ye ait bu eserin İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tedrisat bölümünde verilen demirbaş numaralarında iki cilt olarak mevcut olduğunu belirtmiştir.³¹

2. *Naklî İlimler Tarihi*, 1940, Yazma, Ali Emirî, Trh. 00701.

Tahir Harimî'nin bu eseri, Tahir Harimî'ye ait *Tarihte Edremit Şehri* isimli eserinde geçmektedir.³² *Nakli İlimler Tarihi* ile ilgili, M. Emin Özafşar İslâmiyât dergisi'nde bilgi vermiştir.³³ Ali Birbiçer de Tahir Harimî'nin bu eserin İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Tarih bölümünde verilen demirbaş numaralarında kayıtlı olduğunu belirtmiştir.³⁴

3. *İnsaniyetin Müstakbel Dini*,

4. *İlmü Kelamın Tekamülü Tarihisi*

Tahir Harimî'nin bu iki eseri ile ilgili bilgi, Tahir Harimî'ye ait *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler* isimli kitabında verilmiştir.³⁵

5. *Türkiye Hars ve İlim Tarihi*,

6. *Kızıl Haçerliler*

Tahir Harimî'nin bu iki eseri ile ilgili bilgi, Zekeriya Özdemir'e ait Adramyttion'dan Efeler Toprağı Edremit'e adlı eserde geçmektedir.³⁶

³⁰ Tahir Harimî Balcıoğlu, "Târîh-i Hikmette Sûfiyyûn", *İslâmiyât Dergisi* 2/3 (Temmuz-Eylül 1999): 171-184.

³¹ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 14.

³² Balcıoğlu, *Tarihte Edremit Şehri*, 51.

³³ Balcıoğlu, "Târîh-i Hikmette Sûfiyyûn", 171.

³⁴ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 14.

³⁵ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 10-353.

7. *Güneş Görmeyen Sokak*,

8. *Bağdat Dilencisi*

Tahir Harimî'ye ait bu eserlerin tanıtımı ile ilgili bilgiler, yine Tahir Harimî'nin diğer bir eseri olan *Karnak Mabedinde Bir Gece* adlı eserinde verilmiştir.³⁷

1.3.3. Makale ve Yazılarının Yayımlandığı Gazete ve Dergiler

İkinci Meşrutiyetin ilanı sıralarında kendi ifadesiyle “alem-i matbuata karışmış”³⁸ olan Tahir Harimî'nin, çeşitli dergi, mecmua ve gazetelerde birçok makalesi ve yazıları yayımlanmıştır. Tahir Harimî Balcıoğlu'nun ulaşabildiği yazı ve makaleleri, yaşadığı dönemde ve daha sonraki dönemlerde yayımlanan; Sırat-ı Müstakim, Beyanu'l-Hak, Tearüf-i Müslimin, Zeka, Mihrap, Yeni Sebilurreşad, Kutlu Bilgi, Karabük Dergisi, Diyanet İlmi Dergi, Yevmi Yeni Gazete ve Türk Dili Gazeteler'inde yayımlanmıştır.

1.3.4. Yayımlanmış Makaleleri

Tahir Harimî'nin, farklı zamanlarda birçok mecmua ve dergilerde makale ve yazıları yayımlanmıştır. Tahir Harimî'nin ulaşabildiğimiz makale ve yazılarını aşağıdaki şekilde düzenledik.

Sırat-ı Müstakim

“Mubahasat: Taşralarda Hutbe ve Hatipler”, *Sırat-ı Müstakim*, cilt: 3, sayı: 73, ay: 1, yıl: 1325, y.y. , s.331.

Mihrab

1. “Tarihi Medeniyette Kütüphaneler”, *Mihrab*, cilt: 1, sayı: 12, ay: 5, yıl: 1924, Yay. : Şehzadebaşı evkaf matbaası, ss.364-372.

³⁶ Özdemir, *Adramyttion'dan Efeler Toprağı Edremit'e*, 545.

³⁷ Tahir Harimî Balcıoğlu, *Karnak Mabedinde Bir Gece*, (Balıkesir: Vilayet Matbaası, 1938), 32.

³⁸ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 12.

2. “Tarihi Medeniyette Kütüphaneler”, *Mihrab*, cilt: 1, sayı: 13-14, ay: 6, yıl: 1924, Yay. : Şehzadebaşı evkaf matbaası, ss.452-455.
3. “Tarihi Medeniyette: Kadınlar”, *Mihrab*, cilt: 1, sayı: 115-16, ay: 7, yıl: 1924, Yay. : Şehzadebaşı evkaf matbaası, ss.530-536.
4. “Türk Mutasavvıfları: Müridzade Mustafa Aczi Aga”, *Mihrab*, cilt: 1, sayı: 17-18, ay: 8, yıl: 1924, Yay. : Şehzadebaşı evkaf matbaası, ss.614-617
5. “Tarihi Hikmette Sûfiyyûn”, *Mihrab*, cilt: 1, sayı: 23, ay:11, yıl: 1924, Yay. : Cağaloğlu lisesi matbaası, ss.808-816.
- 6) “Tarihi Hikmette Sûfiyyûn”, *Mihrab*, cilt: 1, sayı: 24, ay:12, yıl: 1924, Yay. : Şehzadebaşı evkafı islamiye matbaası, ss.858-865.
7. “Seyran (Şiir)”, *Mihrab*, cilt: 1, sayı: 10, ay: 4, yıl: 1924, y.y. , s.311.
8. “Tarihi Hikmette Mezhep Aşkı”, *Mihrab*, cilt: 2, sayı: 27, ay: 3, yıl: 1925, Yay. : Şehzadebaşı evkafı islamiye matbaası, ss.131-136
9. “Tarihi Hikmette Mezhep Aşkı”, *Mihrab*, cilt: 2, sayı: 28, ay: 4, yıl: 1925, Yay. : Şehzadebaşı evkafı islamiye matbaası, ss.164-166.

Yeni Sebilürreşad

1. “Diyanet Riyasetinde Mühim bir Toplantı”, *Yeni Sebilürreşad*, cilt: 1, sayı: 20, ay: 11, yıl: 1948, y.y. , ss.309-310.
2. “Dünya Barışında Müslüman Milletler”, *Yeni Sebilürreşad*, cilt: 1, sayı: 17, ay: 10, yıl: 1948, y.y. , ss.267-268.
3. “Dünyada Tek Bir Tehlike: Allahsız Yaşamağa İnanmak”, *Yeni Sebilürreşad*, cilt: 1, sayı: 12, ay: 8, yıl: 1948, y.y. , ss.188-189.
4. “Dünyada Tek Bir Tehlike: Allahsız Yaşamağa İnanmak”, *Yeni Sebilürreşad*, cilt: 1, sayı: 13, ay: 9, yıl: 1948, y.y. , ss.202-203.
5. “Dünya Emniyetini Ancak İslam Kanunlarına İnandığı Gün Bulmuş Olacaktır”, *Yeni Sebilürreşad*, cilt: 1, sayı: 18, ay: 10, yıl: 1948, y.y. , s.284.
6. “Evkafı İnkırazdan Kurtaracak Tedbirler Alınmalıdır”, *Yeni Sebilürreşad*, cilt: 1, sayı: 7, ay: 8, yıl: 1948, y.y. , ss.110-111.

7. “Milletler Arası Hak ve Hürriyetler prensibini İlk İslamiyet Tanıtmıştır”, *Yeni Sebilürreşad*, cilt: 1, sayı: 16, ay: 10, yıl: 1948, y.y. , s.253.

8. “Melamilik, Sofilik, Fütüvvetçilik”, *Yeni Sebilürreşad*, cilt: 1, sayı: 19, ay: 11, yıl: 1948, y.y. , ss.302-303.

9. “Diyanet Reisi Prof. A. Hamdi Akseki’nin Verdiği Mühim Konferans ve Mev’izaları Dolayısıyla”, *Yeni Sebilürreşad*, cilt: 3, sayı: 62, ay: 10, yıl: 1949, y.y. , s.180.

10. “Türk-İslam Filozofu Farabi”, *Yeni Sebilürreşad*, cilt: 3, sayı: 72, ay: 1, yıl: 1950, y.y. , ss.326-327.

11. “Farabi Felsefesinin Hülasası”, *Yeni Sebilürreşad*, cilt: 3, sayı: 74, ay: 3, yıl: 1950, y.y. , ss.357-358.

12. “İbret ve Hayret Verici Levhalar: Halef b. Salim İle Bir Mecnun”, *Yeni Sebilürreşad*, cilt: 4, sayı: 90, ay: 11, yıl: 1950, y.y. , ss.228-229.

13. “İbret Alınacak Sözler...”, *Yeni Sebilürreşad*, cilt: 4, sayı: 95, ay: 2, yıl: 1951, y.y. , s.318.

Karabük

1. “Esatir ve Efsanelerin Tarihte Ehemmiyetleri”, *Karabük*, sayı: 4, ay: 10, yıl: 1944, y.y. , ss.4-5.

2. “Eski Şark Edebiyatı”, *Karabük*, sayı: 8-9, ay: 2-3, yıl: 1945, y.y. , s.4.

3. “Eski Kavimlerde Ulu Ağaçlara Ait Mitolojik Nakiller”, *Karabük*, sayı: 10-11, ay: 3-4 ve 10-11, yıl: 1945, y.y. , ss.7-8.

Diyanet İlmi Dergi

1. “Büyük İslâm Mütefekkeri Fahrüddin-i Râzî”, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, cilt: 1, sayı: 6, yıl: 1962, y.y. , ss.21-24.

2. “Büyük İslâm Mütefekkeri Fahrüddin-i Râzî”, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, cilt: 1, sayı: 7, yıl: 1962, y.y. , ss.19-22.

3. “Büyük İslâm Mütefekkeri Fahrüddin-i Râzî”, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, cilt: 2, sayı: 1-2, yıl: 1963, y.y. , ss.30-32.

4. “Büyük İslâm Mütefekkeri Fahrüddin-i Râzî”, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, cilt: 2, sayı: 5, yıl: 1963, y.y. , ss.7-10.

1.3.5. Hayatı ve Eserleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Ülkemizin yetiştirmiş olduğu değerli alim, Tahir Harimî'nin hayatı ve eserleri üzerine lisans, yüksek lisans ve doktora alanında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu durum bizi zorlasa da, Tahir Harimî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili üç ayrı kaynakta verilen kısa bilgilere ulaştım. O'nun hayatı ve eserleri ile ilgili verilen bilgiler özet olarak şu şekildedir;

Akademisyen M. Emin Özafşar'a göre, Tahir Harimî, Balıkesir'e bağlı Edremit ilçesinde doğmuş ve burada yaşamıştır. O'na göre, Tahir Harimî Edremit'te ticaretle meşgul, serbest meslek sahibi ve önemli bir araştırmacıdır. Tahir Harimî'nin çeşitli dergi ve mecmualarda yazı ve makaleleri yayımlanmıştır. M. Emin Özafşar Tahir Harimî'nin kaleme aldığı eserleri kronolojik olarak şöyle sıralamıştır.³⁹

- 1) *Mezâmir-i Felsefede İnsâniyyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, 1927 (eski yazı).
- 2) *Konya Selçûkî Sultanları ve Bâtinîler*, Edremit 1927 (yazma).
- 3) *Tarih-i Medeniyyette Kütüphaneler*, Balıkesir 1931.
- 4) *Tarihte Türkler Arasında Şîlk Cereyanları*, 1936 (yazma).
- 5) *Tarihte Edremit Şehri*, Balıkesir 1937.
- 6) *Karnak Mabedinde Bir Gece*, Balıkesir 1938.
- 7) *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, İstanbul 1940.
- 8) *Naklî İlimler Tarihi*, 1940 (eski yazı)

Akademisyen Zekeriya Özdemir'e göre, Tahir Harimî Balıkesir'e bağlı Edremit ilçesinde 1892 yılında dünyaya gelmiş ve ilk tahsilini de burada tamamlamıştır. Daha sonra tahsil için İstanbul'a gitmiş ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'dan ders almıştır. Hocasının teşviki ile Mısır'a gitmiş ve Ezher

³⁹ Balcıoğlu, “Târîh-i Hikmette Sûfiyyûn”, 171.

Üniversitesinde tahsil görmüştür. Birinci Dünya Harbi başlamadan Türkiye'ye dönen Tahir Harimî ihtiyat zabiti olarak harbe katılmış ve Filistin cephesinde esir düşmüştür. Esaret dönüşü Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye katılmıştır. Kurtuluş sonrası bazı görevlerde bulunmuş ve kalan ömrünü Edremit'te ilmî çalışmalara adanmıştır. Bu bağlamda kütüphanesini de Diyanet İşleri Başkanlığı kütüphanesine bağışlamıştır. Zekeriya Özdemir'e göre, Tahir Harimî'nin yayınlanmış eserleri şunlardır: ⁴⁰

- 1) *Tarihte Edremit Şehri*
- 2) *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*
- 3) *Karmak Mabedinde Bir Gece*
- 4) *Tarih-i medeniyette Kütüphaneler*
- 5) *Tarihte Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*
- 6) *Tarih-i Hikmette Mezheb-i Sufiyyun*
- 7) *Tarih-i Medeniyette Kadınlar*
- 8) *İnsaniyetin Müstakbel Dini*
- 9) *Nakli İlimler Tarihi*
- 10) *Türkiye Hars ve İlim Tarihi*
- 11) *Konya Selçukî Sultanları ve Bâtinîler* (Roman)
- 12) *Kızıl Hançerliler* (Roman)

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun olmuş, yüksek lisans ve doktora çalışmalarını tarih alanında tamamlamış olan Ali Birbiçer, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı'n da, Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Ali Birbiçer, Tahir Harimî'ye ait *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları* ile *Konya Selçuklu Sultanları ve Bâtinîler* adlı eserleri Osmanlı Türkçesi'nden günümüz Türkçesi'ne çevirerek yayıma hazırlamış, Tahir Harimî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgiler vermiştir. O'na göre, Tahir Harimî Balıkesir-Edremit'te 1893

⁴⁰ Özdemir, *Adramyttion'dan Efeler Toprağı Edremit'e*, 544- 545.

yılında dünyaya gelmiş, 1952 yılında burada vefat etmiştir. İlköğrenimini Edremit'te tamamlamış, medrese eğitimi için İstanbul'a gitmiştir. İslâmî İlimlerde ihtisas kazanmak için 1912 yılında Mısır'a giderek, Ezher Üniversitesine kaydolmuş ve değerli hocalardan ders okumuştur. Birinci Dünya savaşı yıllarında memlekete dönmüş ve harbe katılmıştır. Daha sonra Anadolu'da başlayan millî mücadeleye katılmıştır. Kurtuluş sonrası birçok görevlerde bulunmuş ve mesaisini ilmî çalışmalara ayırmıştır. Osmanlının son Cumhuriyet döneminin ilk tarihçilerinden olan Tahir Harimî'nin o dönemde çeşitli dergi, mecmua ve gazetelerde makale ve yazıları yayımlanmıştır. Kalam ve inanç tarihi konularına ağırlık vermiş olan Tahir Harimî'nin önemli eserleri mevcuttur.

Ali Birbiçer göre, Tahir Harimî'nin yayımlanmış ve yayımlanmamış eserleri şunlardır: ⁴¹

- 1) *Tarih-i Medeniyette Kütüphaneler*, Vilayet Matbaası, Balıkesir 1931.
- 2) *Tarihte Edremit Şehri*, Balıkesir Halkevi yay., Vilayet Matbaası, Balıkesir 1937.
- 3) *Karnak Mabedinde Bir Gece*, Vilayet Matbaası, Balıkesir 1938.
- 4) *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, Hilmi Ziya Ülken'in Mukaddime ve Notlarıyla, Kanaat Kitabevi, 1940.
- 5) *Konya Selçukî Sultanları ve Batinîler*, bu eser Ali Birbiçer tarafından günümüz Türkçesiyle yayıma hazırlanmış, *Haşhaşiler-Konya Selçuklu Sultanları ve Batinîler*, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2015.
- 6) *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, bu eser Ali Birbiçer tarafından günümüz Türkçesiyle yayıma hazırlanmış, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2017.
- 7) *Mezamir-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Ruhla Büyük Ruhlar*, Yazma, Ali Emiri, Tedrisat 00060, Tedrisat 00061, 2 Cilt.
- 8) *Nakli İlimler Tarihi*, Yazma, Ali Emiri, Trh. 00701.

⁴¹ Balcioğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 9-14.

9) *İnsaniyetin Müstakbel Dini*, bilgi bulunamadı.

10) *Türkiye Hars ve İlim Tarihi*, bilgi bulunamadı.

Ali Birbiçer, Tahir Harimî'nin *Karnak Mabedinde Bir Gece* adlı eserinde, Tahir Harimî'ye ait tanıtımları yapılan,

11) *Güneş Görmeyen Sokak* ve

12) *Bağdat Dilencisi*, adlı iki romanı ile ilgili bir bilgiye ulaşamadığını belirtmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.TAHİR HARİMİ BALCIOĞLU’NUN DİNİ DÜŞÜNCE DÜNYASI

1.1. Din ve Medeniyet Anlayışı

Bu çalışmamızda değerli âlim Tahir Harimî’nin görüş ve düşüncelerini belli başlıklar altında inceleyeceğiz. Yaşadığı döneme göre iyi bir medrese eğitimi almış olan Tahir Harimî’nin düşünce dünyasını önemli gördüğümüz başlıklar altında ifade etmeye çalışacağız. Kitap ve yazılarını incelediğimizde birçok konu hakkında fikirleri olan müellifimizin çalışmamızla ilgili ve önem arz eden görüşlerini tespitlerimiz kadarıyla açıklamaya çalışacağız. Tahir Harimî öncelikle, dinin insan hayatındaki yeri ve önemini ele alıp incelemiştir. Dinin insan, tarih, kültür ve medeniyet üzerinde önemli tesirlerinin olduğunu belirtmiştir. O’nun dine bakışını, din anlayışını ve medeniyet algısını bu bağlamda ele alıp değerlendirmeye çalışacağız.

Arapça d-y-n kökünden masdar veya isim olan din kelimesi, sözlükte “ceza ve karşılık, örf ve âdet, hesap, hüküm ve ferman, makbul ibadet, millet, şeriat, saltanat ve mülkiyet, itaat, mükâfat, teslimiyet, yol, kanun” gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. İslâm bilginleri, Kur’an-ı Kerim’in ifadelerini ve İslâm inançlarını dikkate alarak dinin tarifini şu şekilde yapmışlardır. “Din, akıl sahiplerini peygamberin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilahi bir kanundur.” İslâm inancına göre dinin kurucusu Allah’tır. Günümüzde Batı dillerinde din kelimesine karşılık aslı Latince bir kavram olan religion kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime “bir şeyi vazife edinmek, tekrar tekrar okumak, yapmak” (ibadet) ve “insanları Tanrıya bağlayan bağ” (iman) anlamlarına gelmektedir. Çağdaş ilim adamları tarafından birbirinden farklı din tarifleri yapılmıştır. Din tanımı en zor kavramlardan birisidir. Bütün dinleri içine alabilecek bir din tanımı, ancak din kavramının sınırları kesin bir şekilde belirlendikten sonra yapılabilir.⁴²

⁴² Tümer Günay, “Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 312-320.

Tahir Harimî, tarih boyunca insan topluluklarını fert, cemiyet veya siyasi bir teşekkül olarak inceleyen sosyologların, insanın maddi-manevi yaşamında din ve inanç konularının varlığı konusunda birleştiklerini, dinin insan için vazgeçilmez bir unsur olduğunu vurgulamıştır.⁴³

Ruhi-manevi yönü olan insan için inanç ve din vazgeçilmez bir hakikattir. Bu çerçevede Tahir Harimî, medeniyet tarihinin başlangıç yeri ile medeniyetin doğduğu yerin mabet olduğunu belirterek, tarihin ihata ettiği bütün dönemlere hâkim unsurun mihrap ve mabet olduğunu vurgulamıştır. O'na göre, Medeniyetin başlangıcı ile mabetlerin ortaya çıkış tarihi aynı döneme rastlar. Medeniyet tarihinin derinliklerine ne kadar inilirse inilsin aynı müesseselere rastlanacağı muhakkaktır. Sitelerin teşekkül döneminde ortaya çıkan mabetler, lisanın gelişiminden itibaren insanın, ruhunda uyanan dini duyguları idare eden kurumların başına geçmiştir. Bu durum, Mısır, Yunan, Roma dönemlerine gelinceye kadar gelişerek devam etmiştir.⁴⁴

Tahir Harimî, medeniyetin site dönemini temsil etmeye başladığı zaman, insanlardaki dinî duyguların, yegâne hâkim unsur olduğunu belirterek, bu meyanda hayatın her şeklinin, tabiatın her hadisesinin aynı manada kullanıldığını ifade etmiştir. Ayinlerin, kurbanların, adakların, mabetlerin hariminden taşıdığını vurgulayarak, bu durumun bir de ruhban sınıfını ortaya çıkardığını belirtmiştir. O'na göre, dini ayinleri ve bunlara ait vazifeleri yerine getiren bu zümre dünyevî hayat tezahürleri ile insanın hissi batınisini birlikte idare etmek imkânını elde etmiştir. Bu bağlamda hayatın her yolu mabetten geçmek zaruretinde olmuştur. İnsanların yaşam mücadelesinde karşılaştıkları sorunları, dini merasimleri, toprağın bereketli olduğu zamanları, seyahat ve hicretlerde rehberlik hizmetlerini, cemaatin kayıt ve sicillerini velhasıl medeniyet malzemesinin gerektirdiği esasları hep mabet koymuştur.⁴⁵

Tahir Harimî, bu gün varisi olduğumuz medeniyetin tarihini okumak için mabetlerin iç âlemine, rahiplerin lisanına müracaat etmenin bir zaruret olduğunu vurgulamış ve yazıyı, ilmi, toplumsal olayları, kavimlerin geçirdiği değişiklikleri, hicretleri, kayıt ve muhafaza eden kurumun sadece mabetler olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda medeniyet, mesaisinde mabede karşı derin bir borç altındadır. Eski

⁴³ Tahir Harimî Balcıoğlu, "Dini İnkışafa Karşı Gelenler Büyük Gaflet ve Cehalet İçindedirler", *Yeni Sebülürreşad* 1/22 (Kasım 1948): 342-344.

⁴⁴ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 6.

⁴⁵ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 6-7.

devirlerden itibaren mabetlerin elde ettiği konumun bütün açıklığı ile ortada olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶

Tahir Harimî'ye göre, eski rahipler tabip, sihirbaz, müneccim, kâhin idiler. İlim her şeyden evvel rahiplerin metayı idi. Ruhani sınıf en münevver tabakayı oluşturmuştur. Mısır firavunlarının saltanatlarını kontrol eden hükümdarların bazıları kâhindiler ve onlar dini hayatta önemli bir yere sahiptiler. En eski devirlerde ilerlemiş milletlerin hükümdarları rahipler olmuşlardır. Çünkü rahip ile mihrap arasında kuvvetli bir bağ vardı. Tahir Harimî, medeniyetin ilk çıktığı kaynak olarak mabedin karşımıza çıktığını belirtir.⁴⁷

Tahir Harimî, İlk dönem insanlarındaki felsefî bir inancın ilhamını ya dininde veya maneviyatına hâkim olan meyillerinde arayacağımızı belirterek, felsefenin eşyanın hakikatini araştıran bir ilim olduğunu ifade etmiştir. O'na göre, din en umumi bir görüşün ifadesidir.⁴⁸

Tahir Harimî, İnsaniyetin ilk düşünceye sahip olduğu andan itibaren yaşadığı hayat ve kâinat âleminin ötesine dair bin bir efsane ve bin bir masal uydurduğunu bundan da çeşit çeşit inanışların çıktığını belirtmiştir. O'na göre, beşeriyet, harikalar yapan zekâsına rağmen toprağın altına eli ile kendisi gibi bir insanı bırakmak mecburiyetinde kalınca, onda mevcut olan özün bir şule halinde muhakkak devam edeceğini düşünmekten kendini alamamıştır. İnsan duygu ve aklın sınırlarına sokamadığı bu zan ve hükmünü ancak bir inanış ve iman halinde kendi iç âleminde yaşatmağa devam etmiştir.⁴⁹

Kısaca Tahir Harimî, din düşüncesinin insanın ruhi-manevi yönüyle alakalı bir durum olduğunu, dinin insanlık tarihi ile başladığını belirtir. Bu bağlamda Tahir Harimî'ye göre, insanlar dinin merkezi olan mabedin etrafında toplanmış, yaşamlarını dinin koymuş olduğu kurallar çerçevesinde sürdürmüşlerdir. O'na göre, medeniyetin ilerlemesi ve gelişmesinde dinin, mabedin ve din adamlarının payı büyüktür.

⁴⁶ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 7.

⁴⁷ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 8-9-10.

⁴⁸ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 74.

⁴⁹ Balcıoğlu, *Tarihte Edremit Şehri*, 136.

1.2. İslâm Anlayışı

Din, insanın yaratılışı ile başlayan, Yüce Allah tarafından ilk defa Hz. Adem'e vazedilen ilahi kurallar bütünüdür. Ancak insanlık tarihinde zamanın, şartların ve insanın değişmesiyle ilahi kurallardan sapmalar yaşanmıştır. Yüce Allah tarih boyu insanlığı, ilahi mesajlardan sapmalara karşı peygamberler göndermek suretiyle uyarmıştır. Bu bağlamda İslâm dini Allah tarafından insanlığa gönderilen son ilahi mesajdır. Biz de bu başlık altında Tahir Harimî'nin, İslâm dini hakkındaki fikirlerini vereceğiz.

S-l-m kökünden türemiş olan İslâm, sözlükte “boyun eğmek, teslim olmak, kurtuluşa ermek, barış yapmak, doğruya ve hakka uyma, Allah'a yönelmek, Allah'a teslimiyetin gereğini yapmak” gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. İslâm âlimleri İslâm'ı “Allah'a tam teslimiyet, hükümlerine boyun eğme, ve emirlerine uyma” yine “kalpteki inancı dille ifade edip fiillerle gereğini yerine getirmek suretiyle Allah'a takdir ve hükmettiği her hususta boyun eğip teslimiyet göstermek” şeklinde tarif etmişlerdir. İslâm, Hz. Muhammed'in vahiy yoluyla Yüce Allah'tan aldığı ilahi esasları içeren ve ilk uygulamalarını kendisinin gerçekleştirdiği dindir. İslâm, zamanla Müslümanlarla beraber diğer insanların zihnî ve amelî birikimlerinden istifade edilerek geliştirilen din ve dünya görüşünün; insan, toplum, devlet vb. konularda kendine mahsus ilkeleri ve felsefesi olan tarihi tecrübenin, kültür ve medeniyetin genel adı olmuştur.⁵⁰

Tahir Harimî, İslâmiyet'in doğuşunun, insanlık tarihinde benzerine rastlanmamış büyük bir inkılap olduğunu belirtmiş ve İslâm dininin meydana getirmiş olduğu bu büyük değişime tarihin tanıklık ettiğini belirtmiştir. Bu bağlamda İslâmiyet, şimdiye kadar hiçbir dine nasip olmayan açıklıkla tarihin huzuruna çıkmıştır. O, İslâm dinin Kur'an-ı Kerim gibi sağlam bir kaynağa sahip olduğunu, İslâm'ın Hz. Peygamberin örnekliğinde, tüm insanlığı kardeşlik prensiplerine çağırdığını, bu durumun tarihte meydana gelen hadiselerin en önemlisi olduğunu belirtmiştir. Tahir Harimî, İslâmiyet'in yayılmaya başladığı andan itibaren en ufak

⁵⁰ Mustafa Sinanoğlu, “İslam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 1-2.

ayrıntısına kadar rivayet ve nakillerin kayıt ve tespitinin, tarihin en sağlam ve devam eden bir geleneği olduğunu ifade etmiştir.⁵¹

Tahir Harimî, beşeriyetin hayat ve eşyaya ait fikrî oluşum tarihini, bütün medeniyetin başlangıcından İslâm'ın doğuşuna kadar geçen süre içerisindeki değişim ve inkılabı ait malumatı gözden geçirdiğini, İslâm kültürünün ve İslâm medeniyetinin dayandığı esaslara benzer bir hadisenin kayıtlı olmadığına dikkat çekmiştir. O'na göre, İslâmiyet insanlığın tarihi gelişimini takip etmesi sebebi ile de, eski dinlerin taşımadıkları en son hakikatleri ve temel kaideleri ihtiva eden bir dindir.⁵²

Tahir Harimî'ye göre, İslâm, diğer dinlerin uğradığı nuranî, gizli, saklı ve benzeri merhalelerden uzak, bütün sadeliği ve açıklığı ile tarihin huzuruna çıkmıştır. İslâm dini, Kur'an, hadis ve onlardan ilham alarak doğan ilimlerin gelişimi ışığında, insanlık tarihinde yer tuttuğu büyük medeniyeti ile beşeriyeti kendi hidayetine davet etmiştir.⁵³

Tahir Harimî, İslâm'ın birlik ve eşitlik prensiplerine sahip, insanın manevi hazzını temin eden ve gönül huzurunu sağlayan ibadet usulleri olan bir din olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴

Tahir Harimî, İslâm'ın insanlık tarihinde insanların birbirini yok etmek, sömürmek, zulmetmek için batıl yol olarak koydukları her türlü ayrıcalığı kaldıran bir din olduğunu vurgulayarak, İslâm'ın iman ve inanç esaslarının açık, gerçek ve anlaşılır özelliklere sahip bir din olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵

O'na göre, İslâmiyet, bu dinin resmi inanç esaslarından doğan geçerli, gerçek ve sağlam görüşleri olan, ilk asırlarından itibaren zühd ve takva yolunu benimseyen bir dindir.⁵⁶

Tahir Harimî, İslâm'ın bütün esaslarının insanları anlaşmaya ve barışa davet ettiğini, Kur'an'ın ruhunun insanlığı emniyet ve saadete kavuşturmak olduğunu, Hz. Peygamberin en büyük gayesinin beşeriyeti huzura ve selamete kavuşturacak

⁵¹ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 232-233.

⁵² Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 235-236.

⁵³ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 238.

⁵⁴ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 20.

⁵⁵ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 23-27.

⁵⁶ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 63-65.

imtiyazsız bir hayatı göstermek olduğunu, İslâmiyet'in doğuşunun bir hakikat olarak bunu ilk dönem için tecelli ettirdiğini belirtmiştir.⁵⁷

Görüldüğü gibi Tahir Harimi, cehaletin hüküm sürdüğü bir devirde İslâm'ın gelişini büyük bir inkılap olarak değerlendirir. Yine İslâm'ın iman ve inanç esaslarının açık, gerçek ve anlaşılır özelliklere sahip bir din olduğunu belirtir. O'na göre İslâm, tüm insanlığı kucaklayan eşitlik, adalet, kardeşlik prensiplerine sahip, zühd ve takvaya dayalı evrensel bir dindir.

1.3. Kur'an Anlayışı

İslâm dinin ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in son semavi mesaj olduğunu, insanlığı kucaklayan evrensel ilkeler içerdiğini belirten, Tahir Harimî'nin bu başlık altında görüş ve değerlendirmelerini izah etmeye çalışacağız.

Genel olarak, Kur'an kavramının türediği kök konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu konuda genel kabul Kur'an'ın "kara'e" fiilinden türediği yönündedir. Kara'e fiilinin masdarlarına göre sözlükte; "okumak" (kıraat, tilavet), "toplamak", "açıklamak", "beyan etmek", "toplamak ve bir araya getirmek" manalarına gelmektedir. Kur'an'ın terim anlamıyla ilgili farklı tanımlar, bir araya getirilerek şöyle bir tarife ulaşılmıştır: "Kur'an, Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, Mushaflarda yazılan, tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fatiha suresiyle başlayıp Nas suresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten aciz kaldığı Arapça muciz bir kelimedir."⁵⁸

Tahir Harimî, İslâm dinin temel hakikatleri ile ilgili bütün bilgilerin birer yol ile Kur'an-ı Kerim'e bağlandığını belirtmiştir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim Arapça nazil olmuştur. O'na göre, Arap lisanının tarihi seyri bilinmedikçe, Kur'an'ın mesajının içeriği anlaşılabilir. Kur'an-ı Kerim semavi mesajın sonuncusu olan, İslâm dinin hüküm ve hakikatlerini bildirmesi sebebiyle derin incelemelere tabi tutulmuştur. Kur'an-ı Kerim tebliğ ettiği genel geçer prensipleriyle herkesi

⁵⁷ Tahir Harimî Balcıoğlu, "Dünya Barışında Müslüman Milletler", *Yeni Sebilürreşad* 1/17 (Ekim 1948): 267-268.

⁵⁸ Abdülhamit Birişik, "Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 383-388.

kucaklayan ve evrensel mesajları ile de insanlık âlemini muhatap alan bir kitaptır. Kur'an özü itibariyle daha önce gönderilmiş, fakat tahrif edilerek izleri silinmiş semavi emirlerin, yeniden ve son defa gönderilmiş şeklini ihtiva eden bir kitaptır. Kur'an'ın nüzul şekli, semavi dinlerin tebliğ şekli olan vahiy yoluyla Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilmiştir.⁵⁹

Tahir Harimî, ilk olarak Hz. Peygamber'e Alak Suresi'nin 'oku' emriyle başlayan ayetlerinin nazil olduğunu belirtmiş ve zamanla ayetlerin bölüm bölüm olayların akışına uygun olarak gönderildiğini ifade etmiştir. Sonra üç yıl fetreti vahiy dönemi yaşanmış ve daha sonra ayetler tekrar nazil olmuştur. O'na göre, Kur'an-ı Kerim iki kısımdır. Bir kısmı Mekke'de, bir kısmı da Medine'de nazil olmuştur. Mekke'de nazil olan kısma Mekkî, Medine'de nazil olan kısma da Medenî denmiştir. Kur'an'ın tamamı yirmi üç yılda tamamlanmıştır. Kur'an ayetleri, peygamber tarafından seçilmiş vahiy kâtipleri tarafından o günkü yazı malzemesi olarak kullanılan deri, taş, kemik parçaları üzerlerine yazılmıştır. İnen ayetler vahyin neticesi olarak hangi surenin neresine ekleneceği Hz. Peygamber tarafından tarif edilerek yazdırılmıştır.⁶⁰

Tahir Harimî, Buhari'nin (ö. 256/870) rivayeti çerçevesinde Kur'an-ı Kerim'in tamamının Peygamberin zamanında yazıya geçirilmiş olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim Hz. Ebubekir döneminde (632-634), Hz. Ömer'in teşvikiyle Hz. Zeyd b. Sabit'in (ö.45/665) başkanlığında bir kitap haline getirilmiştir. Yine Hz. Osman döneminde (644-656) Hz. Zeyd'in başkanlık ettiği bir heyet tarafından dört nüsha olarak çoğaltılmış ve biri Medine'de kalmak üzere diğer nüshalar Mekke, Suriye, Yemen ve Basra'ya gönderilmiştir.⁶¹

Tahir Harimî, Peygamberimiz tarafından Kur'an'ın tebliğe başlandığı zaman onun üslubu, belagati ve ifadedeki tarzı karşısında Arapların hayrete düştüklerini belirtmiştir. Çünkü Arap lisanında şimdiye kadar bu ifadenin bir benzeri görülmemiştir. Şiirin her türünde etkin olan Arap şairleri Kur'an'ın nazmı karşısında ne diyeceklerini şaşırılmışlardır.⁶²

⁵⁹ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 168.

⁶⁰ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 170.

⁶¹ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 171.

⁶² Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 319.

Tahir Harimî, Kur'an-ı Kerim'in lisan itibariyle ortaya koyduğu icaz seviyesine Arap edebiyatının sanatı, mânâ ve ahenk kusursuzluğu ile ifadedeki tesirinin ulaşamadığını ifade etmiştir. O, Arap şairlerinin Kur'an-ı Kerim'i nazil olduğu dönemde üslup ve beyan açısından şiirin her şekline tatbik ettikleri halde, Kur'an'ın ne nazma ne de nesre benzemediğini, bu tarzın ilahi bir kelam olduğunu kabul etmek zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Bu bağlamda, yine Arap şairleri tarafından Kur'an'a benzer deneme çalışmaları yapılmak istenmiş, sonuçta ortaya çıkan şeylerin önemsiz, değersiz, geçersiz, bir söz yığımından başka bir şey olmadığı anlaşılmıştır. Tahir Harimî, Kur'an-ı Kerim'in benzerinin insanlar tarafından yazılamayacağını Kur'an'ın müşriklere meydan okuyarak hatırlattığını vurgulamıştır.⁶³

Tahir Harimî'ye göre, Kur'an, dinin hükümlerini içermesi sebebiyle, geçmişten günümüze kadar büyük bir saygıyla okunmaya özen gösterilmiştir. Kur'an'ın anlaşılmasına ait ihtilaflar ortaya çıktığında ise Hz. Peygamberden rivayet edilen hadislere müracaat edilmiştir. İslâm dininin emir ve nehiyelerinin yegâne kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. O, "Kur'an dini İslâm'da her umur için yegâne merci-î aslıdır" dermiştir.⁶⁴

Tahir Harimî, "Kur'an'ın diğer semavi kitaplara nazaran açık ve Arap lisanının ifade ve beyan itibariyle en selis (akıcı, düzgün, ahenkli) bir numunesi" olduğuna vurgu yapmıştır.⁶⁵

Tahir Harimî, Hz. Osman döneminde yazılan Kur'an nüshalarının noktasız ve harekesiz olduklarını belirtmiş ve ilk Kur'an'ın, hattı hırı veya hattı cezm⁶⁶ ile yazıldığını ifade etmiştir. Araplar dili iyi bildikleri için noktasız ve harekesiz Kur'an'ı okumuşlardır. İslâm'ın Arap yarımadasının dışına yayılması neticesinde farklı milletlerden oluşan Müslümanların noktasız ve harekesiz Kur'an-ı okumaları zorlaşmıştır. Müslümanların bu durumu fark etmeleri üzerine, Kur'an-ı Kerim ilk defa Ebül Esved ed-Düeli (ö. 69/688) tarafından noktalanmıştır. Kur'an-ı Kerim yüz

⁶³ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 172.

⁶⁴ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 319-320.

⁶⁵ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 62.

⁶⁶ İslâm'dan önceki dönemde en fazla işlendiği bölgeye nisbetle Enbari, Hırı, İslâm'ın doğusunda Mekki, hicretten sonra Medeni isimlerini alan geometrik, dik ve köşeli cezm tarzı Arap hattıyla kitap haline getirilmiş ilk metin olan Kur'an, deri (parşömen) üstüne siyah mürekkeple noktasız ve harekesiz biçimde yazılmıştır.

on dört sure ve altı bin kûsur ayetten oluşmaktadır. Kur'an'ın her bir suresinin ismi vardır.⁶⁷

Tahir Harimî'ye göre, kısaca Kur'an-ı Kerim, İslam'ın temel kaynağı, semavi mesajın sonuncusu, ortaya koyduğu icaz yönüyle Arap şairlerini hayrete düşüren, diğer semavi kitaplara göre ilkeleri açık, sade ve anlaşılır bir kitaptır. Yine Kur'an-ı Kerim getirmiş olduğu evrensel mesajları itibariyle insanlığı kucaklayan son ilahi kitaptır.

1.4. Peygamber Anlayışı

Tahir Harimî, İnsanlık tarihinin medar-ı iftihar olan Hz. Peygamber'e ilk vahyin gelişini, Kur'an-ı Kerim'in emri gereği peygamberin hayatının örnek alındığını ve O'nun hayatının en ince ayrıntısına varıncaya kadar bu dinin müntesipleri tarafından kayıt edildiğini belirtmiştir. O'na göre, tarih hiçbir döneminde böyle yüce bir şahsiyeti kaydetmemiştir. Bu başlık altında O'nun Hz. Peygamberle ilgili görüşlerini değerlendireceğiz.

Peygamber, Farsça bir kelime olup sözlükte “haber getiren” manasındadır. Eski Türkçe karşılığı yalvaçtır. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde peygamber karşılığı olarak nebi, resul ve mürsel kavramları geçmektedir. Nebi sözlükte “haber veren, mertebesi yüksek olan, açık seçik yol” anlamlarına gelmektedir. Mürsel ve resul kelimeleri de sözlükte “gönderilmiş kişi” anlamındadır. Kur'an'da, peygamber karşılığı geçen gerek nebi ve gerekse resul “Allah'ın buyruklarını ve öğütlerini muhataplarına bildirmek üzere seçtiği kişi” manasındadır. Peygamberlerin ilki Hz. Adem, sonuncusu Hz. Muhammed'dir. Yüce Allah tarafından tarih boyu insanlığa bazen peş peşe, bazen aynı zamanda, bazen de aralıklarla peygamberler gönderilmiştir.⁶⁸

Tahir Harimî, İslâm'ın, Hz. Peygamberin hayatına ait her rivayeti, en ince ayrıntısına varıncaya kadar araştırıp inceledikten sonra doğru ve geçerli olan bilgileri kabul ve kayıt altına aldığı belirtmiştir. O'na göre, dünya tarihinde Hz. Peygamber gibi şahsi hayatı açık, belli, sağlam bir şekilde tespit ve kaydedilmiş başka bir insan

⁶⁷ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 173.

⁶⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 37: 257-262.

gelmemiştir. Bu durum en doğru bir hakikat olarak tarihin ve insanlığın huzurunda durmaktadır. Bu bağlamda, O, İslâm alimlerinin Peygamber döneminde yaşamış, onu görmüş, onunla konuşmuş, onun söz ve hareketlerini yakından takip etmiş on üç bin insanın biyografisini kaydetmiş olduklarını, hiçbir dinin tabileri arasından Hz. Peygamber gibi bir yüce kişiliğin çıkmamış olduğuna vurgu yapmıştır.⁶⁹

Tahir Harimî, ne eski dinlerin karanlık devirlerinden bize sızan doğruluktan uzak inanç esasları, ne de sabit peygamberleri ve semadan indirilmiş kitapları bulunan dinlerin, dini hükümler açısından geçerliliklerinin bugünkü ilmin huzurunda bir kıymet ifade edebilmelerinin mümkün olmadığını söylemiştir.⁷⁰

Tahir Harimî'ye göre, İslâmiyet, Hz. Peygamberin hayatını o kadar itina ile takip etmiş ki, İslâm dini, müntesiplerine birinci derecede Kur'an-ı Kerim'i, ikinci derecede peygamberin örnek hayatını takip etmelerini emretmiştir. O, Bu hususta nusûsu semaviye varit olduğunu belirtmiştir. “ Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, resule itaat edin ve yaptıklarınızı boşa çıkarmayın” Muhammed 47/33. Yani ilk önce Allah'a ve sonra Peygamberine itaat ediniz diye Kur'an-ı Kerim'de ayet nazil olduğunu ifade etmiştir. Bu sebebe binaen İslâmiyet, hayatın en açık devrelerinden en gizli noktalarına kadar peygamberinden emirler almış, Peygamberin bütün hayatı, en ince ayrıntısına kadar tespit ve kayıt altına alınmıştır. Bunları rivayet edenler hakkında çok titiz davranılmış, bu alanda yeni bir ilim tedvin edilmiştir. Dünyada buna benzer bir ilim, hiç bir kavim ve dinde meydana getirilmemiştir.⁷¹

Tahir Harimî peygambere ilk vahyin gelişini şöyle tarif etmiştir: “Hira dağının zirvesinde beşeriyetin istikbaline ait şayanı hayret bir inkılabı davet eden büyük bir peygamberin dalgın dalgın uluhiyetle müşafehe-i vicdaniyede bulunduğunu görüyoruz”⁷² demiştir.

O, Kur'an'ın anlaşılmasına ait görülen ihtilaflar üzerine Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislere müracaat edildiğini belirtmiştir.⁷³

⁶⁹ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 233.

⁷⁰ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 236-237.

⁷¹ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 237.

⁷² Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 298.

⁷³ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 319.

Tahir Harimî, “İslam’ın nebisi olan Hz. Muhammed’in hayatı ve bütün varlığı tarihin huzurunda şahsiyet ve seciyeleri güç seçilebilen peygamberlere nazaran çok aşikâr ve çok vazıhtı” diye tarif eder.⁷⁴

Görüldüğü gibi Tahir Harimî’ye göre, Hz. Peygamber Allah tarafından insanlığa gönderilen ve Kur’an-ı Kerim kendisine indirilen son peygamberdir. Hz. Peygamber şahsiyetiyle, örnek hayatıyla insanlığa yol göstermiştir. Dünya tarihinde Hz. Peygamber gibi şahsi hayatı açık, sade, belli ve sağlam bir şekilde tespit ve kaydedilmiş başka bir insan gelmemiştir.

1.5. Hadis/Sünnet Anlayışı

Tahir Harimî’nin, İslâm dininin ikinci ana kaynağı olan hadis/sünnet hakkındaki bakış açısını ve genel değerlendirmelerini eserleri çerçevesinde açıklamaya çalışacağız. O, bu çerçevede İslâmî ilimlerde hadis/sünnetin ikinci sırada bir kaynak olduğunu, hadislerin dönemin şartlarının gerektirdiği zorunluluk gereği tedvin edildiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda hadis uydurmaların önüne geçildiğini belirtmiş, yine Kur’an’da Allah’a ve Peygamber’e itaatin emredildiğini vurgulamıştır. O, İslam’da nakli ilimlerin Kur’an ve hadis gibi iki ana kaynağa dayandığını ifade etmiştir.

Hadis kelimesi, tahdis masdarından isim olup “haber” manasına gelmektedir. İnsana uyanırken veya uykuda duyurulmak ya da vahyedilmek üzere bildirilen her söze, anlatılan kıssaya ve yapılan konuşmaya hadis denmektedir. Hadis kavramı, peygamber, sahabe ve daha sonraki dönemlerde, Peygamberin sözlerini, fiillerini ve O’nun onaylarını bildiren haberler anlamında kullanılmıştır.⁷⁵

Sünnet, sözlükte “izlenen yol, örnek alınan uygulama, yöntem, örf ve gelenek” anlamlarına gelmektedir. Sünnet, terim anlamı itibarıyla “Resulullah’ın söz, fiil veya tasvipleri” (takrirleri) şeklinde tanımlanmıştır. Hadis âlimlerinin çoğunluğuna göre sünnet hadisle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Günümüz İslâm

⁷⁴ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 62.

⁷⁵ M. Yaşar Kandemir, “Hadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 27-64.

âlimlerinin çoğunluğuna göre sünnet, Hz. Peygamber tarafından Kur'an ilkelerinin hayata uygulanmış ve günlük yaşayış formlarına dökülmüş şeklidir.⁷⁶

Tahir Harimî, İslâm'da dini emir ve nehiylerin (yasakların) kaynağını Kur'an-ı Kerim ve hadislerin teşkil ettiğini ifade etmiştir.⁷⁷

Tahir Harimî, Hadisin İslâmî ilimlerde ikinci sırada olduğunu belirtmiş ve İslâm âlimleri tarafından nasıl Kur'an-ı Kerim şartların gerektirdiği zorunluluk gereği iki kapak arasına toplanarak kitap haline getirilmiş ise, peygambere ait hadislerin de dini bir zaruret olarak aynı şartlar çerçevesinde toplandığını vurgulamıştır. Bu bağlamda hadislerin tedvininin kolay olmadığını, çünkü Sahabelerin İslâm memleketlerine dağıldıklarını, bu uzak bölgelere gidilip her bir hadis ravisinin dinlenilmesinin bir zaruret olduğunu belirtmiştir. O, hadislerin çok ciddi ve yorucu bir çalışma sonucunda açık şekilde toplandığını, hadis uyduranların hile ve tuzaklarını geçersiz kılmak, sahih hadisleri, gayri sahih hadislerden ayırmak için hadis usulü çerçevesinde birçok kaidenin belirlenmiş olduğunu ve bu alanda yeni bir ilmin teşekkül ettiğini belirtmiştir.⁷⁸

Tahir Harimî, İslâm dininin madde ve manaya ait bütün hükümlerini içeren Kur'an-ı Kerim'in tetkik edildiğini ve bu çerçevede hadislerin tashih edilerek toplandığını açıklamıştır.⁷⁹

O, Müslümanların Hz. Peygamber devrinden (610-632) Raşit halifeler döneminin (632-661) yaklaşık sonuna kadar dinin kaynağı konusunda kitap ve sünnetten başka bir kaynağa müracaattan çekindiklerini belirtmiş ve İslâm'da nakli ilimlerin Kur'an ve hadis gibi iki esasa dayandığını vurgulamıştır.⁸⁰

Tahir Harimî, İslâm'da Müslümanlara, Kur'an'a (Allah'a) sonra Resule itaat edilmesinin emredildiğini ifade etmiştir. "Allah'a ve peygambere itaat edin ki rahmete erdirilesiniz" Âl-i İmrân 3/132. Bu ve diğer ayetler bağlamında Müslümanların Allah'a ve peygambere itaat ettiklerini ifade etmiştir. Yine bu vb. emir gereği, peygamberin hayatın her alanıyla ilgili uygulamalarının ayrıntılarına

⁷⁶ Murteza Bedir, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 150 -153.

⁷⁷ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 320.

⁷⁸ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 348.

⁷⁹ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 296.

⁸⁰ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 300-301.

varıncaya kadar, Müslümanlar tarafından tespit ve kayıt altına alınarak, rivayet edildiğini belirtmiştir. O, bunları rivayet edenler hakkında çok titiz davranıldığını, dünyada buna benzer bir ilimin, İslâm hariç hiçbir dinde ve millette meydana getirilmediğini vurgulamıştır.⁸¹

Tahir Harimî, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması noktasında vuku bulan ihtilaflar üzerine, Hz. Peygamberden rivayet edilen hadislere başvurulduğunu, bunun neticesinde peygamberden işitenlerle onlardan rivayet edenlere ait zincirleme bir isnat yolu ile hadislerin toplandığını belirtmiştir.⁸²

Tahir Harimî, İslâm dininin dayandığı iki esaslı noktadan birini Kur'an-ı Kerim'in diğerini de Hz. Peygamberden rivayet edilen hadislerin/sünnetin teşkil ettiğini belirtmiştir.⁸³

Kısaca, hadis/sünnet İslâm dininin Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci ana kaynağıdır. Bu çerçevede hadislerin sonraki nesillere sahih bir şekilde ulaşması ve Kur'an'ın ilk uygulayıcısı olan Hz. Peygamberin mesajının doğru anlaşılması açısından önemlidir. O, Müslümanları ayrılığa düşürmek ve Sünnetsiz bir İslâm anlayışını Müslümanlar arasında yaymak isteyenlere karşı, Kur'an'da Allah'a ve Peygamber'e itaatini emredildiğini belirtmiş ve bu emir gereği hadis/sünnetin önemini vurgulamıştır.

1.6. Fıkhi-Ameli Mezheplere Bakışı

İslâm dininin statik olmadığını, aksine dinamik olduğunun en büyük delili olan düşünce ekolleri yani fıkhi mezheplerdir. İslâm dini akla, iradeye, düşünceye büyük önem vermiştir. İslâm'da insan, Allah'a, insana, canlılara ve evrene karşı sorumludur. İslâm medeniyetinde birçok etkene bağlı olarak ortaya çıkan mezhepler de, bu sorumluluğun bir yansımalarıdır. Bu düşünce ekolleri aynı zamanda insana ve düşünceye verilen önemin açık göstergesidir. Bu yorumlar insanın gelişimi ve değişimi açısından önemlidir. İslâm medeniyeti de uzun zamandan beri yorumlar açısından statikleşmiş, insana olan etkisi zayıflamıştır. Bugünkü acıların sebebi de yorumların din haline getirilmesidir. Bu açıdan mezhepler din değil, dine bağlı

⁸¹ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 237.

⁸² Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 319.

⁸³ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 62.

yorumlardır. Bu başlık altında Tahir Harimî'nin, İslâm medeniyetinde ortaya çıkan fihhi-ameli yorumlarla ilgili bakış açısını, O'nun eserleri ışığında tespite çalışacağız.

Mezhep kelimesi sözlükte “gitmek” anlamındaki z-h-b kökünden hem masdar hem de mekân ismi olarak “gidilen yol, tutulan yol, benimsenen görüş” manasına gelen Arapça bir kelimedir. Fıkıh bilimi açısından ise, dinin aslî veya fer'î hükümlerinin dayandığı delilleri bulmakta ve bunlardan hüküm çıkarıp yorumlamakta otorite sayılan âlimlerin ortaya koydukları görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem mezhep olarak tanımlanmıştır. Tanımda yer alan aslî hükümler dinin inanç esaslarını, fer'î hükümler ise ibadetler ile insanlar arası münasebetleri ifade etmektedir. Bu bağlamda inanç esaslarını konu edinen mezhepler itikadî, diğer konuları ele alan mezhepler de fikhî mezhepler olarak isimlendirilmişlerdir.⁸⁴

Tahir Harimî, İslâm dinini, İslâm medeniyetini ve bu büyük medeniyetin dayandığı esasları anlamak için, İslâm külliyatını oluşturan coğrafî, etnografi (millet, kavim, kabile, aşiret toplulukların yaşayış tarihini aydınlatmayı esas alan bilgi kolu), sosyal, siyasî, felsefî, dinî, maddî ve manevî unsurların ayrı ayrı incelenmesinin zaruretine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkmış fikir hareketlerini yakından takip edebilmek için İslâm'ın bünyesinde oluşmuş ilimleri, İslâm'ın yayıldığı coğrafyalardaki bilgileri bünyesine nasıl kattığını da bilmek gerektiğini belirtmiştir. O, Müslümanların, Hz. Peygamber ve Raşit halifeler devrinde Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'ten başka kaynağa müracaat etmediklerini, ancak İslâm'ın geniş coğrafyalara yayılması, değişik millet ve dinlerle karşılaşması neticesinde oluşan şartların ve meydana gelen olayların şiddetinin mezhepleri doğurduğunu vurgulamıştır.⁸⁵

Tahir Harimî, dört halife devrinde Arapların bütün bilgilerinin, Kur'an ayetlerini kaydetme ve Kur'an'ın okunmasıyla sınırlı olduğunu belirtmiş ve başlangıçta herhangi bir problemin çözümü için doğrudan Hz. Peygamber'e ve ondan sonraki devirlerde de ashabin ve tabiinin bilgilerine başvurulduğunu ifade etmiştir. O, bu şekilde şer'î hükümleri öğrenmenin kolay olduğunu, nakillerde ve rivayetlerde

⁸⁴ İlyas Üzüm, “Mezhep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 526-532.

⁸⁵ Balcioğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 300-301.

ihtilafların az olduğunu belirtmiş ve ilimlerin kayıt ve tedvinine ait çalışmaların henüz bir ihtiyaç haline gelmediğini ifade etmiştir.⁸⁶

Tahir Harimî, İslâmiyet'in yayılmasıyla memleketlerin büyüdüğünü, ashabı kiramin fethedilen memleketlere dağıldığını, bu çerçevede birçok fitnelerin çıktığını, ihtilafların çoğaldığını, dine dayalı çeşitli ve sınırsız fetvaların verildiğini kaydetmiştir. O, halkın dinde bilgin olanlara yönelmeye başladığını, olayların meydana getirdiği sebeplerin neticesinde hadis, fıkıh, Kur'an ilimlerinin tedvininin bir ihtiyaç haline geldiğini, içtihat kapılarının açılarak, ilimlerin usulünün bâb (kısım, bölüm, bahis) ve fasıllara göre tertip edildiğini açıklamıştır. O'na göre, bu ortamda mezhepler belirli sistemler dâhilinde ortaya çıkmıştır.⁸⁷

Tahir Harimî, Hz. Peygamber devrinde dinin tebliği devam ettiği için, bu günkü şekliyle İslam fikhının oluşmadığını ve sahabeler döneminde de ilimlerin birbirinden ayrılmadığını belirtmiştir. O, hâdiseler zuhur ettikçe, bu yeni ortaya çıkan meseleler için dinden fetvalar istendiğini ifade etmiştir. Tahir Harimî, İslâm dinine mensup birçok milletin bir arada yaşamasının neticesi olarak, İslâm hukukunun sistemli bir hale getirilmesinin ertelenemez bir ihtiyaç olduğunu vurgulamış ve bu bağlamda içtihat kapısının açıldığını beyan etmiştir. O'na göre, dinde meslek sahibi büyük müçtehitlerin yetişmesi bu ihtiyacı gidermiş ve dinde hukukî bir gelişim süreci başlamıştır. İslamî hükümler temel esaslara bağlanmıştır. Ortaya çıkan ihtilaflardan biri Irak fıkıh medresesi, diğeri de Hicaz fıkıh medresesi olmak üzere temelde iki mezhebi yaklaşım çıkmıştır.⁸⁸

Kısaca, Peygamber döneminde Müslümanlar dinle ilgili tüm meselelerde Kur'an ve sünnetin rehberliğinde hareket ediyorlardı. Sahabe ve sonraki devirlerde İslâm hızlı bir şekilde geniş coğrafyalara yayılmıştır. Bu çerçevede İslâm farklı milletleri bünyesine katmış, çeşitli din, inanç ve kültürlerle karşılaşmıştır. Bunun neticesinde oluşan şartlar ve meydana gelen olaylar İslâm medeniyetinde amelî-fikhî mezhepleri doğurmuştur. Bu bağlamda İslâm medeniyetinde amelî-fikhî alanda temelde iki ekol ortaya çıkmıştır.

⁸⁶ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 324.

⁸⁷ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 327.

⁸⁸ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 351.

1.6.1. Hanefilik

İmam-ı Azam veya Ebu Hanife olarak isimlendirilen, asıl adı Numan bin Sabit olan büyük müçtehidin içtihatları çerçevesinde oluşan mezhep Hanefilik olarak isimlendirilmiştir.

Tahir Harimî'ye göre, İslâm düşüncesinin doğurduğu iki mezhepten bir olan, Irak fıkıh medresesinin müçtehitleri ortaya çıkan olayların bir birini takip etmelerini esas alarak hükümlerde rey, kıyasa önem vermişlerdir. Bu mezhebi İmamı Ebu Hanife temsil etmektedir.⁸⁹

Hicri ilk ikinci yüzyılda Kufe merkezli olarak Irak bölgesinde başlayan ve daha sonraki yüzyıllarda giderek gelişip yaygınlaşan Irak fıkıhı, bu fıkıhın metodoloji, doktrin ve sistematığının oluşmasında en büyük paya sahip olan İmam-ı Azam Ebu Hanife (ö. 150/767) olmuştur. Dolayısıyla Hanefilik, onun ve öğrencilerinin görüşleri etrafında oluşmuş bir mezheptir. Bu ekol, Ebu Hanife'ye nisbetle Hanefi mezhebi (Hanefiyye) olarak isimlendirilmiştir. Bu anlayışa mensup olan fakihlere ve bu mezhebin görüşleriyle amel eden kişilere de Hanefi denilmiştir. Hanefilik, Müslümanların karşılaştıkları meselelere Kitap, Sünnet, Sahabi Kavli-İcma, Kıyas, İstihsan ve diğer Şer'i deliller çerçevesinde hüküm üretme usulüne ağırlık vermiş, fıkıh ekolüdür.⁹⁰

İslâm dinin sahabe devrinden itibaren geniş coğrafyalara yayılması sonucu Müslümanlar, farklı milletlere ait din, inanç ve kültürlerle karşılaştılar. Bu durumun sonucu olarak, dinî meselelerin açıklanmasında ve yorumlanmasında yeni problemler ortaya çıktı. Yeni problemlerin çözümü için halk, dinde yetkin olan âlimlere müracaat ettiler. Bu çerçevede, İslâm dininin amelî-fikhî alanında kitap ve sünnetten sonra rey'e önem veren, İmam-ı Azam'ın fikirleri etrafında Irak-Kufe merkezli Hanefilik ekolü doğmuştur.

⁸⁹ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 351.

⁹⁰ Ali Bardakoğlu, "Hanefi Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 1-21.

1.6.2. Malikilik

Büyük müçtehid İmam Malik'in görüş ve yorumları çerçevesinde oluşan mezhep Malikilik olarak isimlendirilmiştir.

Malik b. Enes (ö. 179/795) Medine'de sahabe döneminden itibaren gelişmekte olan Hicaz fikhî içinde yetişmiş, hayli uzun süren tedris faaliyeti boyunca bu fikhî birikimi geliştirmiş ve sonraki nesillere intikal ettirmiş bir müctehiddir. Hicri ilk iki asırda Medine merkezli olarak ortaya çıkan Ehl-i Hicaz fikhının gelişmesinde büyük paya sahip bulunan Malik b. Enes'e nisbetle bu fıkıh ekolü Maliki mezhebi (Malikiyye) olarak adlandırılmıştır. Bu mezhebe mensup olan fakihlere ve mezhep görüşüyle amel eden kişilere Maliki denilmiştir. Malikilik mezhebi Müslümanların karşılaştıkları meselelere Kitap, Sünnet, Sahabi kavli-İcma', Amel-i Ehl-i Medine, İstislah, Sedd-i Zerai' ve Müraatü'l-hilaf gibi Şeri' deliller çerçevesinde hüküm üretme usulüne ağırlık vermiş bir fıkıh ekolüdür.⁹¹

Tahir Harimî, İslâm düşüncesinde ortaya çıkmış olan, Hicaz fıkıh medresesinin, naslara ve dinin kaynağı olan metinlere daha fazla önem verdiklerini ifade etmiştir. O, bu ekolün temsilcilerinin araştırmalardaki şüpheli şeylere itibar etmediklerini, hadisçilerin metodunu benimseyerek, bu hususta nakle dayandıklarını belirtmiştir. Tahir Harimî, bu mezhebin başında İmam Malik'in bulunduğunu belirtmiştir. Kufe merkezli Irak medresesi ile Medine merkezli Hicaz medresesinin/mezheplerinin gayretleri neticesinde İslâm hukukunun temel esaslara ve usullere bağlandığını, dinin bütün hükümlerinin bu esaslar dâhilinde işlediğini beyan etmiştir.⁹²

Tahir Harimî, daha sonra diğer bazı müçtehit imamların açtıkları medreseler olmuş olsa da, bunların bütünüyle bu iki mezhebe bağlı olduğunu vurgulamıştır. O'na göre, İmam Şafii'nin görüşleri çerçevesinde oluşan Şafilik ile İmam Ahmed bin Hanbel'in görüşleri doğrultusunda gelişen Hanbelilik mezhepleri temelde Hicaz Fıkıh medresesine dâhildirler.⁹³

⁹¹ Eyyüp Said Kaya, "Maliki Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 519-535.

⁹² Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 351.

⁹³ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 351.

Müslümanların birçok nedene bağlı olarak karşılaştıkları dini meselelerin çözümü noktasında görüşlerine müracaat ettikleri âlimlerden biri de Malik b. Enes'tir. Hadis âlimi olan Malik b. Enes, Medine dışına çıkmamış, İslâm dininin amelî-fikhî konularında akıldan çok nakle önem vermiştir. Bu çerçevede İmam Malik b. Enes'in fikirleri etrafında Medine merkezli Hicaz fıkıh ekolü doğmuştur.

1.6.3. Şafilik

Büyük müçtehid İmam Şafii'nin görüş ve yorumları çerçevesinde oluşan ekol Şafilik mezhebi olarak isimlendirilmiştir.

Ebu Abdillah Muhammed b. İdris b. Abbas eş-Şafii (150/767) yılında Gazze'de doğdu. Şafii, hicri ilk ikinci yüzyılda ortaya çıkan Medine merkezli Hicaz fikhî ile Kufe merkezli Irak fikhini yakından tanıma ve eleştirme imkânı bulmuştur. Bu iki ekol arasında özgün bir sentez gerçekleştiren, İmam Şafii'ye (ö. 204/820) nisbet edilen fıkıh doktrini ve bu çizgide üretilen fıkıh birikimi Şafii mezhebi (Şafiiyye) olarak isimlendirilmiştir. Bu mezhebe mensup fakihlere ve mezhebin görüşleriyle amel eden kişilere Şafii denmiştir. Şafii mezhebi Müslümanların karşılaştıkları meselelere Kitap, Sünnet, Kıyas, Amel-i Ehl-i Medine, Sahabi kavli ve İstihsan gibi Şer'i deliller çerçevesinde hüküm üretme usulünü benimsemiş bir fıkıh ekolüdür.⁹⁴

İmam Şafî, önceleri Medine merkezli Hicaz fıkıh ekolüne bağlı ve İmam Malik b. Enes'ten hadis okumuş bir âlimdir. İmam Şafî, daha sonra İslâm coğrafyasının çeşitli bölgelerine seyahatlerde bulunmuş, yeni sorunlarla karşılaşmıştır. İmam Şafî, Hanefi âlimlerinden de ders okumuştur. Bu bağlamda hem Medine merkezli Hicaz ekolünden hem de Irak merkezli Kufe ekolünden yararlanmıştı. Bunun neticesinde daha sonra Şafîlik olarak isimlendirilen fıkıh ekolü, İmam Şafî'nin görüşleri etrafında oluşmuştur.

1.6.4. Hanbelilik

Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) görüşleri etrafında oluşan ve ona nisbetle anılan Hanbeli mezhebi, gerek mezhep imamının yaşadığı dönem ve gerekse

⁹⁴ Bilal Aybakan, "Şafii ve Şafii Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 223-247.

mezhepleşme süreci bakımından Hanefi, Maliki ve Şafî mezhebinden sonra ortaya çıkmış dördüncü büyük Sünnî mezheptir. Bu mezhebe mensup olan fakihlere ve bu mezhebin görüşleriyle amel eden kişilere Hanbeli denilir. Hanbeli mezhebi Müslümanların karşılaştıkları meselelere Kur'an-ı Kerim, Sünnet, İcma, İstishab, Şer'u men kablena, Sahabi kavli, İstihsan, Maslahat-ı mürsele, Kıyas ve Sedd-i zera'i gibi Şer'i deliller çerçevesinde hüküm ortaya koyma yolunu benimsemiş fıkıh ekolüdür.⁹⁵

Hadis alanında Müsned adlı eseri olan Ahmed b. Hanbel, İslâm dinin amelî-fikhî alanında Hanefî, Maliki ve Şafî mezheplerinden sonra ortaya çıkmış bir fıkıh ekolüdür. Ahmed b. Hanbel yine Medine merkezli Hicaz ekolüne bağlı olarak ortaya çıkmış, zamanla kendi fikirlerini ortaya koymuştur. İmam Ahmed b. Hanbel görüşlerinde nasslara ağırlık vermiş, meseleleri dar çerçevede yorumlamış bir fıkıh ekolüdür.

⁹⁵ Ferhat Koca, "Hanbeli Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 525-547.

İKİNCİ BÖLÜM

2.TAHİR HARİMİ BALCIOĞLU'NUN SİYASİ-İTİKADİ MEZHEPLERE BAKIŞI

Müslümanlar, tarihi süreç içerisinde insanın kendi zaaflarından kaynaklanan dinin ve aklın onaylamadığı sahneleri yaşamışlardır. Bin dört yüz yıllık tecrübeye ve belli dönemlerde yaşanan acılara rağmen coğrafyamızda ve çağımızda, bizim akla, ilme, düşünceye, amele gerekli önemi vermememizden kaynaklı daha büyük acıları yaşadığımız anlaşılmaktadır. Bu açıdan mezhepler tarihi önemli bir bilim dalıdır. Mezhepler tarihi içerisinde dine ait yorumların ele alınıp incelenmesi bu dinin müntesipleri açısından önem arz etmektedir. Günümüzde İslam coğrafyasında yaşayan grup veya zümreler tarafından bu yorumlar belirli hedef ve gayelere yönelik olarak din haline getirilmiştir. Coğrafyamızda bu cehaletin ne büyük bağınazlık ve felaketlere yol açtığına hepimiz şahit olmaktayız. Bu bağınazlık ve felaketlere ışık tutmak için yorumların din değil, dinin içerisinde pek çok unsura bağlı olarak yapılan beşeri yorumlar olduğunu hatırlatmak gerekmektedir.

Eserleri çerçevesinde fikirlerini incelediğimiz Tahir Harimî, İslâm Mezhepleri Tarihi açısından önem arz eden görüşler ortaya koymuştur. O'nun, siyasi-itikadi mezheplere bakışı, siyasi-itikadi mezheplerin çıkış sebepleri, Sünnilik, Şîîlik, Batinîlik ve Tasavvuf anlayışı ile Tasavvuf-Batinîlik ile Şîîlik-Batinîlik ilişkisi, Tasavvufun Türklerin İslâm anlayışına etkisi gibi konularda görüşlerini belirlediğimiz başlıklar çerçevesinde ifade etmeye çalışacağız.

2.1. Siyasi-İtikadi Mezheplere Bakışı

İslâm tarihinde dört halife devrinden itibaren yaşanan olaylar büyük siyasi çekişmelere sebep olmuştur. Daha sonra bu siyasi çekişmeler itikadî tartışmalara yol açmıştır. İslâm'ın inanç meseleleri üzerine yapılan fikri tartışmalardan kelâm ilmi doğmuştur. Bu fikri tartışmalar farklı bakış açılarına sahip İslâm Mezhepleri Tarihinin konusu olan mezhepleri doğurmuştur.

Mezhep kelimesi sözlükte “gitmek” anlamındaki z-h-b kökünden “gidilen yol, tutulan yol, benimsenen görüş” anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir. Terim

olarak, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan çeşitli siyasi, itikadi, sosyal, hukuki ve benzeri olaylar hakkında farklı kişiler görüşlerini açıklamaya başlamışlar ve bu faaliyetler zamanla gruplaşmaları meydana getirmiştir. İslam dininin itikadi ve ameli sahadaki düşünce ekolleri olarak adlandıracağımız bu grup veya zümreler daha sonra mezhep adıyla anılmıştır. Mezhep veya fırka olarak isimlendirilen bu ekoller, Kur'an ve sünnetin anlaşılma ve hayata geçirilme biçimlerinin tezahürleridir.⁹⁶

İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı'nın amacı ise; İslâm'da dini hayatın tarihini, bazen kuvvetlenip yayılmasını, bazen yavaşlayıp zayıflamasını meydana getiren nedenlerin dini hayatta oynadığı rolü ortaya koymaya çalışmaktır.⁹⁷

Tahir Harimî, İslâm'da kelim ve akide dair meselelerin dört halife devrinden sonra çok çetin çekişmelere yol açtığını belirtmiştir. O'na göre, ilk dini ruhun etkisiyle İslâm, geniş bir coğrafyaya ve büyük iklimlere yayılmıştır. Bunun sonucunda, çeşitli inançlara bağlı milletler İslâm'ın inanç sistemine dâhil olmuştur. Bu oluşum neticesinde ortaya çıkan sosyal değişim ve dönüşümün etkisiyle bu inançlara bağlı milli duygular, daha sonra mezhebi teşekküller olarak ortaya çıkmışlardır.⁹⁸

Tahir Harimî, İslâm'daki fikir hareketlerini takip edebilmek için, İslâm'ın bünyesinde oluşan ilimleri ve İslâm'ın yayıldığı bölgelerdeki ilim ve bilgileri ne şekilde aldığını ve nasıl kullandığını bilmenin önemli olduğunu vurgulamıştır. O, Müslümanların ilk zamanlarda Kur'an-ı Kerim ve sünnetten başka kaynağa müracaat etmediklerini, ancak İslâm'ın geniş coğrafyalara yayılmasının yeni sorunlar ortaya çıkardığını belirtmiş ve bu süreçte yaşanan olayların zorlaması sonucu mezheplerin doğduğunu ifade etmiştir.⁹⁹

Tahir Harimî'ye göre, İslâm'ın inanç meseleleri üzerine ortaya çıkan farklı yorumlardan kelam ilmi doğmuştur. O'na göre, Kelam ilmi farklı mekteplere mensup düşünürlerin görüşleri ile ulûhiyet, cevher, araz, kader, sıfat, mebd ve mead vb. metafizik konular üzerine şekillenmiştir. O, İslâm tarihinde meydana gelen Sıffin

⁹⁶ Ethem Ruhi Fırlı, *Günümüz İslam Mezhepleri* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008), 15-16.

⁹⁷ Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, 3. Baskı (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2013), 11.

⁹⁸ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 297.

⁹⁹ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 301.

olayı (37/657) üzerine Haricilerin, Basra'daki fikri tartışmalardan da Kaderiye ve Mutezile mezheplerinin ortaya çıktığını, Şia'nın birçok akideyi içerisinde barındıran büyük bir şube olduğunu belirtmiştir. O, bu zümrelere karşı ayrı bir mücadelede bulunan ve Ehl-i Sünnet namını alan bir sınıfın oluştuğunu vurgulamıştır. Tahir Harimî'ye göre, Siyasi gayeler takip eden mezhepler yaşamış, ilmi nazariyeler ortaya koyanlar ise tarihin arasında kaybolmuşlardır.¹⁰⁰

Görüldüğü gibi, İslâm tarihinde dört halife devrinden itibaren yaşanan siyasi olaylar, Müslümanlar arasında büyük çekişmelere ve farklı alanlarda tartışmalara yol açmıştır. Yine ilk dini ruhun etkisiyle İslâm'ın geniş coğrafyaya ve iklimlere yayılması sonucu farklı inançlara sahip milletler İslâm'a dâhil olmuştur. Yaşanan sosyal değişim ve dönüşümün sonucu, farklı inançlara bağlı milli duygular mezhebi teşekküller olarak ortaya çıkmıştır.

2.2. Siyasi-İtikadi Mezheplerin Çıkış Sebepleri

İslam tarihinde birçok nedene bağlı olarak ortaya çıkan siyasi-itikadi mezheplerin çıkış sebeplerini Tahir Harimî'nin görüşleri çerçevesinde değerlendireceğiz.

Tahir Harimî, Hz. Ömer devrinde İran'ın fethedildiğini belirterek, İran'ın bu kahır ve istila acılarını unutmadığını, bu bağlamda bin bir efsaneler uydurarak bu olayları nesillerden nesillere aktardığını ifade etmiştir. Tahir Harimî, İran'ın zorunlu olarak teslim olduğunu, İran'ın milli ruhunun değişmediğini belirtmekte ve O'nun tam bir Zerdüş't olduğunu İslâm'la samimi bir bağ kuramadığını düşünmektedir. O, İran'ın kendi ruhî hususiyetinin tam bir işareti olan Şialığı çıkardığını belirtir. Tahir Harimî, Medine münafıklığının içine sinmiş Yahudi-Haham fitnekarlığına aşılana Şialığın daha da gelişerek, her türlü İslâm'a aykırı fikirleri de içerisinde barındıracak şekilde İslâm'ın girdiği iklimlerde kök saldıığını vurgulamıştır.¹⁰¹

Tahir Harimî, Müslümanlar arasında gerçekleşen Cemel (36/656) ve Sıffin (37/657) savaşlarının meydana getirdiği düşmanlıklar ile Kerbela olayının (61/680)

¹⁰⁰ Balcıoğlu, *Tarihi Medeniyette Kütüphaneler*, 352.

¹⁰¹ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 20-21.

gönüllerde tutuşturduğu sönmek bilmeyen ateşin mezheplerin çıkışında etkili olduğunu tespit etmiştir.¹⁰²

Tahir Harimî, ilk devrin samimi, zühd ve takvaya bağlı adamının yerine yeni şartların yoğurduğu doymaz, haris bir zümrenin oluştuğunu belirtmekte ve her türlü imtiyazatı lağveden İslamiyet'in içinde mağrur, hodgam (bencil), genç ve varlıklı bir sınıfın peyda olmasının da bunda etkili olduğunu vurgulamıştır.¹⁰³

O'na göre, Emevilerin aristokratik, milliyetçi ve himayekar bir siyaset izlemeleri de birçok olumsuz olaya sebep olmuştur.¹⁰⁴

Tahir Harimî, İslâm ile münasebete geçen milletlerin eski inançlarıyla karşı karşıya gelen İslâm'ın dini hükümlerin tevil ve tefsir edilerek, hükümlerin asıl amacının dışında mânâ verilerek çığırından çıkarılmasının da bu sebepler arasında olduğunu düşünmüştür. O, dini hükümlerin kadim itikadi geleneklere uygun şekilde tevil edildiğini belirtmekte ve bu durumun muayyen sistemler kuran yeni birtakım mezheplerin çıkmasına sebep olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁵

O'na göre, dinin aslî hükümleri arasındaki imamet meselesi Müslümanlar tarafından bir kurala bağlanarak çözüme kavuşturulmamıştır. O, bu konunun Müslümanlar arasında meydana gelen olayların ana sebebi olduğunu, o dönem için dinin resmî bir sıfatı olarak kullanılan hilafet makamının, yönetimde meşruiyet kazanmak için önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda her gurubun bu makâmı kendine mal etmek için mücadele ettiklerini belirtir. O'na göre, hilafetin Ehl-i Beyt'in hakkı olduğu iddiasıyla ihtilallerin çıkarılmış ve bu olayların neticesinde bir sülalenin iktidara gelmesiyle asıl amaç ve hedefin bertaraf edilerek, Ehl-i Beyt'in siyasi amaç için bir araç olarak kullanıldığını vurgulamıştır. Tahir Harimî, Müslümanların hükümetlerinin kudretini ve memleketlerinin siyasi vahdetini bozanın bu dava olduğunu düşünmüştür.¹⁰⁶

Tahir Harimî'ye göre, farklı dinlere ait itikatlar İslâmiyet'in intişarı üzerine farklı kanalları kullanarak ve bu inançlar birbirleriyle kaynaşarak İslâm'ın içine

¹⁰² Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 22.

¹⁰³ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 27.

¹⁰⁴ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 37.

¹⁰⁵ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 39-60.

¹⁰⁶ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 46-54.

dökülmüştür. O'na göre, Su-i fikir sahipleri eski dinlerdeki akide kalıntılarını İslâm dininin içine dökmeye başarılı olmuşlar ve fırka-i dâlle denilen mezhepler birer vesile ile buraya dayandırılmışlardır. O'na göre, Emeviler döneminde (661/750) Müslümanlar fetihler sebebiyle birçok din, kültür ve felsefi mezhep taşıyan çok çeşitli bölgelere durmaksızın ilerlemişlerdir. Daha sonraki dönemde Abbasi halifeleri tercüme ve telif faaliyetlerini teşvik etmişler ve bu bağlamda Yunan, Latin, Süryani, Hint, İran, Kıpti ve Nebati dillerinden yığınla eserler Arapçaya aktarılmıştır. Bunun sonucu olarak bu milletlere ait bilgi ve kültür İslâm'ın içine dökülmüş ve farklı anlayışların çıkmasına sebep olmuştur.¹⁰⁷

Tahir Harimî'ye göre, hicri ikinci asırda oluşmaya başlayan tasavvuf ilk önce Filistin şehirlerinden başlayarak gelişim sahasını genişletmiş ve ardından Mısır'a geçmiştir. O'na göre, tasavvufi talimler Yahudiliğin kabala felsefesiyle temas neticesinde oluşmuştur. Bu bağlamda Ali bin Ebi Talib'in (ö. 40/661) tasavvufun merkezine oturtulmasıyla peygamberin evlat ve ensabı (soyu) hakkında mukaddes bir çatı kurulmuş, Ehl-i Beyt namına takdis edilen bu zatın manevi nüfuzlarını aktarmak sureti ile hususi bir âlemin irtibat yollarını talim eden tarikatlar temsil edilmeye başlanmıştır. O'na göre, tasavvufun teşkilatçı ve genel cephesi üzerinde işleyen fikir hareketleri ve bu fikir hareketlerinin maddeye, şahsiyete ve bilhassa realiteye dayandırılarak siyasi amaçlar için kullanılmıştır.¹⁰⁸

Görüldüğü gibi, İslâm tarihinde meydana gelen Cemel, Sıffin ve Kerbela olaylarının acı sonuçları olmuştur. Büyük bir medeniyete sahip İran İslâm orduları tarafından fethedilmiş ve İran bu mağlubiyeti bir türlü hazmedememiştir. Medine'de var olan Yahudi-haham fitnekârlığı Medine münafıklığını doğurmuştur. Müslümanların fetihlerle zenginleşmesi mağrur, haris, bencil bir sınıfa doğurmuştur. Emeviler'de olduğu gibi yönetimlerin yanlış siyaset izlemeleri de olumsuzluklara sebep olmuştur. Yine bu bağlamda İslâm'ın geniş coğrafyaya yayılması sonucu Müslümanlar farklı milletlere mensup din, kültür ve inançlarla karşılaşmıştır. Bu vb. olaylar İslâm tarihinde siyasi-itikadi mezheplerin çıkışına sebep olmuştur.

¹⁰⁷ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 59-64.

¹⁰⁸ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 40-41.

2.3. Sünnilik Anlayışı

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre, Hz Peygamber ile sahabenin dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler anlamına gelen Ehl-i sünnet veya Sünnilik kavramını Tahir Harimî'nin fikirleri etrafında değerlendireceğiz.

Sözlükte “manevi alanda çizilen yolu benimseyenler” anlamına gelen ehl-i sünnet (ehlü's-sünne) tamlaması ehlü's-sünne ve'l-cemaa (ehl-i sünnet ve'l cemaat) ifadesinin kısaltılmış halidir. Sünnet, dini tebliğ etmek ve açıklamakla görevli olan Hz. Peygamber'in İslâm'ın temel konularını anlama, benimseme ve yaşama biçimidir. Cemaat kavramı, her dönemdeki Müslümanların büyük çoğunluğu ve müctehid âlimler gibi farklı şekillerde yorumlanmışsa da vahyin ilk muhatapları olup inanç, ibadet, ahlak ve hukuk yönleriyle İslâm'ı bir bütün olarak sonraki nesillere aktaran ashap cemaati anlamında olduğu belirtilmiştir. Buna göre Ehl-i Sünnet'i, “Hz. Peygamber ile ashap cemaatinin dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler” diye tarif etmek mümkündür. Yine Ehl-i sünnet'e bağlı olanlara “sağlam ve doğru inancı benimseyenler” anlamında “Sünni” denilir. Hicri I. yüzyılın sonunda ortaya çıkmaya başlayan ve IV. yüzyılda teşekkül sürecini tamamlayan Ehl-i sünnet, Kur'an ve Sünnet'e uyulması gerektiğini kabul edip akli nakle tabi kılmakla diğer mezheplere göre isabetli yolu tercih eden ana mezhep olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁹

Tahir Harimî'ye göre, Hz. Peygamber, dört halife, Emeviler, Abbasiler ve Selçuklular şeklinde teşekkül eden İslam'ın genel siyasi oluşumu, resmi anlayışı Sünnilik olarak şekillenmiştir. O'na göre, İslam tarihinde meydana gelen Cemal, Sıffin, Kerbela vb. siyasi olaylar bahane edilerek, Ehl-i Beyt adına imameti/hilafeti merkeze alarak, resmi Sünnilik anlayışına karşı Şiîlik oluşmuştur. O'na göre, bu dönemde İslam âlemi iki büyük merkez etrafında toplanmış ve bu merkezlerden birisinin Mısır merkezli Fatimîler (909-1171) diğerinin ise Bağdat merkezli Abbasiler (750-1258) oluşturmuştur. Bu bağlamda O, Abbasilerin Hanedan-ı Ehl-i

¹⁰⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 525-530.

Beyt'e mensubiyetlerine rağmen Fatimîler'in de bu makama varis olduklarını ileri sürmüş ve Abbasilerin resmi mezhebi olan Sünniliği reddettiklerini belirtmiştir.¹¹⁰

Tahir Harimî, İslamiyet'in içinde hususi nazariye ve akideler vazetmek itibariyle diğer mezheplerden ayrılan mezheplerin genellikle Şia adı altında toplandıklarını belirtmiştir. Şia'nın ana iddiası olan imamet/hilafet davasının hükümetin kudretini ve memleketin vahdetini bozan bir durum olduğunu vurgulamıştır. Bu durumun Sünni âlemin aleyhine döndüğü bir anda Selçukluların 1040-1308 tarihin huzuruna çıktıklarını, Arapların bu durumu sahibi zuhur gibi bekleediklerini ifade etmiştir. Tahir Harimî, Selçukluların tarihin huzuruna çıkışını bütün Sünni âlemine karşı yeni bir hayat güneşinin doğuşu olarak tarif etmiştir. O, Sünniliğe hasım mezheplerin propagandacılarının ortalığı altüst ettiklerini, bu durum karşısında Sünni âlimlerin İslam akidelerini Şia'nın tesirlerine karşı koruduklarını vurgulamıştır.¹¹¹

Tahir Harimî'ye göre, İslam'ın resmi düstur imanından doğan sahih ve salim kanaatlerin Sünniliğin dışındaki guruplar/zümreler/mezhepler tarafından bulandırılmaya çalışılmış ve bu nedenle O, Sünniliği İslâmiyet'in resmi ve muayyen akidesi olarak tarif etmiştir. O'na göre, Yusuf Hemedani (ö. 535/1140), halifelerini Sünni birer mübeşşir olarak İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinde faaliyete geçirmiştir. Bu bağlamda Sünni Yesevilik diğer tarikatlara nazaran saf ve tereddütsüz bir iman yolu açmıştır. Yesevilikten ayrılan Nakşibendilik de aynı hararetle Şia-i Batinîye dailerine karşı Sünniliği müdafaa etmişlerdir. O'na göre, Sünniliğin dini asıllar hakkındaki hükümlere sadık kalan bu iki tarikatı Ehl-i Beyt'e muhabbet ve taraftarlık konusunda Şiî anlayıştan farklılık göstermemiş, fakat bütün itikat ve inanış yollarında İslâm'ın resmi akide nizamnamesinin haricine de çıkmamışlardır.¹¹²

Tahir Harimî'ye göre, Türkler İslâmiyet'i kabullerinden sonra, siyasi hükümet mahiyetiyle kurdukları muhtelif Türk devletlerinde İslâm itikatları arasından devamlı Sünniliği tercih etmişlerdir.¹¹³

¹¹⁰ Tahir Harimî Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları* (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1940), 49.

¹¹¹ Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, 57-65.

¹¹² Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, 72-81.

¹¹³ Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, 166.

Tahir Harimî, bu eserinde “İslam Sünniliği” tabirini kullanmış, ancak “İslam Şiiliği” tabirini kullanmamıştır. Bu bağlamda Oğuz göçebeleri arasında Ehl-i Sünnet akidelerini yıkan anlayışın Batinîlik olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁴

Görüldüğü gibi Tahir Harimî, Hz. Peygamber, dört halife, Emeviler, Abbasiler ve Selçuklular şeklinde teşekkül eden İslâm’ın genel siyasi oluşumunun Ehl-i sünnet veya Sünnilik olarak şekillendiğini ifade etmiştir. O’na göre, Ehl-i sünnet/Sünnilik İslâm’ın resmî düstur imanından doğan sahit ve salim kanaatlerdir. Yine O’na göre, Ehl-i sünnet/Sünnilik İslâmiyet’in resmî ve muayyen akidesidir. Tahir Harimî, Ehl-i sünnet/ Sünnilik anlayışını İslâm medeniyetinin ana omurgası olarak görmektedir.

2.4. Şiilik Anlayışı

İslam tarihinde Hz. Peygamber’in vefatından sonra yönetime kimin geleceği konusu hep tartışılmıştır. Bu bağlamda birçok nedene bağılı olarak meydana gelen olaylar çerçevesinde şekillenen Şiilik anlayışını, Tahir Harimî’nin görüşleri etrafında değerlendireceğiz.

Arapça’da ş-y-a kökünden türeyen şia kelimesi, sözlükte “yardımcı, taraftar, bölük, fırka, topluluk, destekleyici; bir işi gerçekleştirmek için bir kişi etrafında toplanan grup” anlamına gelmektedir. Müfredi şî şeklinde kullanılır. Terim olarak Hz. Peygamber’in vefatından sonra devlet başkanlığının (hilafet-imamet) Hz. Ali’ye (ehl-i beyt) ve onun evladından belli kimselere geçmesi gerektiğini savunan grupları ifade etmektedir. Hz. Ali taraftarlığının siyasi bir zümre şeklinde ne zaman ortaya çıktığı konusu tartışmalıdır. Müslümanlar arasında siyasi bir mesele olarak devam eden iktidarı ele geçirme mücadelesi, Hz. Hüseyin’in (10 Muharrem 61/10 Ekim 680) tarihinde Kербela’da şehit edilmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Kербela olayının ardından hızla yayılan Emevi düşmanlığı ile Hz. Ali ve evlatlarına karşı duyulan siyasi taraftarlık zamanla bir sistem haline gelmiştir.¹¹⁵

¹¹⁴ Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, 133-135.

¹¹⁵ Mustafa Öz, “Şia”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 111-115.

Tahir Harimî'ye göre, Hz. Ömer devrinde fethedilen İran, varlık sebebini tarihin karanlıkları arasında meçhuliyetlere bağlamış ve bu bağlamda bin bir efsane düzen bu kahır ve istila acılarını unutmamıştır. İran, İslâm'ın iman ve akide esaslarına her devirde türlü yollarla kin ve husumet duygularını dökmekten geri kalmamış ve hiçbir İranlının İslâm'ın zaferi karşısında yüzü gülmemiş, mağrur İran İslâm vahdetinin ve İslâm demokratiğinin eşitlik prensipleriyle uyuşmamıştır. Tahir Harimî, bu bağlamda Zerdüştu ruhanilerinin gösterişli ayinlerine karşı İslâmiyet'in huzur ve sükûn talep eden ibadet biçimleriyle hiçbir İranlının manevi tatmininin sağlanamadığını, İran İslâmlığının zorunlu bir teslimiyet olduğunu iddia etmiştir. O, İran'ın millî ruhunun değişmediğini, onun tam bir Zerdüştu olduğunu belirtmiştir. O, mukaddes ateşin ve Zerdüştu mabedinin önünde sallanan selvi ağacının her İranlının hayalinde olduğunu, İslâmiyet'in hiçbir talimatı ve telkinatının onu ilgilendirmediğini düşünmüştür. Tahir Harimî, İslâm'ın iman aşkıyla ortaya çıkardığı mücadelesi karşısında onun aciz kaldığını, bu duruma karşılık İslâmiyet'in ilk asrında başka bir kavmin diktiği fidana aşılana, İran'ın ruhi özelliğinin tam bir yansıması olan Şialığı çıkardığını düşünmüştür. Tahir Harimî, Şialığın son derece hassas ve yayılma özelliğine sahip olduğunu, mezhebi bir forum halinde İslâm'ın girdiği bölgelerde yayıldığını belirtmiş ve Şialığın bu bölgelere intibak etmede zorlanmadığını ve her türlü muarız fikirleri de içerisinde yaşattığını vurgulamıştır. Bu durum İslâm tarihinde meydana gelen Cemel, Sıffin savaşları ve Kerbela olayı üzerine şiddetini artırarak gönüllerde tüten nihayetsiz bir ateşe dönüşmüştür. O'na göre, eski İran ruhu, İran perestîşkârlığı, Arap hariciliğinin ve Haham fitnekarlığının – siyasi ihtirasların tatmini için - binlerle efsaneler ve hurafeler düzmüş ve bu efsane ve hurafeler kutsî tüllerle birer hakikat mahiyetine bürünmüş, bu üstureleri (efsane, mit, mitoloji, esatir) Şiîliğin umumi çatısı altında kaynaşan tarikat ve mezhepler yoluyla yayılmıştır.¹¹⁶

Tahir Harimî'ye göre, tarihin intikamı adına ayaklanan İranlılar, Hanedan-ı Ehl-i Beyt'in hilafeti ele geçirmeleri için başlattıkları her mücadeleye yardım etmişlerdir. O'na göre, Hanedan-ı Ehl-i Beyt adına hilafeti ele geçirmek için başlatılan ihtilaller bir sülalenin başarısı ile neticelenir neticelenmez genel amaç ve hedef devre dışı bırakılmış ve yeni bir ailenin hâkimiyeti sürmeye başlamıştır. O,

¹¹⁶ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiîlik Cereyanları*, 20-23.

Şiîliğin kendine siper tuttuğu Ehl-i Beyt taraftarlığının genel düşünce üzerinde büyük etkisinin olduğunu ifade etmiştir. O, İslâmiyet'in içinde özel fikir ve itikatlar vazetmek suretiyle diğer mezheplerden ayrılan mezhepler olduğunu, bu mezheplerin genellikle Şia adı altında toplandıklarını vurgulamıştır.¹¹⁷

Görüldüğü gibi, İslâm tarihinde siyasi mücadelenin bir yansıması olarak yaşanan Cemel, Sıffin, Kerbela gibi olayların sonuçları, zamanla itikadi bir boyuta dönüştürülmüştür. Tahir Harimî'ye göre, bu tür olayların itikadi boyut kazanmasında, Medine'de zuhur eden Yahudi/haham fitnekârlığı, Arap hariciliği ve İran putperestliğidir. Ortaya çıkan bu anlayışlar, hilafetin/imametinin Ehl-i Beyt'e ait olduğu iddialarını da davalarına siper ederek, Müslümanların birlik ve beraberliğine ağır bir darbe indirmişlerdir. İslam coğrafyasında bugün yaşanan acılar da, acı bir gerçek olarak bu olaylar üzerinden yürümektedir.

2.5. Batinîlik Anlayışı

İslâm tarihinde siyasi, sosyal, ekonomik, coğrafi ve kültürel sebeplere bağlı olarak toplumsal olaylar meydana gelmiştir. Bu bağlamda İslâm tarihinde ortaya çıkan Batinîlik anlayışını, Tahir Harimî'nin bu konudaki görüşleri çerçevesinde ifade etmeye çalışacağız.

Gizli olmak; bir şeyin iç yüzünü bilmek anlamındaki b-t-n veya butûn kökünden türeyen bâtın kelimesine nisbet ekinin getirilmesiyle oluşmuş bir terimdir. Bu bağlamda batinîlik veya batinîyye “gizli olanı ve bir şeyin iç yüzünü bilenler” anlamına gelmektedir. Batinîlik terim olarak ise, “her zahirin bir batını ve her nassın bir te'vili bulunduğunu, bunu da sadece Tanrı tarafından belirlenmiş veya O'nunla ilişki kurmuş masum bir imamın bilebileceğini iddia eden gruplar” diye tarif edilmiştir. Batinîlik, mutedil sufilerden aşırı Şiî fırkalara ve mülhidlere varıncaya kadar birçok zümreyi içine almaktadır. İslam tarihinde Batinîyye/Batinîlik, nasları zahir-batın ayrımı yaparak te'vil eden, İslâm'ın temel hükümlerini bütün Müslümanlardan farklı yorumlayan, onların din anlayışlarını inkar veya ibaha (dini yükümlülüklerin batını bilenlerden kalkması) anlayışına dayandıran, son derece gizli bir biçimde teşkilatlanmış yapılar yoluyla merkezi idareye karşı girişilmiş bütün

¹¹⁷ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiîlik Cereyanları*, 37-52.

isyan faaliyetlerinin başını çeken farklı siyasi gruplar için kullanılan ortak bir lakaptır. Batinîlik, yaklaşık üç asır boyunca İslâm coğrafyasının belli bölgelerinde huzursuzluk ve anarşi kaynağı olmuş, daileri vasıtasıyla önemli devlet adamlarını ve özellikle sünni alimleri öldürmüş bir yapının adıdır.¹¹⁸

Tahir Harimî, İlk defa Irak'ta bir İranlı olan Abdullah bin Meymun el-Kaddah'ın (261/874) harekete geçerek, çeşitli din ve milletlere mensup kişilerle gizli bir toplantı düzenlediğini ve Batinîliğin ilk esaslarını belirlediğini ifade etmiştir.¹¹⁹

Tahir Harimî'ye göre, Mısır'da hükümet kuran Fatimîler, Hanedanı Ehl-i Beyt'e mensubiyetlerini iddia ederek, Abbasilerin hilafetini ve sünni mezhebini tanımadıklarını, Şia-i Batinîye'nin merkezi olarak, Ezher medresesini inşa ettiklerini, Hakim Biemrillah (ö. 411/1021), el-Müstansır Billah (ö. 487/1094) gibi halifelerin Şia-i Batinîyeyi yaymak için büyük gayret gösterdiklerini anlatmıştır.¹²⁰

Tahir Harimî, Yemen'de uzun yıllar hüküm sürmüş Himyeri sülalesine mensup olan Ali bin Sabbah'ın büyük bir Şia' teşkilatına bağlı şöhretli Alevilerden olduğunu belirtmiştir. Ali bin Sabbah'ın oğlu Hasan Sabbah'ın (ö. 518/1124) İbn Attaş (ö. 487/1094) tarafından Irak'ta Batinîliğe intisap ettirildiğini ifade etmiştir. Daha sonra Hasan Sabbah'ın Fatimîlerin idare ettikleri Batini teşkilatının merkezi olan Mısır'a gelerek, Sahibiazam el-Mustansır Billah tarafından üstad-ı azam olarak İran'a memur edildiğini vurgulamıştır.¹²¹

Tahir Harimî, Hasan Sabbah'ın Şia'nın İsmailî şubesinin Nizariye koluna bağlı olarak Hükümeti Melahide reisi ve bütün Batinîlerin Sahibi azamı sıfatı ile Alamuta yerleşerek, Nizarî-İsmailî Devleti'ni (483/1090) kurduğunu ve bu bağlamda Batinîlik adına İslâm âleminde işledikleri cinayetlerle dehşet saçtıklarını ifade etmiştir.¹²²

Tahir Harimî'ye göre, Batinîliğin esasları şunlardır;

¹¹⁸ Avni İlhan, "Batiniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 190-194.

¹¹⁹ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 186-187.

¹²⁰ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 46-51.

¹²¹ Tahir Harimî Balcıoğlu, *Konya Selçuklu Sultanları ve Batiniler*, nşr. Ali Birbiçer, 1. Baskı (İstanbul: Bilgi Kültür Sanat Yayınları, 2015), 100-101.

¹²² Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 75-77.

1) Batinîler, bir adamı ilk önce denemelerden geçirir, ona çeşit çeşit acılar tattırarak, hayatta büyük işler peşinde koşanlar için ruhen çok kuvvetli olmanın esaslı şartlardan olduğunu ifade ederler.

2) Batinîler, âlemde bilmek istedikleri her şeyi bilirler.

3) Batinîler, Batinîliğe ait hiçbir sırrı açıklayamaz, hatta bir derece aşağı rütbede olanlara bile sezdirilmesinin sonucunun ölüm olduğunu bilirler.

4) Bütün Batinîler, gerek dostlarıyla ve gerek hasımlarıyla farksız yaşarlar.

5) Bir hedefe ulaşmak için Batinîliği seçen herhangi bir insan hayatta kendini kaybolmuş bilmelidir.

6) Batinîler, aşk ve sevda gibi muvazeneleri bozan, iradeyi kıran duyguları hiçbir vakit kalplerine uğratmaya yetkili değildirler.

7) Batinîler, dünyanın her köşesinde makam ve mevki sahibi bütün ricali yakın bir dost kadar tanırırlar.

8) Batinîler, Batini reisinin vereceği İsmailîlere ait zehirli hançeri taşıyabilir, başka silah taşıyamazlar.

9) Batinîlere göre, insanlar arasında toplumsal sınıf farkları yoktur, bütün insanlar eşittir.

10) Batinîler, hiçbir devlet başkanına itaat etmezler, en hafif çehre çatmalarına zehirli hançerle karşılık verirler.

11) Batinîlere göre, gayeye ulaşmak için her yol meşrudur.

12) Batinîlere göre, Batinîliğin kaynağı yedi bin sene öncesine dayanır.

13) Batinîlere göre, bir Batini diğer dinlerin emirlerini yerine getirme hususunda ve sosyal hayatın kurallarına uymak zorunda kalırsa, elini kir tasına soktuğunu bilmelidir.

14) Batinîlere göre, insan varlığının iki ayağı iki kuvvet üzerine basar. Bunun birisi para değeri de kılıçtır.

15) Bütün Batinîler derecelerine göre hakikatten birer parça haberdardırlar. En büyük hakikat Sahibi azama emanet edilmiştir. O sır onun ruhunda yatıyor.

16) Her iş Batinîliğin büyük reisi olan İmam Masum adına yapılır. O, bugün bütün bakışlardan kayıptır. Fakat kendi ruhunda ebedi bir hayatla yaşamaktadır. Alemin gizli anahtarlarıyla büyük hakikatin manası/işareti onun eli içindedir. O seçeceği kimseler aracılığıyla hüküm ve iradesini yürütür. Onun vekili Sahibi azamdır. Gökten gelen kitapların bize hitap eden emirleri ve onların manaları hep içlerinde gizlidir. Yoksa açık olan manalarda bir kıymet yoktur. Bütün sırlar onun ruhunda gömülmüştür.¹²³

Kısaca, gizli olmak, bir şeyin iç yüzünü bilmek gibi anlamlara gelen batinîlik kavramı, her zahirin bir batını ve her nassın bir tevi'li bulunduğunu, bunu da sadece Tanrı tarafından seçilmiş ve bu iş için görevlendirilmiş masum bir imamın bilebileceğini iddia eden gruplar olarak tarif edilmiştir. Batinîlik, İslâm dininin geniş coğrafyalara yayılması sonucu İslâm'a dâhil olmuş, fakat İslâm'ı benimsememiş farklı din, inanç, kültür ve ırklara mensup grupların, oluşturduğu bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Bu gruplar, davalarını sürdürmek için benimsedikleri gizli prensipler çerçevesinde hareket etmiş, İslâm'ın birlik ve beraberlik anlayışına tarih boyu büyük zararlar vermiştir. Batinîlik, tarihte olduğu gibi günümüzde de farklı yapılar içerisinde gizli varlığına ve zararlarına devam etmektedir.

2. 6. Tasavvuf Anlayışı

Tasavvuf, İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarından biri olan ahlaki ana prensip olarak ele almaktadır. Kur'an ve sünnete bağlı olarak insan nefsinin terbiye ve tezkiye edilmesini, insanın ruhen ve ahlaken olgunlaşarak Yüce Allah'a ulaşmasını temel gaye edinen bir yoldur. Eserlerinden hareketle Tahir Harimî'nin tasavvuf ve tarikatlara yaklaşımını tespit etmeye çalışacağız.

Tasavvuf kelimesinin nasıl türediği ile ilgili şu görüşler ileri sürülmüştür. Tasavvuf safa ve vefa kelimelerinin bileşiminden veya zahidlerin yedikleri çöl bitkisi olan sufaneden türemiştir. Yine bu kelime kendisini Kabe hizmetine adayan kabile adı Sufe'den veya Hakk'a boyun eğenlerin uzattıkları sufetü'l-kafa (ense saçı) terkindeki sufeden türemiştir. Başka bir görüşe göre ucuz bir giyecek sayıldığı için gurura yol açmayan suftan (yün elbise) türetilmiş olabileceği belirtilir. Abid ve zahidler tevazu sembolü olan yün elbise giymeleri sebebiyle sufi olarak

¹²³ Balcıoğlu, *Konya Selçuklu Sultanları ve Batiniler*, 13-113.

isimlendirilmişlerdir. Onların bu hayat tarzını ifade için sūf kelimesinden “tasavvufe” (yün giydi) fiilinin türetildiği, tasavvuf tabirinin bu fiilin masdarı olarak kullanıldığı ileri sürülmüş ve bu görüş hem anlam hem de dilbilgisi açısından uygun bulunduğu için genel kabul görmüştür. Tasavvuf yolunu benimseyenlere sūfî, ehl-i tasavvuf veya mutasavvıf adı verilmiştir.¹²⁴

Tahir Harimî, hicri II. asırda ortaya çıkan tasavvuf mesleğinin, o zamana kadar İslâm akideleri üzerine çeşitli görüşler ifade eden kelim mezhepleri arasında ayrı bir bölüm olarak var olduğunu vurgulamıştır. O, Tasavvuf mesleğinin ilk defa Filistin şehirlerinden başlayarak yayıldığını, İsrail peygamberlerinin gönderildikleri coğrafyanın varisi olduğu fikirlerden özellikle Yahudiliğin Kabala felsefesiyle tasavvufî öğretilerin ilişkili olduğunda şüphe olmadığını düşünmüştür. O, daha sonra tasavvufun oradan Mısır’a geçtiğini belirtmiştir. Tahir Harimî, Tasavvufun merkezine Ali b. Ebi Talib’in oturtulmasıyla peygamberin evlatları ve nesebi yolu ile mukaddes bir çatinin kurulduğunu, Hanedan-ı Ehl-i Beyt adına kutsanan bu şahsın manevi etkisini devam ettirmek amacıyla hususi bir âlemin irtibat yollarının usullerini talim eden tarikatların temsil ettiğini ifade etmiştir. Tahir Harimî, tasavvufu felsefî öğretilerinden ziyade teşkilatçı ve genel öğretileri açısından değerlendiren fikir sahiplerinin çalışmalarını maddeye, şahsiyete ve realiteye dayandırdıklarını, bu yolda da tevilin önemli bir rol oynadığını düşünmüştür.¹²⁵

Tahir Harimî, tasavvufu, İslâm’ın ana konuları dışında ve dinin nifak saydığı giriş kapıları, yığınak sahaları, sırrani ve batini işaretler ile eski dinlerin içinden seçilmiş olan itikatların birleşmesinden meydana geldiğini iddia etmiştir. O, tasavvuf mesleğini ashabı suffeye bağlamanın doğru olmadığını, bu fikrin sonradan ortaya çıktığını söylemiştir. Bu konunun, bidat ve dalalet mezhepleri ile Şia ve benzerlerinin düşmanlıklarından korunmak amacı ile Sünni sūfîlerin iddiası olabileceğini ya da İslâm’ın resmî ve açık inanç esaslarını tanımayan diğer sofist mezheplerin meşruiyet kazanmak için uydurdukları rivayetler olarak görmüştür.¹²⁶

Tahir Harimî, İslâm’a dâhil olan farklı kültürlerin etkisiyle ortaya çıkan tasavvuf müntesiplerinin başlangıçta Arapların dışındaki milletlere mensup

¹²⁴ Reşat Öngören, “Tasavvuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 119-126.

¹²⁵ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 40-41.

¹²⁶ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 63-64.

olduklarını belirtmiş bu bağlamda tasavvufun, İslam'ın karşısında yenilmiş milletlerin ümitsizlik ve bezginliklerini durdurarak, onlar için huzur ve sükun ocağı olduğunu iddia etmiştir. Tahir Harimî, mutasavvıfların ruh ve akideler üzerinde yürümek düşüncesiyle ayrı birer iman yolu benimseyerek, faaliyetlerine devam ettiklerini belirtmiştir. O, İslâm'ın ilk devirlerinde bir zühd (dünyaya, maddeye ve menfaate değer vermeme, kanaatkâr olma) ve takva yolunun var olduğunu, hayatlarını dini zühdün içinde devam ettirmeyi amaç edinen bir sınıfın yaşadığını, onların zühd ve takvaya bağlı yaşamlarında bu günkü anlamda bir tasavvuf anlayışının ve ayin şeklinin olmadığını vurgulamıştır.¹²⁷

Tahir Harimî, “Peygamber neslinden, manevi mevkileri yüksek olduğuna inanılan meşhur zevata teveccühlerde bulunmak o devrin hükümdarlarında hâkim bir itikat” olduğunu ifade etmiştir.¹²⁸

Tahir Harimî, tasavvufu felsefi ve ahlaki bir meslek olarak tanıyan kadim mutasavvıflar ile sonraki devirlerde siyasi hareketlerin önünde yürüyen tarikatçıların yollarının bir birinden ayrı olduğunu ifade etmiştir. Bu meyanda ruhi ve ahlaki gelişimi amaç edinen İslâm tasavvufunun, ihtilali hedeflerine ulaşmak için gaye edinen dava ve nazariyelerle hiçbir alakasının olmadığını belirtmiştir.¹²⁹

Kısaca, İslâm'ın ilk yıllarında Müslümanlar arasında zühd ve takvaya dayalı bir hayat tarzı mevcuttu. Hicri ikinci asırda ortaya çıkan tasavvuf mesleği o zamana kadar kelam mezhepleri arasında ayrı bir bölüm olarak devam etmiştir. Tasavvuf mesleği, İsrail peygamberlerinin yaşadığı Filistin şehirlerinden başlayarak, Mısır'a geçmiş ve oradan da tüm coğrafyaya yayılmıştır. Yahudi Kabala felsefesinden izler taşıyan tasavvuf, İslâm'a dâhil olan farklı ırklara mensup din, kültür, inançlardan da beslenmiştir. Bu durumu fırsat bilen fesatçılar ile birçok nedene bağlı olarak İslâm içinde ortaya çıkan muhalif yapılar, Ehl-i Beyt adına kutsanan Ali b. Ebi Talib'i bu oluşumun merkezine oturtarak bu alanda farklı bir yol takip etmişlerdir. Bu yapılar tarihi süreç içerisinde Müslümanlar arasında yaşanan birçok olayın müsebbibi olmuşlardır. Ancak İslâm'ın ilk yıllarından günümüze kadar Kur'an ve sünneti merkeze alarak, zühd ve takvaya bağlı ve insanın ahlaken olgunlaşmasını gaye

¹²⁷ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 64-65.

¹²⁸ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 134.

¹²⁹ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 180-181.

edinen bir anlayışta hep var olmuştur. Tahir Harimî, bu anlayışı İslâm tasavvufu kavramıyla ifade ederek diğer yapılardan ayırmıştır.

2.7. Tasavvuf-Batinîlik İlişkisi

İslâm tarihinin belli dönemlerinde ve farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan Tasavvuf anlayışı ile Batinîliğin sonraki dönemlerde nasıl iç içe geçtiğini, İslâm vahdetini nasıl tahrip ettiğini, bu durumun yansımalarının sonraki dönemlere miras kalarak devam ettiğini, Tahir Harimî'nin görüşleri çerçevesinde değerlendireceğiz.

Tahir Harimî'ye göre, İslâm tarihinin ilk devirlerinde meydana gelen Cemel, Sıffin ve Kerbela olayları, İslâm birliğini bozmuş ve bunu fırsat bilen milletlerden İran harekete geçerek, milli ruhunun yansıması olan Batinîliği ortaya çıkarmıştır. O, buna bağlı olarak, İran ruhunun, Arap hariciliğinin ve Haham fitnekarlığının siyasi emelleri için uydurdukları hurafe ve efsaneleri kutsi tüllerle süsleyerek birer hakikat gibi Şiîliğin genel düşüncesi içinde yaymaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Tahir Harimî, Batinîliği ilk harekete geçiren Meymun el-Kattah'tan Alamut'ta mülhit teşkilat kuran Hasan Sabbah'a ve oradan bütün İsmailîlerin mukaddes makamının sahibi olan Ağa Ahmet Han'a kadar devam eden bir hareket olduğunu açıklamıştır.¹³⁰

Tahir Harimî, Tasavvufun hicri ikinci asırda ortaya çıktığını, o zamana kadar tasavvufun kelim mezhepleri içinde mütalaa edildiğini belirtmiştir. Yahudiliğin kabala felsefesinden etkilenen tasavvufun daha sonra Filistin'den başlayarak Mısır'a geçtiğini, Hanedan-ı Ehl-i Beyt adına Hz. Ali'nin tasavvufun merkezine yerleştirilerek, Hz. Peygamberin soyu yoluyla mukaddes bir anlayışın kurulduğunu, tarikatların bu anlayışı temsil ettiğini iddia etmiştir. Bu çerçevede Tasavvufun felsefi öğretilerinden ziyade teşkilatçı ve genel yönü üzerinden hareket eden fikir sahiplerinin bütün çalışmalarını maddeye, şahsiyete ve realiteye bağladıklarını düşünmektedir. Tahir Harimî, sonraki dönemlerde büyük mutasavvıfların belirlediği esasların dışına çıkan farklı fikirlerin Ehl-i Beyt'e isnat edilen rivayetlerin arasında dolaştıklarını belirtmiştir. O'na göre, bunlar, hedeflerine ulaşmak için uydurulmuş,

¹³⁰ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiîlik Cereyanları*, 22-23.

dumanlı ve kapalı fikirlerini İslâm'ın sade ve açık esaslarını bulandırmak gayesiyle tasavvufun sırrani ve sembol telkinlerini kullanmışlardır. Tahir Harimî, farklı din ve inanç mensupları ile Batinîlerin hep tevil yolunu kullanarak İslâm'ın içerisine dâhil olduklarını belirtmiştir.¹³¹

Tahir Harimî, fırka-i dâlle denilen mezheplerin birer yol ile teville bağlandıklarını, Batinîliğin de bu akidenin genel adı olduğunu belirtmiştir. O, Batinîlerin dini bağları ve sosyal kuralları tereddütsüz çözüp attıklarını “Kur'an'dan anlaşılan mânâ zahirî değil batinîdir” hükmünün bu mezhebin aslî hükümlerinden olduğunu vurgulamıştır. Tahir Harimî, İslâm dininin asıl konularının dışında kalan bozuk fikirlerin giriş kapısı ile yığınak sahalarının, sırranî ve batinî işaretlerin genişletmesiyle eski dinlerden alınmış itikatların birleşiminden oluşan tasavvuf olduğunu düşünmüştür. Tahir Harimî, Ashab-ı suffe ile tasavvufu meslek edinen sufiyye'nin bir bağının olmadığını, bu fikrin sonradan ortaya çıktığını ifade etmiştir. O, İslâm'ın karşısında yenilmiş milletlerin korku ve ümitsizliklerini gideren, huzur ve sükûn sağlayan tasavvufa yöneldiklerini belirterek, önceleri ihtilallerin kaynağı olan mezhep ve tarikatların, ruh ve akideler üzerinde farklı bir yol benimseyerek faaliyetlerine devam ettiklerini tespit etmiştir. O'na göre, bütün tarikatlar yayıldıkları coğrafyanın eski inançlarını bünyelerine katmak sureti ile bölgeye uyum sağlamayı genel prensip olarak benimsemişlerdir.¹³²

Tahir Harimî, Bağdat Alevi mübeşşirlerine, Mısır Fatimî dailerine ve Batini Alamut'un propagandalarına karşı Sünni Yesevîlik ve Nakşîlik tarikatlarının saf ve tereddütsüz bir iman yolu açtıklarını ve bu iki tarikatın İslâm'ın resmi inanç ve itikatlarının dışına çıkmadıklarını vurgulamıştır. O, Batini dailerin tüm gayretlerinin akide ve davalarını tasavvufun derinliklerinden geçirerek yaymaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda Batini daileri kimliklerini gizlemek için bazen bir tarikat mensubu sûfî gibi zaviyede münzevî, bazen farklı bölgelerde hikmet ve felsefî tartışmalara katılan bir hekîm olarak görünmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.¹³³

Tahir Harimî, Orta Asya ve İran Batinîlerinin bütün geçmişi ve akidelerini yüklenen mutasavvıfların Suriye ve Mısır'dan gelen Şîî daileri ile birleşerek İslâm

¹³¹ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 40-60.

¹³² Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 61-65.

¹³³ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 70-114.

coğrafyasına özellikle de Anadolu'ya tasavvuf yolu ile Batinîlik anlayışını yaymaya çalıştıklarını ifade etmiştir. O, bütün tarikatlarda Alevilik duygusunun kuvvetli bir şekilde var olduğunu vurgulamıştır. Tahir Harimî, Osmanlı devletinin kuruluş döneminde birkaç defa sarsıntı geçirmesine sebep olan Şîlik cereyanlarının, tasavvufî mesleklerin içerisine sığınarak takipten kurtulmayı başardıklarını iddia etmiştir.¹³⁴

Tahir Harimî, Şia-i Batiniye mensuplarının bütün çalışmalarını tarikatlara girerek tasavvufî öğretiler vasıtası ile yaptıklarını belirtmiştir. O, tasavvufu felsefi bir meslek ve ahlaki yol olarak kabul eden eski mutasavvıflar ile sonraki dönemlerde siyasi oluşumlarla hareket eden tarikatçıların yollarının bir birinden ayrı olduğunu vurgulamıştır. O, bu bağlamda “Ruhi ve ahlaki tekâmülü deruhte eden İslâm tasavvufunun ihtilalci vakayie vasıta ve illet olan dava ve nazariyeler ile hiçbir alakası yoktur”, demiştir.¹³⁵

Kısaca, Müslümanlar fetih hareketleri sonucu birçok bölge ve coğrafyayı yönetimleri altına almışlardır. Bu bölgelerde çeşitli din, inanç ve kültürlere sahip farklı ırklara mensup milletler yaşamaktadır. Müslümanların yönetimine dâhil olmuş, İslâm dinine girmemiş olan bu gruplar, akide ve davalarını sürdürmek için farklı arayışlara girmişlerdir. Müslümanlar arasındaki siyasi tartışmaları fırsat bilen bu yapılar, gelişen her durumu lehlerine değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda oluşan gruplar, İslâm vahdetini parçalamak ve kendi ideal ve davalarını sürdürmek gayesiyle batinîlik anlayışını ortaya çıkarmışlardır. İslâm içinde birçok nedene bağlı olarak tasavvuf anlayışı ortaya çıkmıştır. Batinîlik anlayışını ortaya çıkaran bu yapılar, tasavvufun içerisine sinerek davaları için ikisini birlikte kullanmışlardır. Tahir Harimî, zühd ve takvaya dayalı İslâm tasavvufu ile sahîh İslâm anlayışını batinîlik vb. davalardan ayırmak gerektiğini belirtmiştir.

2.8. Şîlik-Batinîlik ile Tasavvufun Türklere Etkisi

Tarihin her döneminde varlığını gösteren, dünya tarihinde önemli bir konuma sahip olan Türk Milleti, onuncu yüzyıldan itibaren büyük kitleler halinde İslâmiyet'i kabul etmiştir. Müslüman Türk Milleti, tarihe damga vuran büyük imparatorluklar

¹³⁴ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 119-140.

¹³⁵ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 180-181.

kurarak tarih sahnesine yeniden çıkmıştır. Ancak bu tarihlerden itibaren bu büyük milletin kutlu tarih yolculuğunu durdurmak, engellemek ve hedefinden saptırmak isteyen unsurlar, çeşitli yol ve yöntemleri denemişlerdir. İslâm tarihinde birçok bileşenin sebep olduğu olaylara bağlı olarak sonraki dönemlerde şekillenen ve sistemli hale gelen Şîlik ve Şiiliğe bağlı olarak gelişen Batinîlik anlayışıdır. Batinîlik anlayışı ile daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan Tasavvufi oluşumlar tarih boyu İslâm milletlerini etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir. Bu bağlamda Şîlik-Batinîlik ile Tasavvufun tarih içerisinde Türk Milletine maddi-manevi yönlerden etkilerini Tahir Harimî'nin değerlendirmeleri çerçevesinde ifade etmeye çalışacağız.

Tahir Harimî, asırlarca Orta Asya ve Anadolu'da yaşayan Batinîlerin Şîlik cereyanları ile birleşerek, Türk ruhunun gücünü ve milli varlığını bozmak, bulandırmak için planlı ve sürekli çalıştıklarını belirtmiştir. Bu bağlamda İran perestişkarlığı/putperestliği, Arap hariciliği ve Haham fitnekarlığı siyasi arzularını gerçekleştirmek ve bu arzularını tatmin için binlerce efsane ve hurafeler uydurmuşlardır. Tahir Harimî'ye göre, onlar uydurdukları bu üstureleri/mitleri kutsi tüllerle süsleyerek birer hakikat gibi Şîliğin genel çatısı altında var olan tarikat ve mezhepler aracılığı ile Türk milletini manevi yönden vurmak için kullanmışlardır. O'na göre bu durum, Müslüman Türk milletinin asırlarca gelişmesini ve ilerlemesini engellemiş, Türk tarihinin belli dönemlerinde kırılma yaşamasına sebep olmuştur. Bu durum, Müslüman Türk milletini İslâm'ın hakiki, sahih iman ve inanç esaslarından uzaklaştırmıştır.¹³⁶

Tahir Harimî, şehirlikten uzak, çadır hayatı yaşayan, hilkatem cengâver olan Türklerin seviye itibari ile Araplarla aynı olduklarını, Arap bedevinin Orhunlu bir Türk'ten daha bilgili olmadığını ifade etmiştir. Ancak İslâmî talimlerle yakından ilişkili olan Hanedan-ı Ehl-i Beyt'in yüksek bir zümreyi teşkil ettiğini belirtmiştir.¹³⁷

Tahir Harimî, Türklerin din ve mezhebe dair konularda bilgili olmadıklarını ve millî ananelerine dinî öğretilerden daha bağlı olduklarını belirtmiştir. O, Türklerin eski Şamanî inançlarına yakın olan akideleri benimsediklerini ve Türk göçebelerinin İslâm olmalarına rağmen yaşam tarzlarının değişmediğini vurgulamıştır. Tahir

¹³⁶ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 23.

¹³⁷ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 29

Harimî, Türklerin muharebeyi bir geçim yolu olarak seçtiklerini, bu çerçevede ırkdaşlarına bile kılıç çekmeyi suç olarak görmediklerini ifade etmiştir. O, Türklerin kabile hayatını ve göçmenliği, şehriğe tercih ettiklerini belirterek, Türkün serbest hayatı, hürriyet ve istiklali, yayı omuzunda ve atının üzerinde yaylalarda ve vahalar arasında dolaşmakta gördüğünü ifade etmiştir.¹³⁸

Tahir Harimî, Türklerin Ehl-i Beyt adına ayaklanıp hilafetin Emeviler'den Abbasiler'e geçmesine yardım ettiklerini belirtmiştir. O, Türklerin bunu siyasi hasımlıktan ziyade hak ve adalet adına yaptıklarını ifade etmiştir. Tahir Harimî, Abbasilerin bu durumu tehlikeli görerek başta İranlılara yöneldiklerini vurgulamıştır. Daha sonra Bağdat hilafet makamının İran nüfuzundan kurtulmak için Türkler'e dayandıklarını ifade etmiştir. O'na göre, İranlılar Abbasiler nezdinde kaybettikleri nüfuzlarını geri kazanmak için Türklerle mücadeleyi göze alamamışlardır. O, Sami ruhun mücadeleyi başka yönlerden sürdürdüğünü ifade etmiştir. O'na göre, İslâm birliği bozulmuş ve İslâm'ın iman ve itikatları alt üst olmuştur. Bu bağlamda belirli bir hedefe yönelmiş bütün bozguncu ve fitnekâr fikirlerden uzak duran yegâne unsur Müslüman Türkler olmuştur.¹³⁹

Tahir Harimî, Türklerin hayat şartları gereği İslâm'ın inanç esasları üzerinde derinlemesine fikir sahibi olmadıklarını, din adına ne söylenirse onları hakikat kabul ederek inandıklarını belirtmiştir. Bu çerçevede eski Türk dininin sihrî bir cephesinin olduğunu, Türklerin hakikat zannıyla inandıkları bulandırıcı tesirlerin bunlarla birleşerek daha sonra çıkacak olan mezheplerin esaslarını belirlediğini ifade etmiştir. Tahir Harimî'ye göre, Batinîler göçebe Türk kabileleri arasında sürekli telkinlerde bulunmuşlardır. O, İslâm'da her biri dini mükellefiyet olan namaz, oruç gibi ibadetlerin göçebelerce ifasının imkânsız olduğunu vurgulamıştır. O, Türklerin eski dinleri olan Şamaniliğin iptidai akidelerine bağlı yaşadıklarını, bu bağlamda İslâm bilginleri yerine kam-ozanları tercih ettiklerini iddia etmiştir.¹⁴⁰

Tahir Harimî'ye göre, Sünnî âlimler müntesiplerini dini hükümlerde ağır ve cezalı sonuçlarla mükellef tutmuşlardır. O'na göre, medresenin de haşin, sert bir tavırla daima ateş ve azaptan bahsetmesi, Batinîlerin akidelerini Türkmen obaları

¹³⁸ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 33-35.

¹³⁹ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 36-39.

¹⁴⁰ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 42-58.

arasında yaymalarının önünü açmıştır. O'na göre, Şia-i batiniyye tesirleri göçebeler arasında yayılarak, Türklerin mezhebi düşünce ve siyasi durumları birçok defa altüst olmuştur. Bu bağlamda eski Türk inançları ile Şia-i Batiniyye zümrelerinin öğretileri arasındaki benzerliklerden büyük istifadeler sağlanmıştır. O, bu çerçevede Hz. Ali bin Ebi Talib'in şahsiyetinin öne çıkarılarak kutsallaştırıldığını ifade etmiştir.¹⁴¹

Tahir Harimî, Bağdat Alevileri ile Mısır Fatimî dailerinin batini fikirlerine karşı Sünni Yesevilik ve Sünni Nakşibendiliğin bir set gibi dikildiklerini belirtmiştir. O, bu iki tarikatın Ehl-i Beyt'e muhabbet ve Hanedan-ı Aleviye'ye taraftarlıkta Şia-i Batinîye gibi düşündüklerini belirtmiştir. O, bu iki tarikatın itikat ve inanış yollarında İslâm'ın resmî inanç esaslarının dışına çıkmadıklarını belirtmiştir. O, Anadolu'da yayılan tarikatların esas ve kök itibarıyla İran, Horasan ve Irak bölgelerine dayandığını vurgulamıştır. O'na göre, Batinî dailerinin bütün gayretleri inanç ve davalarının esaslarını tasavvufun derinliklerinden geçirmek suretiyle yaymak olmuştur.¹⁴²

Tahir Harimî, halka hitap eden babaların obalarda göçebeler arasında sürekli dolaşarak, asırlardan beri biriken hurafeler ile eskimiş rivayetleri bir veli havasında anlattıklarını ifade etmiştir. O, obalar arasında dolaşan babaların önemsiz ve belirsiz her bir olayı harika ve keramet tarzında anlattıklarını ve bedevi ruhunun hoşlandığı koşma, rubai ve destanları da bu tarza ilave ettiklerini belirtmiştir. O'na göre, Oğuz göçebeleri arasında Ehl-i Sünnet akidelerini batini zümreleri yıkmıştır. Batinîler verilen görevi yerine getirmek için kimliklerini gizleyerek ya bir tarikata girmişler ya da sûfiyenin büyüklerinden birinin zaviyesinde münzevi bir hayata başlamışlardır.¹⁴³

Tahir Harimî'ye göre, Orta Asya ve İran Batinîlerinin tüm hatırat ve inançlarını taşıyan mutasavvıflar, Suriye ve Mısırdan gelen Şîî dailer ile birleşerek Anadolu'da Şîîliği yaymaya çalışmışlardır. O, birçok inancın birleşimi özelliği gösteren Batinîye akidelerinin Şîîliğin içinden geçerek Türkmen babaları vasıtası ile Anadolu'ya yayıldığını ifade etmiştir. O, Batinî teşkilatına bağlı Baba İshak adında Bizans hanedanına mensup bir şahsın Anadolu tarihinde 1240 "Babailer Kıyımı" olarak kaydedilen olayın baş müsebbibi olduğunu belirtmiştir. O, bu olayın meydana

¹⁴¹ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 60-68.

¹⁴² Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 70-75.

¹⁴³ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 76-114.

gelmesinde etkili olan Şia-i batinîyyenin tasavvufu nasıl kullandığının en acı bir örneği olduğunu ifade etmiştir. Yine bu olayın sonraki dönemlerde de meydana gelen ihtilallere kaynaklık ettiğini vurgulamıştır.¹⁴⁴

Tahir Harimî, Anadolu'da yerleşmeye çalışan fikir hareketlerinin medreseden ziyade tekkenin nüfuzu ile yürüdüğünü, bu bağlamda Osmanlı devletinin bütün ihtiyaçlarına cevap veren medresenin daha çok şer'î hükümleri ve askerlik işlerini vazife bildiğini, halkın manevi yönü ile ilgilenmeyi ihmal ettiğini, bu boşluğu tekke ve zaviyelerin doldurduğunu ifade etmiştir. Tahir Harimî, Yörük ve Türkmenlerin yaşam tarzları gereği nizami bağlara ait hükümlerin uygulanmasında serbest davrandıklarını, bu durumu fırsat bilen Şia-i batinîyyenin yönlendirmesi sonucu İslâm'ın resmî inanç esaslarından uzak kalan halkın, birçok dinin birleşiminden meydana gelen hurafeleri benimsediklerini belirtmiştir.¹⁴⁵

Görüldüğü gibi, İslâm tarihinde birçok bileşenin sonucu olarak ortaya çıkan ve asıl gayesini gizlilik prensipleriyle örten Batinîlik anlayışı, Müslümanları olumsuz manada uzun yıllar etkilemiştir. Yine İslâm tarihinin genel seyri içinde birçok nedene bağlı olarak, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan ve belli prensipler çerçevesinde sistemli hale gelen Tasavvuf anlayışı da tarih boyu İslâm milletlerini etkilemiştir. İslâm'ın ulvi, yüce ve herkesi kucaklayan prensipleri karşısında tutunamayan farklı din, inanç ve kültür sahipleri menfaat ve davalarını sürdürmek için farklı arayışlar içine girmişlerdir. Bu yapılar, İslâm'ın sahih ve salim anlayışı yerine batinîliği, yine İslâm'ın sade ve takvaya dayalı hayat anlayışı yerine farklı kaynaklardan beslenen tasavvuf anlayışını benimsemişlerdir. Bu anlayışları benimseyen yapılar, tarihi süreç içinde Müslümanları maddi-manevi yönlerden yaralamıştır. Bu bağlamda, Batinîlik anlayışı ile Tasavvuf anlayışı, uzun yıllar önce bütün sadeliğiyle İslâm'ı benimseyen Müslüman Türk milletini de etkilemiştir. Bu yapılar, Müslüman Türk Milletinin tarih boyu birlik ve beraberliğini bozmuş ve bu millete maddi-manevi açılardan telafisi mümkün olmayan zarar vermiştir. Müslüman Türk Milletine bu yapıların etkisi hala devam etmektedir.

¹⁴⁴ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 119-125.

¹⁴⁵ Balcıoğlu, *Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*, 168-171.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Tahir Harimî Balcıoğlu'nun hayatı, eserleri ve düşünce dünyası incelenmiştir. Öncelikle Tahir Harimî'nin hayatı, çocukluğu, tahsili, hocaları, ailesi ve eserleri incelenmiştir. Bilindiği üzere fikirlerin oluşmasında birçok faktör vardır. O'nun, fikirlerinin oluşmasında da aldığı eğitimin, yaşadığı dönem ve şartların etkisi büyüktür. Osmanlı devletinin son dönemini görmüş, Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış, milliyetçi-muhafazakâr, ufku geniş, çok yönlü, fikir ve düşünce adamı olarak Tahir Harimî'nin düşünceleri gelecek açısından da önemlidir.

Tahir Harimî, yaşadığı dönemin şartlarının zorluğuna rağmen özellikle İslâmi ilimlerde tahsil için Edremit'ten İstanbul'a, sonrasında ise Mısır'a gitmiştir. O'nun tahsil için Mısır'da bulunduğu dönemde I. Dünya savaşı patlak vermiştir. Vatan, millet hasretiyle gönlü yanan Tahir Harimî memlekete dönmüş, Filistin cephesinde harbe katılmış ve esir düşmüştür. Bu esaret, yaklaşık bir yıl sürmüştür. Esaret dönüşü Anadolu'da başlayan milli mücadeleye katılmıştır. Anadolu'nun kurtuluşundan sonra mesaisini tamamen ilmi çalışmalara ve eserlerini yazmaya adanmıştır.

Tahir Harimî'nin düşünce dünyası bağlamında dinin insanlık tarihindeki yeri ve önemi incelenmiştir. O'na göre, ilk medeniyetler mabetlerin etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda O, dinin kültür ve medeniyete etkisinin büyük olduğunu vurgulamıştır. O'na göre, İnsanlığa son din olarak gönderilen İslâm'ın ve meydana getirdiği medeniyetin tarihi rolü ve geleceğe ışık tutan prensipleri açısından önemi büyüktür. Bu çerçevede Tahir Harimî'nin İslâm, Kur'an, peygamber, Sünnet/Hadis ve Fıkhi-Ameli mezheplerle ilgili görüşleri ele alınıp incelenmiştir.

Tahir Harimî, Müslümanların Hz. Peygamberden itibaren dört halife devri, Emeviler, Abbasiler ve Selçuklular itibariyle büyük bir medeniyet kurduklarını, bu medeniyetin coğrafyalara, milletlere, tarihe, diğer din, kültür ve medeniyetlere etkilerini belirtmiştir. Aynı zamanda da diğer din, kültür ve medeniyetlerin İslâm kültür ve medeniyetine etkilerini vurgulamıştır. O'na göre, İslâm medeniyetinin oluşumu ve gelişimi esnasında birçok iç ve dış etkenlere bağlı olarak, siyasi-itikadi ve fıkhi-ameli sorunlarla karşılaşmıştır. Müslümanlar, fıkhi-ameli sorunlara Kur'an-ı Kerim, peygamberin sünneti ve aklın rehberliğinde, belli prensipler çerçevesinde çözüm üretmişlerdir. O'na göre, İslâm'ın fıkhi-ameli alanında iki ana ekol ortaya

çıkıştır. Bunlardan birisi İmam-ı Azam'ın temsil ettiği Irak fıkıh ekolü; diğeri de İmam Malik'in başında olduğu, Şafîlik ile Hanbeliliği de temsil eden Hicaz fıkıh ekolüdür. Bu fıkıh mezhepleri İslam'ın genel prensipleri çerçevesinde Müslümanların karşılaştıkları sorunlara içtihat yoluyla çözüm üretmiş ve toplumu rahatlatmışlardır. Ancak Müslümanlar, siyasi-itikadı alanda çıkan problemlere genel anlamda Müslümanların birlik ve beraberliğini sağlayacak şekilde tam bir çözüm üretememişlerdir. Bu alanda ortaya çıkan problemler Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberliği bozmuş, hatta günümüze kadar yansıyan, daha derin sorunlara yol açmıştır. İslâm medeniyetinde yaşanan olayların sonucu olarak ortaya çıkan farklı yorum ve anlayışlar, İslâm tarihinde istenmeyen acı olayların yaşanmasına neden olmuştur. İslâm tarihinde yaşanan ihtilaflar neticesinde siyasi-itikadi alanda iki temel anlayış ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi Ehl-i sünnet anlayışı diğeri de Şia anlayışdır.

Tahir Harimî, siyasi-itikadi bağlamda İslâm tarihinde meydana gelen Cemel, Sıffin, Kerbela vb. olayların neticesinde ortaya çıkan Ehl-i sünnet ve Şîlik anlayışının İslam medeniyetini ve kültürünü çok yönlü etkilediğini belirtmiştir. Dört halife devrinden sonra, yönetimi ele geçiren Emevilerin ırkçı ve aristokratik uygulamaları da bu ayrışmayı hızlandırmıştır. İslam tarihinde Hz. Peygamberden sonra ilk halife seçimi ile başlayıp sonraki dönemlerde yaşanan olaylar neticesinde gelişip şekillenen ve bu konuda farklı yorumların sonucu olarak ortaya çıkan hilafet-imamet meselesi, yönetimde meşruiyeti sağlama aracı olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede bir tarafta Sünnilik anlayışı, bu duruma muhalif olarak çeşitli fraksiyonlarıyla Şîlik anlayışı gelişmiştir. Tahir Harimî'ye göre, Siyasi gayeler takip eden mezhepler yaşamış, ilmi nazariyeler ortaya koyanlar ise tarihin arasında kaybolmuşlardır.

Tahir Harimî'ye göre, İslâm medeniyetinin ana omurgasını Abbasilerden itibaren resmî olarak Sünnilik anlayışı oluşturmuştur. O'na göre, İslâm'ın resmî anlayışı Ehl-i Sünnet yani Sünnilik çizgisidir. Bu bağlamda Türklerin İslam'ı kabul ettikten sonraki dönemlerde kurdukları tüm devletler, resmî mezhep olarak hep Sünniliği tercih etmişlerdir. Bu tarihten itibaren Sünniliğin en büyük savunucusu hep Türkler olmuştur. O, Ehl-i Sünnet anlayışının, İslâm tarihinde Kur'an ve sünnete bağlılığı esas aldığı ve İslâm'ın ana düşüncesini oluşturduğunu belirtmiştir. O,

İmametın Hanedan-ı Ehl-i Beyt'e ait olduğu, bunun peygamber tarafından vasiyet edildiği ve bu durumu Müslümanların bir kısmının gasp ettiği iddiasının Şiîliğin genel anlayışı olduğunu ifade etmiştir. O'na göre, Şia bu iddiasından hiçbir zaman vazgeçmemiş ve bu iddiasını günümüze kadar devam ettirmiştir. Bu çerçevede Şiîlik anlayışı yekpare değil çok çeşitli ve parçalıdır.

Ancak bu bağlamda belli bölgelerde ve dönemlerde iktidarı ele geçiren Şiîler, iktidarı iddialarının kaynağı olan Hanedan-ı Ehl-i Beyt'e teslim etmemişlerdir. Yine Ehl-i Beyt'e mensup birini ne yönetici olarak seçmişler ne de idareci olarak tayin etmişlerdir. Bu durum Şiîliğin en büyük temsilcisi olan İran yönetimi içinde geçerlidir.

Tahir Harimî, İslâm düşüncesinin geniş coğrafyalara yayılması, birçok kültür ve medeniyeti yönetimi altına almasının neticesinde, iktidar ve çıkarlarını kaybeden zümre ve ırkların, Şiîlik anlayışını beslediğini belirtmiştir. Özellikle İslâm'ın zaferi karşısında mağlup olan İran ile Medine münafıklığı içine gizlenmiş olan Yahudi-Haham fitnekarlığının etkili olduğunu iddia etmiştir. Bu coğrafyada yaşayan farklı din, inanç, kültür ve anlayışların da Şiîliği beslediğini ifade etmiştir. O'na göre, farklı kültür, inanç, din ve medeniyetlerden beslenen Şiîlik anlayışı, İslâm medeniyetinde zamanla ortaya çıkan tasavvuf vb. yapıları asıl amacı için vasıta olarak kullanmıştır. Bu bağlamda Şiîlik, batini yorumlar çerçevesinde birçok olaya ve duruma nüfuz etmek suretiyle varlığını gizlemeyi başarmış ve uzun yıllar bu şekilde mücadelesine devam etmiştir.

Tahir Harimî'ye göre, Şiîliğin farklı bir versiyonu olan Batinîlik, İslâm tarihinde gerçekleştirdiği eylemlerle infiale yol açmıştır. Bu anlayış tasavvufun genel çatısı altında müntesiplerini, görüşlerini gizlemiş ve geniş İslam coğrafyasına yayılarak düşüncelerini gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda batini daileri konar-göçer Türkmen obaları arasında, ozan-derviş görünümünde, Türkmenlerin Hanedan-ı Ehl-i Beyt sevgisini ve bağlılığını istismar ederek, fikirlerini yaymışlardır. Şiî-Batinîlik anlayışı, İslâm düşüncesinde olduğu gibi Türk-İslâm anlayışında da telafisi mümkün olmayan olaylara sebep olmuş, toplumda kapanmaz derin yaralar açmıştır.

Çalışmamız açısından Tahir Harimî'nin fikirleri bağlamında siyasi-itikadi mezheplerin çıkış nedenleri, Sünnilik, Şiîlik, Batinîlik, Tasavvuf-Batinîlik ilişkisi,

Tasavvuf ve Batinîliğin Türklere etkisi başlıkları altında fikirlerini değerlendirmemiz neticesinde İslam dışı inanç ve kültürlerin bu kurumlarda hayatîyetini devam ettirdiğini gördük.

Çalışmamamızın neticesinde Tahir Harimî, İslam'ın itikadi yorum alanında Sünnilik anlayışına bağlı, İslam'ın yüce ve son din olduğunu vurgulayan, İslâm'ın birlik ve beraberliğinden yana olan, milli-manevi değerlere bağlı ve bunların önemini vurgulayan bu alanda değerli eserler yazan, önemli bir fikir ve düşünce adamıdır. Ancak böyle bir âlimin ve fikir adamının hayatı, fikirleri ve eserleri üzerinde bu güne kadar lisansüstü düzeyinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. İslâm tarihi, özellikle de mezhepler tarihi açısından önemli fikirleri olan Tahir Harimî ile ilgili bir çalışma yapılmamıştır. O'nun değerli fikirlerinin sonraki nesillere aktarılmamış olmasını ülkemiz ve milletimiz adına bir eksiklik olarak değerlendirebiliriz. Fakat geçmişimiz, bugünümüz ve geleceğimiz açısından ilim adına ışık tutucu fikirlere sahip bir âlimin hayatını, eserlerini ve düşünce dünyasını bir nebze de olsa çalışmak, bizim için mutluluk kaynağıdır.

KAYNAKÇA

- Aybakan, Bilal. “Şafii ve Şafii Mezhebi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 38: 223-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aydın, İbrahim Hakkı. “Molla Fenari”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 30: 245-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Balcıoğlu, Tahir Harimî. Tarihi Medeniyette Kütüphaneler. Balıkesir: Vilâyet Matbaası, 1931.
- Balcıoğlu, Tahir Harimî. Tarihte Edremit Şehri. Balıkesir: Vilayet Matbaası, 1937.
- Balcıoğlu, Tahir Harimî. Karnak Mabedinde Bir Gece. Balıkesir: Vilayet Matbaası, 1938.
- Balcıoğlu, Tahir Harimî. Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları. Nşr. Hilmi Ziya Ülken. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1940.
- Balcıoğlu, Tahir Harimî. Konya Şelçuklu Sultanları ve Bâtinîler. Nşr. Ali Birbiçer. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2015.
- Balcıoğlu, Tahir Harimî. Türkler Arasında Şîlik Cereyanları. Nşr. Ali Birbiçer. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.
- Balcıoğlu, Tahir Harimî. “Tarih-i Hikmette Sûfiyyûn”. İslâmiyât Dergisi 2/3 (Temmuz-Eylül 1999): 171-184.
- Balcıoğlu, Tahir Harimî. “Dünya Barışında Müslüman Milletler”. Yeni Sebilürreşad 1/17 (Ekim 1948): 267-268.
- Balcıoğlu, Tahir Harimî. “Dini İnkişafa Karşı Gelenler Büyük Gaflet ve Cehalet İçindedirler”. Yeni Sebilürreşad 1/22 (Kasım 1948): 342-344.
- Bardakoğlu, Ali. “Hanefî Mezhebi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 16: 1-21. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Bedir, Murteza. “Sünnet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 38: 150-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Birişik, Abdülhamit. “Kur’an”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 26: 383-388. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- Fığlalı, Ethem Ruhi. Günümüz İslam Mezhepleri. İzmir: İzmir İlâhiyât Vakfı Yayınları, 2008.
- Günay, Tümer. "Din". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 9: 312-320. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- İlhan, Avni. "Batıniyye". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 5: 190-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Hadis". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 15: 27-64. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kaya, Eyyüp Said. "Maliki Mezhebi". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 27: 519-535. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Koca, Ferhat. "Hanbeli Mezhebi". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 15: 525-547. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kutlu, Sönmez. Mezhepler Tarihine Giriş. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2013.
- ngren, Reşat. "Tasavvuf". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 40: 119-126. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- z, Mustafa. "Şia". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39: 111-115. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- zdemir, Zekeriya. Adramyttion'dan Efeler Toprağı Edremit'e. Ankara: Edremit Belediyesi, 2002.
- Sinanoğlu, Mustafa. "İslam". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 23: 1-2. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- zm, İlyas: "Mezhep". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 29: 526-532. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ehl-i Sünnet". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 10: 525-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Elmalılı Muhammed Hamdi". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 11: İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Peygamber”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 37: 257-262. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

EKLER

Ek.1.Tahir Harimi Balcıoğlu'na Ait Resimler

Resim 1: Tahir Harimî Balcıoğlu'nun Balıkesir-Edremit Mezarlığındaki Kabri

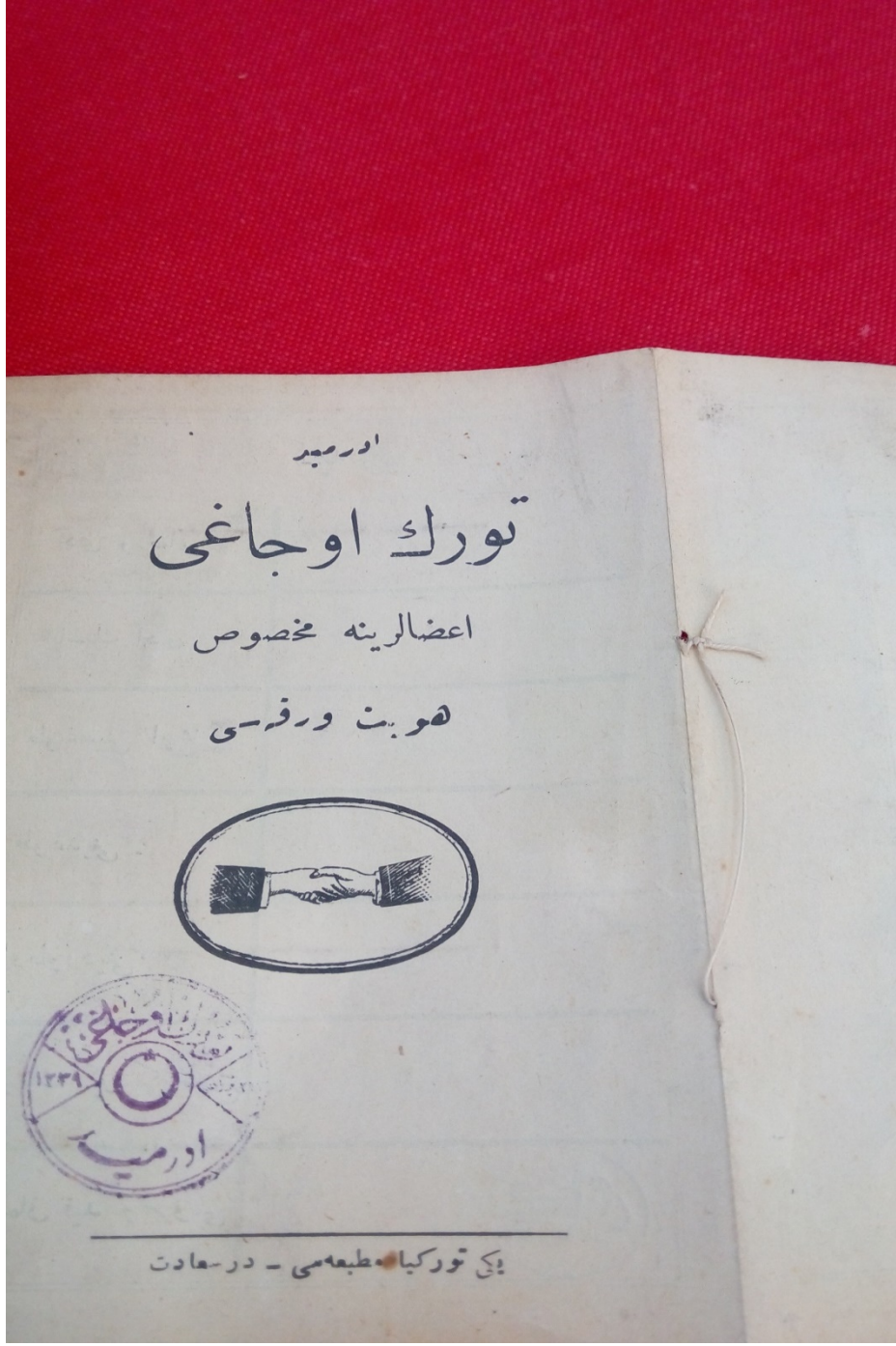
Resim 2: Tahir Harimî'nin ağabeyi Ahmet beyin oğlu Sebahattin Kocabalcıoğlu'nun kızı Emine Kocabalcıoğlu Mısır Tahir Harimî'nin Kabri Başında

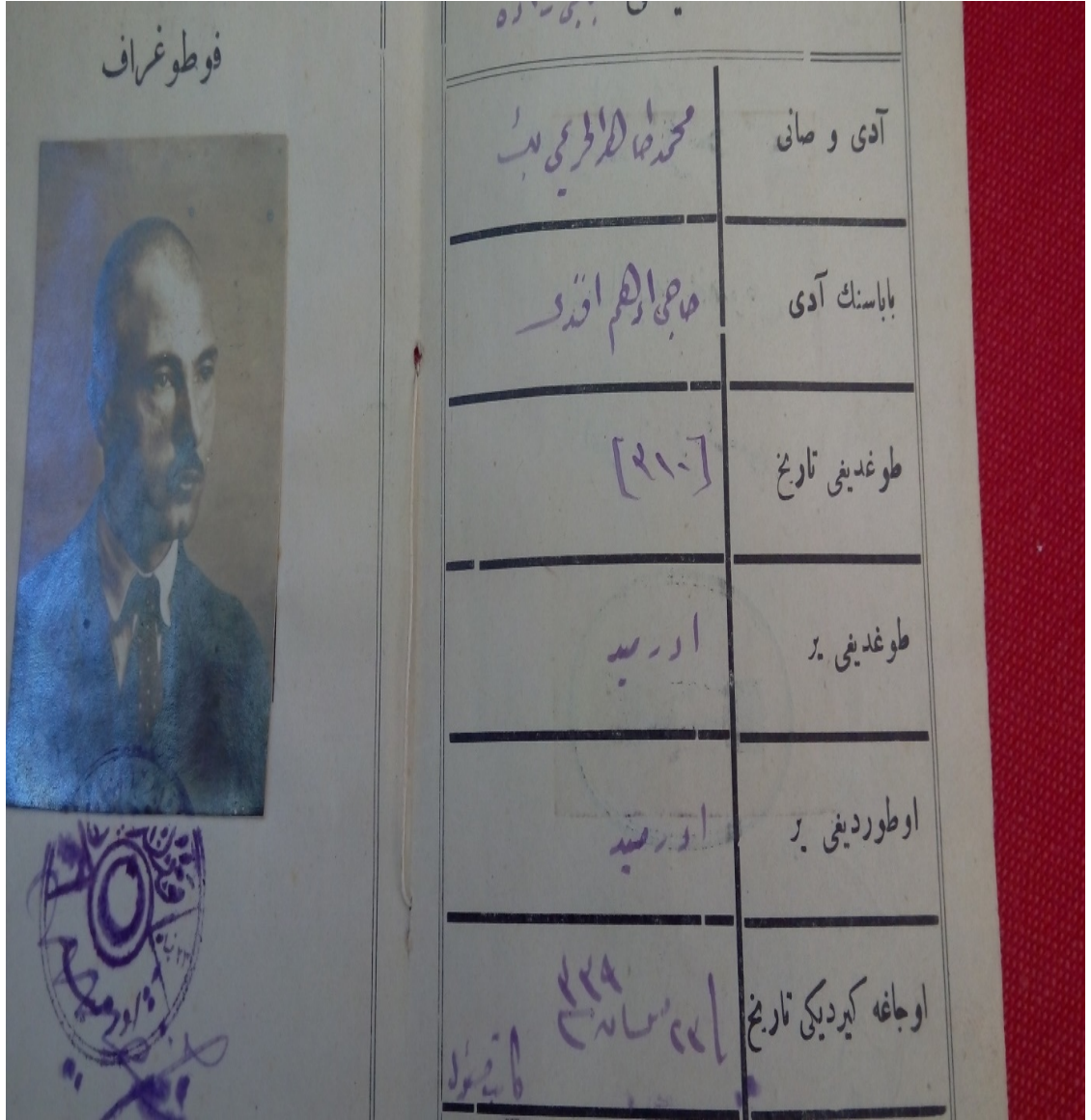
Resim 3:Emine Kocabalcıolu Mısır hanımla birlikte Tahir Harimî'nin Yaşadığı Evdeyiz

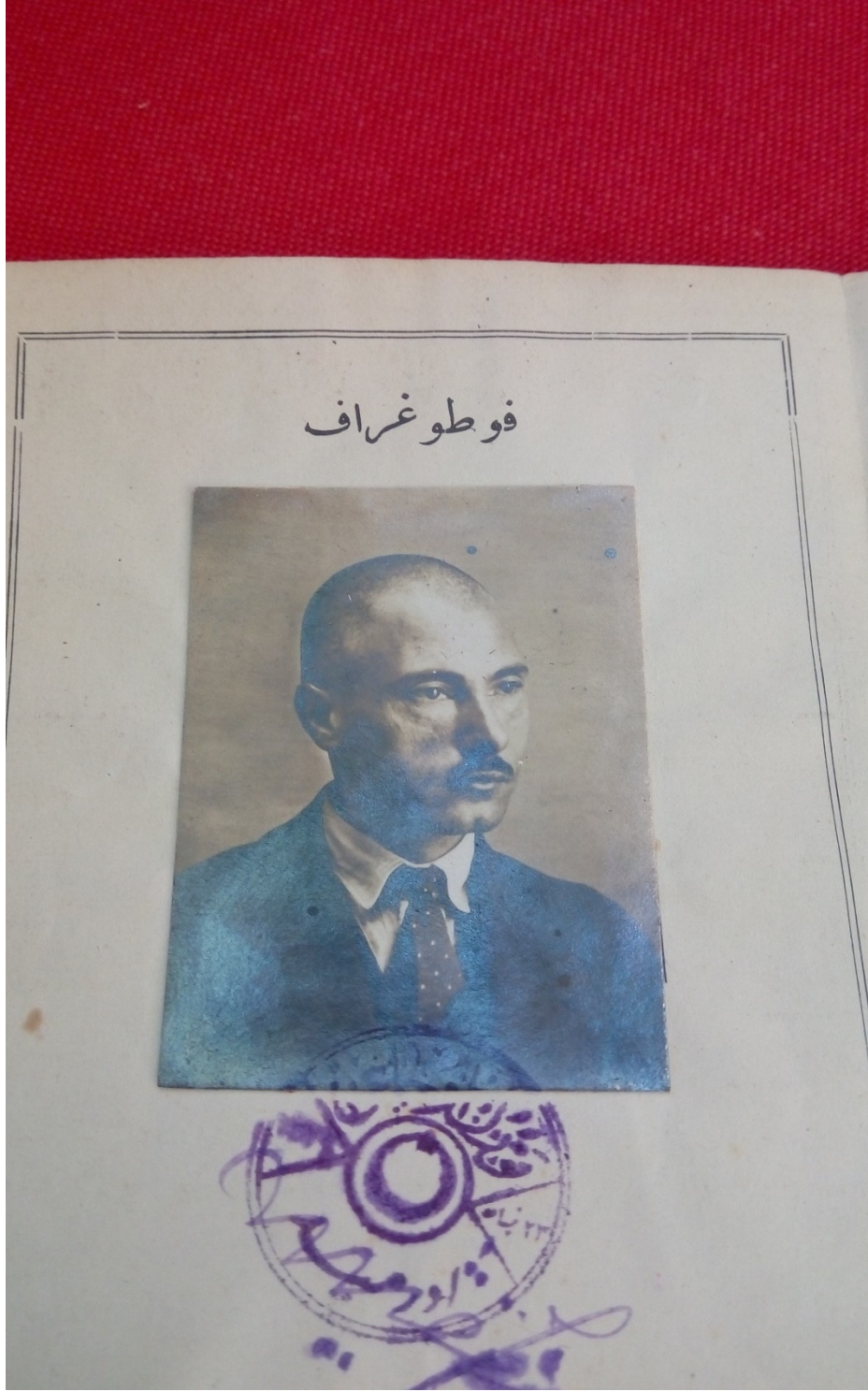
Resim 4: Emine Kocabalçoğlu Mısır Hanım Tahir Harimî'nin Yaşadığı Evin Girişinde

Resim 1: Tahir Harimî'nin Türk Ocağına Üyelik Belgesi

Resim 2: Tahir Harimi'nin Türk Ocağına Ait Üyelik Belgesindeki Kimlik Bilgileri

Resim 3: Tahir Harimî'nin Üyelik Belgesindeki Fotoğrafi

Resim 8:Tahir Harimî'nin Yeğeni Sebahattin Kocabalcioğlu, Emine Kocabalcioğlu'nun Babası

Resim 4: Tahir Harimî'nin Askerlik Resmi

Resim 5: Tahir Harimî'nin Gezici Vaizlik Belgesi

Resim 6: Tahir Harimi'nin Son Yıllarına Ait Bir Resim

Resim 7: Tahir Harimî'nin Babası Hacı Ethem Balcızade

Resim 8: Tahir Harimî Merhumun Cenazesinden Bir Resim

Resim 9: Tahir Harimi'nin Değişik Dönemlere Ait Resimleri

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Yunis BALTA
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 20.05.1974-Yıldızeli
e-posta : ahmetali58@outlook.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Erciyes Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi	2001
Yüksek lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
10.01.2001	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı **KPDS ()** **ÜDS ()** **TOEFL ()** **EILTS ()**